

UNIVERZITA KARLOVA

Fakulta humanitních studií

Zita Murová

ČEŠTÍ SAMETOVÍ ANARCHISTÉ
A JEJICH ŽIVOTNÍ TRAJEKTORIE

Bakalářská práce

Vedoucí práce: Mgr. Bohuslav Kuřík, PhD.

Praha 2023

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že předložená bakalářská práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracovala samostatně. Veškeré použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne .....

Podpis .....

V první řadě děkuji všem aktérům, kteří byli ochotni zasvětit mě do jejich (nejen) anarchistického života – bez Vás by tato práce nevznikla. Děkuji moc. Mé díky samozřejmě patří i Mgr. Bohuslavovi Kuříkovi, PhD. za cenné rady a vedení, mé rodině, přátelům a Matyášovi, který pro mě byl po celou dobu silnou oporou.

Abstrakt

Bakalářská práce se zabývá prvními novodobými anarchisty v Čechách. Primárně mapuje sociální trajektorie jednotlivých anarchistů a zkoumá novodobé znovuobjevování anarchismu v Čechách jejich optikou. Skrze výpovědi jednotlivých aktérů popisuje jak na přelomu 80. a 90. let 20. století anarchistické hnutí a samotní anarchisté vypadali, čemu se věnovali, či jaká témata pro ně byla důležitá. Důraz je kladen na různé podoby anarchismu v rámci anarchistického sociálního pole, tedy na klíčové obsahy anarchismu pro jednotlivce. Primárně se jedná o sametové období v Čechách, tedy období mezi lety 1988 a 1992 – období před, během i po Sametové revoluci. V kontextu Bourdieovských sociálních polí a habitů za pomoci polostandardizovaných rozhovorů práce zkoumá, co pro dotazované aktéry anarchismus představoval a představuje, jak se vpišoval právě do jejich habitů a jak se habitus formoval v kontextu osvojování si anarchismu. Na dispoziční stránce aktérů se práce zaměřuje i v rámci zmíněného anarchistického sociálního pole, které se v této době spolu s prvním anarchistickým hnutím utvářelo. K vytvoření anarchistického pole došlo na okraji obecného občanského pole různých občanských hnutí, které se utvořilo jako první. Anarchistické se tak postupně osamostatnily z různých mírových, ekologických či punkových hnutí. Práce klade do hlavní role samotné aktéry výzkumu, jejich názory, myšlenky, pohled na svět a postupný vývoj jejich pozic.

Klíčová slova

anarchismus; 1989; sametová revoluce; sociální hnutí; 90. léta; subkultura; anarchistická hnutí

OBSAH

Abstrakt	4
1. ÚVOD	6
2. SOCIOLOGICKÉ ZAKOTVENÍ.....	8
2. 1 Pierre Bourdieu: sociální pole, habitus a životní trajektorie	8
3. HISTORICKÝ KONTEXT	14
3.2 Anarchismus v Čechách: 1880-1923	18
3.3 Anarchistické fragmenty	20
3.4 Sametový anarchismus	21
3.5 Dozvuky devadesátých let	25
4. PRAKTICKÁ ČÁST	28
4.1 Metodologie a výběr vzorku.....	28
4.2 Úskalí.....	30
5. ANALÝZA ROZHOVORŮ.....	31
5.1 Co anarchismus je a co anarchismus není?	31
5.2 Hudba, literatura a známí jako prostředek k objevování anarchismu.....	35
5.3 Klíčové obsahy anarchismu pro jednotlivé anarchisty	39
5.4 Politika v anarchistickém poli	44
5.5 Vztah anarchistů k povinné vojenské službě a armádě	50
5.6 Bít či nebít aneb militantní antifašismus	56
5.7 Počátky anarchistického hnutí očima aktérů	60
5.8 Proměnlivost a setrvačnost anarchistického habitu	65
ZÁVĚR.....	77
LITERATURA	80

1. ÚVOD

Počátky novodobého anarchistického hnutí můžeme vysledovat přibližně deset let před Sametovou revolucí, kdy se tehdejší náctiletá či zrovna dospívající skupina populace pomalu začíná podílet na budování anarchistického sociálního pole. Jsou to mladí kluci a mladé holky, které nesouhlasí s komunistickým režimem, odpočítávají měsíce do nástupu na povinnou vojenskou službu a už mají plné zuby toho, že si nemůžou poslechnout svou oblíbenou kapelu. Táta mi vyprávěl, jak ve svých nácti letech postával někde v podchodu, na sobě bundu s velkým áčkem v kroužku, a čekal až se objeví někdo, kdo mu prodá vinylové desky. Moje máma se se mnou zase o několik let později měla stěhovat na Ladronku, kterou ale nakonec zavřeli. Ladronka byla squat v Praze, kam jsme s mámou chodily, a údajně jsem tam i párkrát spala. Fungovala od roku 1993 do roku 2000, tedy už po období sametového počátku anarchistického hnutí. Moji rodiče anarchističtí nebyli, ale na přelomu devadesátých a posléze hlavně nultých let se z různých důvodů pohybovali v podobných kruzích. Chci tímto příběhem nejen ilustrovat můj vztah k tématu, o kterém píšu, ale i právě neobyčejnou provázanost těchto „podobných kruhů“, které jsou jedním z ústředních motivů méj bakalářské práce. Anarchistické hnutí a s ním i anarchistické sociální pole se začalo ustavovat na okraji poli, které již existovaly. V původním obecném občanském poli zahrnující mírová, punková či ekologická občanská hnutí se pomalu, ale jistě osamostatňují první novodobí anarchisté. Doplněním Kuříkovy historické exkurze do období Sametové revoluce, až na úplný počátek novodobého anarchistického hnutí, se skrze paměť jednotlivých aktérů ponořuji do jejich samotných vzpomínek a myšlenek, které mi pomohou utvořit obraz tehdejšího českého anarchismu. Kuřík vymezuje počátky novodobého anarchistického hnutí mezi roky 1979-1992, tedy do „*období, které nezahrnuje jen extatický čas revoluční a porevoluční situace, ale i čas, respektive ‚bezčasí‘ poslední dekády normalizace...*“¹ Já zkoumám především období mezi lety 1988-1992, ale s přesahy do minulosti a důrazem na následující vývoj aktérů a současnost. Ambicí méj práce není podat přesný historický vývoj počátků anarchismu, ani jej uceleně popsat, ale dát prostor lidem, kteří v době utváření anarchistického sociálního pole žili, a jeho ustavování nejen prožívali, ale často na něm měli i vlastní podíl. Skrze *meta* pole politická, opoziční, undergroundová či punková se v období Sametové revoluce nově zařazuje i to anarchistické, nicméně nemůžu nabídnout ani jeho *přesný* popis či rekonstrukci. Mohu ho *zprostředkovat* skrze životní trajektorie samotných anarchistů, a z fragmentů poskládat alespoň představu toho, co znamenalo a obsahovalo. Se zaměřením

¹ „Nevěřte nikomu, ani nám!“. In: KURÍK, Bohuslav, Dagmar MAGINCOVÁ a Ondřej SLAČÁLEK (eds.) *Nečekáme nic od reformy: kapitoly z českého anarchismu*. (pracovní název) Praha: Herrmann, V tisku.

na habitus jednotlivých aktérů tak můžu pozorovat utváření jejich *anarchistického těla*, co obsahuje, a po jejich životních trajektoriích sledovat, jak se proměňuje či setrvává.

Pro pochopení životů lidí v neustále měnícím se prostředí, musíme dlouhodobě sledovat životní příběhy jednotlivců – tedy jejich životní trajektorie. Práce se zabývá počátky anarchismu očima vybraných aktérů, a právě zkoumáním jejich životních drah, zejména v souvislosti s trvanlivostí, ale i proměnlivostí habitu. Abychom rozuměli tomu, kým lidé jsou, potřebujeme znát jejich habitus.² Habitus vysvětluje skutečnost, že lidé nejsou pouze částicemi řídicí se vnějšími a vnitřními příčinami, ale produktem dějin a celé sociální oblasti, ve které čerpají ze zkušeností nahromaděných na cestě v rámci konkrétního dílčího sociálního pole. Jednání aktérů ovlivňuje jejich pozice v daném poli, ale i to, jak se do něj dostali z původního bodu v sociálním prostoru. Způsob, jakým se člověk dostává do pozice, je vepsán do habitu. Habitus vnímáme jako svou vlastní přirozenost, ačkoliv ho ovlivnilo prostředí, do kterého jsme se narodili, utváří odlišné podmínky našeho života a skrze něj hodnotíme svět. Důraz práce je tedy zaměřen na jednotlivé anarchisty s tendencí zjistit, v jakém výchozím bodě v sociálním prostoru „začínali“ a jakým způsobem následně pokračovali. Právě zkoumání původního utváření habitu a sociálního pole do kterého byli jedinci socializováni nám může pomoci porozumět jednak jejich *anarchistické* subjektivitě, ale i tomu, kým byli předtím a kým jsou dnes. Pokud je pohyb v anarchistickém sociálním poli intenzivní, čemuž tak v případě mého výzkumu a jeho aktéru je, může dojít k zásadnějšímu přeskupení či změně habitu jednotlivců vlivem vpisováním se anarchismu do nich samotných. Jindy dojde k posílení již existujícího habitu nebo kombinaci obojího, nicméně vliv prostředí je v každém případě významný. Zkrátka musíme porozumět poli, s nímž a na jeho pozadí byl jedinec formován.³ Cílem práce je tedy popsat počátky anarchismu v Čechách optikou vybraných aktérů a zmapovat životní dráhy jednotlivých anarchistů od těchto počátků do současnosti s důrazem na výzkum proměny role a významu anarchismu v jejich životech. Výzkumné otázky tedy jsou: jak vypadají životní trajektorie prvních českých novodobých anarchistů?; jak se formoval habitus skrze osvojování si anarchismu?; čím byl a je anarchismus pro jednotlivé aktéry?

² Trajectory & Habitus. In: BOURDIEU, Pierre. *Habitus and Field: General Sociology, Volume 2 (1982-1983)*. Cambridge: Polity, 2020, s. 340. ISBN 978-1-509-52669-7.

³ Does the theory of habitus rule out strategic choice and conscious deliberation as one possible modality of action? BOURDIEU, Pierre a Loïc J. D. WACQUANT. *An Invitation To Reflexive Sociology*. The University of Chicago, s. 136. ISBN 9780226067414.

2. SOCIOLOGICKÉ ZAKOTVENÍ

2. 1 Pierre Bourdieu: sociální pole, habitus a životní trajektorie

Jak z literatury zaměřující se na české novodobé anarchisty, tak i z mých rozhovorů vyplývá silné propojení undergroundové, a hlavně punkové scény s tou nově se utvářející anarchistickou. Nejenže často lidé z těchto skupin mohli mít podobné názory a zájmy, ale i docházelo k vzájemnému ovlivňování v rámci těchto „subkultur“. Undergroundové hudební prostředí vstupuje do života jednotlivých aktérů až v průběhu života, většinou během dospívání, a může je formovat a přetvářet, nicméně již prvotní socializace jedince v rámci rodinného socio-kulturního zázemí bývá významným vlivem na jeho vnímání světa a jednání.

“Já jsem v jedenácti nebo dvanácti letech slyšel první punkovou kapelu (...) a potom se hledali Sex Pistols a tam máte písničku, která nese ten název.⁴ Takže samozřejmě to s tím bylo těsně spojený, ale určitě velký motivy byly ty básníci jako Gellner, Neumann, Šrámek. (...)” (Patrik; 51; muž; VŠ; docent a kněz; Praha).

“Tenhle kulturní vliv mámy má velký ovlivnění, protože nás tahala od různých alternativních malejch divadel, který byly poschovávaný po studiu Rybín, kde se odehrávaly občas fakt androšský věci, na výstavy Tvrdohlavejch (...) a i jsme vnímali možná i nějakou společenskou stratifikaci, skrze to, že ona chodila na koncerty do Rudolfiny nebo do Obecního domu, neměla na to prachy, a stála tam někde na galerce, kde to bylo nejlevnější, takže nějaký nesoulad v té společnosti, její postoj, její kulturní vnímání světa, i to, že nějaký gramofonový desky doma, Woodstock, vysvětlovala co to bylo, k čemu to bylo.” (Libor; 46; muž; SŠ; student VŠ a živnostník; Praha/Liběšovice)

„Navíc nikdo neměl peníze a když je měl, velkou část peněz obětoval pro to, aby udělal koncert, šel na koncert, obětoval to pro ten aktivismus a zároveň pro tu zábavu. (...) Později jsem poznal lidi z jiných sociálních skupin a tam to bylo totál: prachy, abych vydělal prachy, abych měl tohle, abych měl támhleto...” (Josef; 48; muž; VŠ; administrativní pracovník; Praha)

⁴ Jedná se o písničku *Anarchy In The UK* (Anarchie ve Spojeném království) britské kapely Sex Pistols.

Naše společnost je rozdělena do specifických autonomních a vnitřně hierarchizovaných segmentů (sociálních polí), které okupují jednotliví aktéři a v nichž je vždy specifický určitý kapitál a legitimizace daného segmentu. Tato pole jsou polem silovým, které své typické tendence vnucuje těm, kteří do něj vstoupí. Aktéři neustále symbolicky bojují o výhodné pozice v rámci tohoto sociálního prostoru. Společnost samotná definuje, která pole jsou hodnotná a která ne a zároveň si sama určuje jakási pravidla boje na půdě pole a s ním spojenou povahu samotného kapitálu. Sociální pole je tedy univerzem, které „se řídí svými vlastními zákony fungování a transformace, jinými slovy jde o strukturu objektivních vztahů mezi pozicemi, které v něm zaujímají jednotlivci či skupiny konkurující si v úsilí o legitimitu.“⁵ Pozice, které jedinec zaujímal (či zaujímá) v sociálním poli a sociální struktuře definují to, jak se chová a přemýšlí. Struktura sociálního prostoru jako takového však není neměnná ani nehybná, jelikož v rámci sociálních pozic se mění kombinace a objem kapitolů, které jednotlivci vlastní, a tím dochází právě k uchovávání a změně sociálního prostoru.⁶

Teorie kapitolů je úzce spjata se strukturou sociálního pole, jelikož právě kapitál jeho strukturu dotváří a určuje pozici jedince v daném sociálním poli podle toho, jaké druhy kapitolů a v jakém objemu vlastní. Ekonomický kapitál ovlivňuje možnosti našich příležitostí, kulturní kapitál zase například jakým způsobem vnímáme společenská pravidla, nebo jak se cítíme v přítomnosti autorit,⁷ a právě tyto faktory mohou ovlivňovat míru naší náklonnosti k anarchismu. Nicméně struktura rozdělení vlastněných kapitolů ani jejich směňování v rámci anarchistického pole není ústředním zaměřením mé práce, jakožto spíše zaměření se na samotné sociální skupiny, a to jakým způsobem vznikají. Čím blíže k sobě jednotliví aktéři v sociálním prostoru mají, tím spíše se taková sociální skupina utvoří. Jestliže novodobí čeští anarchisté k sobě byli tak blízko v prostoru společenských pozic, není divu, že se anarchistické sociální pole ustavilo. Společenské pozice jsou v tomto případě spjaté s tehdejší komunistickým režimem, dispozice aktérů zase často s odporem k tomuto režimu a jeho cenzuře, zatímco zájmovými pojítky může být hudba či literatura.

Na přelomu 80. a 90. let, v období Sametové revoluce, se anarchistické sociální pole teprve začalo utvářet, nebo přesněji řečeno znovu utvářet po delší odmlce doby Československé

⁵ BOURDIEU, Pierre. *Pravidla umění: geneze a struktura literárního pole*. Brno: Host, s. 282. Teoretická knihovna. ISBN 978-80-7294-364-7.

⁶ BOURDIEU, Pierre. Sociální prostor a pole moci. In: *Teorie jednání*. Vydání první. Praha: Karolinum, 1998, s. 38. ISBN 80-7184-518-3.

⁷ The Habitus and the Space of Life-Styles. BOURDIEU, Pierre. *Distinction: A social Critique of the Judgement of Taste*. Harvard University Press, s. 170-172. ISBN 0-674-21277-0.

sociálně demokratické strany dělnické či anarchistických buřičů. Starší ročníky se o anarchistech mohli dozvědět ze starých sovětských filmů, ty o něco mladší z hodin českého jazyka na základní škole, když se učili například o Františku Gellnerovi. Někteří teprve ve chvíli, kdy v ulicích (nejčastěji) Prahy narazili na letáček nebo plakátek s některým anarchistickým heslem nebo pozvánkou na anarchistickou akci. V době silného vlivu undergroundu, mániček a punku, se postupně anarchismus začal prosakovat i do těchto zákoutí. Konstelace jednotlivých aktérů v sociálním prostoru byla tedy natolik blízká a propojena stejnými nebo podobnými zájmy, až se na kraji kulturně-undergroundových, opozičních, mírových či antikomunistických polí oddělilo i pole anarchistické. Nicméně i kvůli původní propojenosti těchto skupin aktérů dochází neustále k jejich prolínání, splývání, ale i vzájemnému se vymezování. To je pravděpodobně jeden z důvodů, proč se nám z dnešního pohledu mnoho anarchistických myšlenek může jevit jako myšlenky liberální – ačkoliv nám mohou být blízké a řídíme se podle nich, nutně to neznamená, že jsme sami anarchisty. Revoluční povaha situace, která na přelomu 80. a 90. let v Čechách nastala, je základní hybnou silou sociálních polí. Pole se v této době začala proměňovat a ustavovat mnohem rychleji, než jak tomu bylo v sedmdesátých letech, kdy Pierre Bourdieu zkoumal francouzskou společnost, která byla do jisté míry stabilizovaná. Nabízí se tak otázka, jak s teorií pole pracovat, když se tehdejší sociální pole nově přeskupují, nejsou pevně usazená, a anarchistické pole zatím neexistuje. Anarchistické pole se začíná ustavovat skrze intuitivní anarchistická těla, resp. habitus jednotlivých aktérů výzkumu. Zatímco Pierre Bourdieu klade důraz na koncepty již ustavených společností a na reprodukci habitu, já zkoumám změnu ve společnosti na pozadí sociálních polí a utváření samotného anarchistického pole.

Jednotliví aktéři neuvažují o každém svém jednání, protože to není časově možné, a jelikož sociální situace jsou nepředvídatelné a nedají se naplánovat. Bourdieu to přirovnává ke sportu, ve kterém aktéři stejně jako sportovci mají praktický cit pro pole svého působení. Ten je zakořeněn ve zkušenostech a kompetencích, tudíž pokud mají v tomto poli jednat kompetentně, musí mu (citu) důvěřovat. Právě v kontextu sociálních hnutí, kde musíme neustále reagovat na další a nové události a jednat strategicky, je tento přístup běžně aplikován.⁸ Habitus plní funkci socializovaného a strukturalizovaného těla, které do sebe pojmulu struktury určitého sociálního pole nebo jeho částí, a tím strukturuje jak způsob jednání, tak

⁸ Rational actor theory. In: CROSSLEY, Nick. *Making Sense of Social Movements*. Buckingham: Open University Press, 2002, s. 73. ISBN ISBN 0-335-20602-6.

i způsob vnímání tohoto světa.⁹ Habitus jsou tedy do našeho těla a vědomí vepsané pozice, ve kterých jsme vyrůstali a které se stávají dispozicemi. Jedná se o pozice genderové, prostorové, rasové, sociální atp. Stávají se našimi kompetencemi, vkusem, dovednostmi, hodnotovým naladěním, a ovlivňují tak naše názory, chování, mluvu, tendence, či vkus.¹⁰ Problematika tohoto přístupu v kontextu mého výzkumu spočívá v opačném pořadí těchto konceptů. Jestliže se v období Sametové revoluce anarchistické pole začalo teprve utvářet, a tedy neexistovalo, aktéři se v něm nemohli pohybovat ani si osvojit jeho dispozice či skrze něj transformovat svůj habitus. Naopak anarchistické pole ustanovili skrze svůj vlastní habitus a již osvojené dispozice z předchozí socializace. Jejich způsob jednání tak může vycházet již z rodinného zázemí, anebo z osvojování si předchozích sociálních polí, které tomu anarchistickému předcházeli. V rámci meta pole sociálních hnutí existovala různá dílčí pole jako již zmíněná mírová, disidentská, opoziční, později i punková. Anarchistické sociální pole se začalo ustavovat na jejich okraji, až se nakonec vyprofilovalo jako pole samostatné. Je tedy velmi pravděpodobné, že tato původní pole měla značný vliv na tvarování habitů jednotlivých aktérů, který se následně adaptoval do pole anarchistického. Nejenže jsou důležité výchozí body sociálního prostoru, ve kterých se jedinec nacházel a jeho „počáteční“ habitus, ale i proměnné, které jej v průběhu života nadále ovlivňovali a utvářeli. V případě dnešních anarchistů by se skutečně jednalo o anarchistické pole, nicméně v případě anarchistů tehdejších se jedná o pole tomu anarchistickému předcházející. Když na přelomu 80. a 90. let do životů jednotlivých aktérů vstupuje anarchismus, postupně začínají tvarovat anarchistické sociální pole, čímž nejenom utváří s Bourdiem řečeno jeho „pravidla hry“, ale i do jisté míry reprodukuji svůj habitus. Působením vnějších ale i vnitřních vlivů (různých sociálních polí, revoluční doby; a habitů) v některých případech dochází k zásadní změně nazírání na svět a samotného jednání jednotlivců.

Základní pilíře anarchismu jako jsou svoboda či antiautoritářství mohou být důležitým prvkem pouze pro jednotlivce, který se nachází v sociálním poli, pro které je tento prvek hodnotný. Ačkoliv můžeme namítnout, že zrovna svoboda jako taková by mohla být hodnotná pro celý obecný sociální prostor, v tom anarchistickém se k ní vážou další různé prvky, pro které by jednotlivci z jiných sociálních polí nejspíše nezápolili. Konkrétně můžeme hovořit o svobodě a zodpovědnosti, která s ní jde ruku v ruce, antiautoritářství a autonomii i za

⁹ BOURDIEU, Pierre. Sociální prostor a pole moci. In: *Teorie jednání*. Vydání první. Praha: Karolinum, 1998, s. 109-110. ISBN 80-7184-518-3.

¹⁰ Structures, habitus, practices. BOURDIEU, Pierre. *The Logic of Practice*. Stanford Univ Pr, s. 52-53. ISBN 9780804720113.

cenu odmítnutí pohodlnějšího způsobu života nebo revoluci jak v sobě samém, tak ve společnosti. Tedy bojovat až „do krve“ za hodnoty, které jsou pro ně důležité, a to i přestože jim tato forma boje může ublížit například z ekonomického nebo i společenského hlediska. Bojoval by aktér například z nějakého politického pole o svobodu do takové míry, že by porušoval zákony při obsazování prázdných domů za účelem upozornění na sociální problémy? Bojoval by s cenzurou režimu vlastním vydáváním tiskovin, kvůli kterým by mu hrozilo nebezpečí? Ve své bakalářské práci se zajímám, jak právě vznikající anarchistické hnutí, a tedy i anarchistické pole, transformovalo habitus jednotlivých aktérů a zároveň jak skrze svůj habitus anarchistické pole utvářeli. Habitus a s ním spojené dispozice nám mohou pomoci vysvětlit, proč měli daní aktéři určité názory či proč jim některá témata byla blízká a jiná zase cizí. Vztah mezi habitem a polem v podobě systému pozic je tak klíčovým konceptem k pochopení sociálního jednání, které společně utvářejí. Abychom mohli vysvětlit určité sociální události (jako je například utvoření či vliv jednotlivých aktérů na anarchistické sociální pole) musíme zkoumat jakým způsobem se jednotlivci formují a jaké jsou okolnosti a prostředí, ve kterém se nachází. Tyto faktory spolu nejenom souvisí, ale i se vzájemně ovlivňují. Pokud jsou vnější struktury v souladu se strukturou příslušného habitu, a pokud to umožňují podmínky sociálního pole, dochází k reprodukci sociálních struktur. Bourdieu nepojímá jednání jako kauzální důsledek habitu, ale přibližuje nám ho skrze tento vzorec:

$$[(\text{habitus}) (\text{kapitál})] + \text{pole} = \text{jednání}$$

Pohyby napříč prostorem lze vnímat pouze, pokud si ho zrekonstruujeme, trajektorie jednotlivých aktérů tedy nejsou přímým chronologickým sledem událostí, jakožto spíše řadou relevantních pohybů v prostoru. Trajektorie v různých okamžicích můžeme uchopit právě skrze habitus, který je v neustálém vztahu se sociálním polem, a samotné pole je také neustále ve stavu změny.¹¹ Pierre Bourdieu nicméně poukazuje i na jeho výraznou setrvačnost, která v jeho podání spíše než ke změně vede k reprodukci. Sociální dráhy jednotlivých aktérů nepojímám chronologicky, ale spíše se zaměřuji na významné události či milníky v jejich životech, na jejich vývoj pozic a trvanlivost i proměnnost habitu a s tím i posun v rámci sociálních polí. Habitus jakožto neodmyslitelná součást sociální trajektorie se totiž neustále transformuje a dotváří, aktéři tak tedy mění své pozice, s nimiž se mění i struktury které na ně působí, zkrátka neokupují pouze jednu sociální pozici. Každá trajektorie

¹¹ RŮŽIČKA, Michal a Petr VAŠÁT. Základní koncepty Pierra Bourdieu: pole – kapitál – habitus. *AntropoWebzin*. 2011, 2011(2), 129-133. ISSN 1801-8807.

je jakýmsi vtěleným souborem dosavadních zkušeností jednotlivců, a tím je nejen jedinečná, ale odkazuje i na specifickou historii pohybů aktéra.¹² Jestliže v jednom určitém bodě *anarchista A* nebyl spokojen s možnostmi, které mu nabízel stát, jehož je občanem, v dalším bodě mohlo dojít k odmítání komunistického režimu, který mu z jeho zkušenosti omezoval přístup k informacím nebo cestování. V bodu, ve kterém se stal součástí struktury anarchistického pole tak mohl *anarchista A* začít zcela odmítat jakoukoliv formu autoritářství, čímž reflektuje soubor svých vlastních zkušeností. Tyto zkušenosti tedy sám promítá do anarchistického sociálního pole, čímž jej formuje. Sami sebe vytváříme prostřednictvím různých způsobů jednání, naše návyky jsou tak pozůstatkem našich vlastních předchozích vzorců jednání.

Bourdieu zkoumal především třídní specifickou habitus, můžeme tedy hovořit o habitus specifickém pro celé skupiny. Příslušnost k určitým sociálním polím nám tak tedy umožňuje analyzovat habitus jedinců z hlediska jejich příslušností k nim, tudíž každé jednotlivé pole může projevovat specifický habitus. Nick Crossley vysvětluje, jak zapojení aktérů do politických aktivit a hnutí vytváří návyky, resp. habitus, který následně ovlivňuje jejich angažování v politice. Tím, že aktéři vstupují do anarchistického pole, nejenom souhlasí s pravidly jeho hry, ale i si je osvojují skrze svůj habitus – „hru“, sociální pole a jeho pravidla reprodukuje, a reprodukuje se tak celý sociální prostor. Crossley tak v konceptu habitus a pole spatřuje nástroje, které nám mohou pomoci pochopit předpoklady vzniku a vývoje různých hnutí. Nejenže jsou jednotliví aktéři součástí jednotlivých sociálních polí, ale i hnutí samotná jsou součástí jakéhosi meta pole hnutí a politického aktivismu, ve kterém vedou své boje. Hnutí se v rámci meta pole setkávají s jinými poli, které po nich vyžadují jiné dispozice a zdroje, a ve kterém si další jiná hnutí nárokují své místo. Anarchistické hnutí by tedy bylo součástí jiného širšího pole společně například s enviromentálním nebo feministickým hnutím a součástí jakési antikomunistické ideologie.¹³

¹² RŮŽIČKA, Michal a Petr VAŠÁT. Základní koncepty Pierra Bourdieu: pole – kapitál – habitus. *AntropoWebzin*. 2011, **2011**(2), 132. ISSN 1801-8807.

¹³ Social movements and the theory of practice: a new synthesis. In: CROSSLEY, Nick. *Making Sense of Social Movements*. Buckingham: Open University Press, 2002, s. 172-173. ISBN 0-335-20602-6.

3. HISTORICKÝ KONTEXT

3.1 Co je anarchismus?

Touto otázkou se nezabývá pouze podstatná část mé bakalářské práce a část jejích aktérů; v Čechách znovu utvářející se anarchistické sociální pole přelomu 80. a 90. let 20. století, které se snažím popsat; ale i většina teoretiků, kteří se anarchismem zabývají. V kontextu anarchismu si nejčastěji představujeme jakousi antiautoritářskou, antisystémovou, protistátní společnost, uskupení, ideologii. V kontextu anarchie vidíme nejčastěji chaos, bezvládní, „*kde individuum má maximální svobodu, kde není třeba podřizovat se normám, pravidlům, konvencím a zákonům, preferována je spontaneita, svobodná vůle.*“¹⁴ Řecká slova *arché* a *anarchia* znamenají popření vlády a stav bez vládce či vlády, nicméně i přes přetrvávající představu anarchismu jakožto čirého chaosu ho tyto pojmy necharakterizují.

Definovat tak široký politický myšlenkový proud nelze zcela jednoduše – důkazem budiž nespočet definicí a způsobů nahlížení na samotný anarchismus, které lze nalézt. Přeci jen k ucelené formulaci došlo až v 19. století, na níž se velkou měrou podepsal Pierre-Joseph Proudhon, který vtiskl pozitivní smysl anarchismu (nejen) tím, že se k němu sám přihlásil. Proudhon na anarchismus nahlížel v kontextu kritiky soukromého vlastnictví výrobních prostředků, které vykořisťují pracující třídu. Klíčem ke svobodě jednotlivce je tak existence společnosti, ve které soukromé vlastnictví nepovede k prohlubování společenských nerovností, a cestou k ní zase postupná evoluce.¹⁵

Popsat skrze anarchismus sociální nerovnosti, společenský útlak a způsoby, jak je odstranit či alespoň potlačit, se nesnažil pouze Proudhon. Anarchismus se nejčastěji dělí do základních čtyřech proudů: mutualismu; kolektivismu; (anarcho)komunismu; a anarcho-syndikalismu. Proudhonovy ideje *spravedlnosti* a *vzájemnosti* mají člověku pomoci emancipovat se na sociální, ekonomické i morální úrovni, aby skrze spravedlivou odměnu za vykonanou práci a spravedlivou směnu mohl dosáhnout anarchistické mutualistické společnosti –

¹⁴ Anarchie. In: *Sociologická encyklopedie* [online]. Sociologický ústav AV ČR, 2017 [cit. 2023-06-03]. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Anarchie>

¹⁵ Anarchismus. In: MAREŠ, Miroslav, Josef SMOLÍK, Martin BASTL a Petra VEJVODOVÁ. *Krajní pravice a krajní levice v ČR*. Praha: Grada, 2011, s. 91-92. Politologie (Grada). ISBN 978-80-247-3797-3.

tedy společnosti svobodné, bez mocenského donucení.¹⁶ Dominantním proudem anarchismu se stal kolektivismus, který se pod vlivem Michaila A. Bakunina vyznačuje organizací dělníků s cílem vyvlastnit kapitál tak, aby své výrobní prostředky mohla řídit každá skupina dělníků sama. Termín kolektivismus naznačuje kolektivní rozhodování (nejen) v otázce rozdělování výsledků. Bakunin pojímal anarchismus jako protistátní, svobodnou podobu socialismu a vymezil se tím Marxově revoluci proletariátu.¹⁷ Představitelem komunistického anarchistického proudu je Petr A. Kropotkin a za charakteristickou se považuje jeho značná míra utopie. Klíčem k odstranění problémů s vlastněním výrobních prostředků má být přirozená lidská solidarita, která předpokládá využívání společných zdrojů dle potřeby každého, přičemž produktivní práci by poptávali místní komunity a vykonávali organizace dobrovolných dělníků. Pro anarchosyndikalisty bylo základnou pro budování nové společnosti odborové hnutí, které může nejen bojovat za zlepšování pracovních podmínek, ale v budoucnosti i zajistit překonání kapitalismu.¹⁸ Ačkoliv individualističtí anarchisté věří ve svrchovanost každého individuálního člověka a jeho nenapadnutelného konání, převládajícím prvkem anarchismu je jeho sociální role a odmítavý postoj k soukromému vlastnictví a kapitalismu. Myšlenky svobody a rovnosti a jejich realizace skrze odmítnutí nepřirozených autorit tedy můžeme označit za charakteristické anarchismu.¹⁹

Ve Španělské občanské válce velkou úlohu sehráli anarchisté a revoluční odboráři, kteří na několika místech Španělska stáli v čele revoluce. Národní konfederace práce (CNT) a Iberská anarchistická federace (FAI) patřily k anarchosyndikalistickým uskupením, které vyjadřovaly antinacionalismus a obecně odbor proti pravicovým stranám, které zvítězily v prvních španělských všeobecných volbách v roce 1934. Ani pozdější výhra republikánské Lidové fronty v roce 1936, která propustila anarchistické politické vězně, však nezabránila propuknutí války a následující revoluci. Proti levicové vládě zakročila armáda pod vedením generála Franciska Franca za pomoci fašistické Itálie a nacistického Německa. Došlo k radikalizaci venkova, vznikaly družstva a dělnické kolektivy přebíraly továrny. Anarchisté

¹⁶ Anarchie. In: *Sociologická encyklopedie* [online]. Sociologický ústav AV ČR, 2017 [cit. 2023-06-03]. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Anarchie>

¹⁷ Anarchismus jako idea a její vývoj. In: TOMEK, Václav a Ondřej SLAČÁLEK. *Anarchismus: svoboda proti moci*. Vydání první. Praha: Vyšehrad, 2006, s. 15-18. Dějiny idejí. ISBN 80-7021-781-2.

¹⁸ Anarchismus. In: MILLER, David. *Blackwellova encyklopedie politického myšlení*. 2. Vydání. Brno: Barrister & Principal, 2003, s. 10-13. ISBN 80-85947-56-0.

¹⁹ Anarchismus. In: MAREŠ, Miroslav, Josef SMOLÍK, Martin BASTL a Petra VEJVODOVÁ. *Krajní pravice a krajní levice v ČR*. Praha: Grada, 2011, s. 92-94. Politologie (Grada). ISBN 978-80-247-3797-3.

bojovali na frontě, celá situace byla doprovázena násilím a chaosem. Anarchismus nicméně nebyl spjatý pouze s dělnickým hnutím, ale i s antimilitarismem, protináboženskými aktivitami, rovností mužů a žen a propagací volné lásky. Katolická církev byla pravou rukou Franka a po jeho zvítězení a následném nastolení diktatury zrušil občanské sňatky a výrazně omezil možnosti interrupcí a antikoncepce. Anarchisté z FAI a CNT se nakonec rozhodli vstoupit do republikánské vlády namísto nahrazení Francovy diktatury diktaturou anarchistickou. To samozřejmě bylo pro mnoho anarchistů nepřijatelným krokem, a možná právě i proto se ani po pádu frankismu anarchisté nevrátili v plné síle.²⁰ Ačkoliv se i po druhé světové válce jejich myšlenky šířily, dělo se tak v malém měřítku a k obrodě radikálního anarchokomunistického proudu došlo až v 80. letech 20. století, kde sehrál například významnou roli pro ekologické hnutí.²¹

Během druhé světové války se anarchisté zapojovali do odbojových činností, nicméně nebylo jisté, na kterou stranu války se postavit – hrozba fašismu i nacismu byla pro anarchisty problematická. Studená válka byla spjata s heslem „Ani východ, ani západ“, jelikož oba bloky byly nepřijatelnými. Anarchistické hnutí ve východní Evropě bylo zničeno stalinismem, a ačkoliv v západní Evropě k represím nedocházelo, hnutí zde nemělo velkou sílu. V roce 1968 proběhl v Carrare mezinárodní anarchistický sjezd, kde proběhl pokus o obnovu anarchistické internacionály. Ačkoliv se na sjezdu příliš nepohodli veteráni anarchismu s anarchisty mladými, došlo ke vzniku Internacionály anarchistických federací. Hlavním důvodem rozkolu byla ideová neukotvenost a inklinace k marxismu, kterou veteráni vyčítali těm mladším, zatímco z jejich pohledu veteráni příliš lpěli na ideologii. Přestože po ústupu hnutí šedesátých let došlo k několika násilným činům ze strany anarchistů, většina z nich se týkala především útoku na majetek. Internacionála anarchistických federací se nicméně proti terorismu vymezila roku 1978 s důrazem na jeho negativní vliv, který akorát posiluje moc státu a vyvolává další represe. Následně došlo k navázání na předchozí tradice skrze vymezení se proti rasismu a ultrapravicí.²²

K „masovému“ rozšíření anarchistických myšlenek pak došlo zejména v souvislosti s popularitou punkové subkultury. Ačkoliv se mnoho stoupenců punku odkazovalo

²⁰ SLAČÁLEK, Ondřej a Zdeněk ROUS. Ani boha, ani pána. *A2*. 2016, **2016**(14), 26-27.

²¹ Anarchismus jako idea a její vývoj. In: TOMEK, Václav a Ondřej SLAČÁLEK. *Anarchismus: svoboda proti moci*. Vydání první. Praha: Vyšehrad, 2006, s. 20. Dějiny idejí. ISBN 80-7021-781-2.

²² Tamtéž, s. 453-473.

především k významu chaosu, obsahovala subkultura i formu sociálního protestu. Důležitým fenoménem byl princip tzv. DIY, udělej to sám, který kladl důraz na vytváření vlastní kultury. Rezovaly myšlenky pacifismu, antirasismu, antisexismu či ekologie, řešila se i otázka třídního boje. Zejména v osmdesátých letech se stal výrazným fenoménem squatting, při kterém lidé obsazovali prázdné domy pro účely komunitního bydlení a rozšiřování kulturních aktivit. Vlna popularity anarchismu poté stoupla hlavně na přelomu 80. a 90. let, kdy šlo z pohledu mladých lidí o jediné svobodomyšlné, ale radikální hnutí. Na konci devadesátých let pod vlivem zapatistického povstání v Mexiku, které upozorňuje na špatné podmínky domorodého obyvatelstva a bojuje za autonomii a samosprávný model, dochází k silnějšímu propojení části levice, ekologického hnutí a anarchistů. Právě toto propojení společně s dalšími aktivitami se stalo základem tzv. antiglobalizačního hnutí, později alterglobalizačního. Ačkoliv byl vývoj tohoto hnutí kritizován zejména pro snahy o kontakty s mocí, a většina anarchistů se hlásí k jeho radikálnějším složkám, i tak je významným pojítkem k anarchismu – přeci jen se staví proti neoliberalismu, ekonomické globalizaci a rozdělení bohatství a moci ve světě.²³

Na dějinném vývoji anarchismu můžeme pozorovat jeho značnou diferencovanost, ale i propojenost s jinými hnutí a myšlenkovými proudy. Ačkoliv se témata spadající pod anarchismus a jejich důraz mohou pro každou dobu či dokonce pro každého jednotlivce různit, právě ono spojení několika témat dělá anarchismus anarchismem. Nicméně jedno je jasné: anarchisté chtějí být svobodní.

²³ Od kroužků k sociálním hnutím. In: TOMEK, Václav a Ondřej SLAČÁLEK. *Anarchismus: svoboda proti moci*. Vydání první. Praha: Vyšehrad, 2006, s. 473-482. Dějiny idejí. ISBN 80-7021-781-2.

3.2 Anarchismus v Čechách: 1880-1923

V 80. letech 19. století se anarchismus začíná oddělovat jako jedna z podob socialistického hnutí, které v té době hledá své myšlenkové a sociálně politické orientace. Radikálnější část socialistického hnutí se přibližovala, narozdíl od části umírněnější, anarchistickým hlediskům. Jedním z nejviditelnějších proudů nově vydiferencovaného hnutí byla tzv. propaganda činem jakožto revoluční prostředek, skrze nějž radikálové deklarovali a demonstrovali svůj antiautoritářský postoj. Přestože se teroristické tendence týkali pouze malé části radikálních anarchistů, celé hnutí jimi bylo poznamenáno. Hlavní myšlenkou anarchismu měla být společnost organizovaná bez donucovací moci autorit a v čele měl stát člověk s maximální individuální i vzájemnou svobodou, ale právě kvůli propagandě činem byl anarchismus jeho odpůrci i veřejností zobecňován jako terorismus. Tento živelný radikalismus se šířil především na Severu Čech, kde se rozšiřoval mezi dělníky, horníky a proletariátem. Velký podíl na jeho šíření měly zahraniční tiskoviny, především Chicagský časopis *Budoucnost*, který radikální stanoviska propagoval právě českým dělníkům. Český anarchismus měl tedy v 80. letech podobu radikální emancipace, nicméně teroristická podoba propagandy činem byla samotnými anarchisty odmítána, jelikož odporovala jejich vlastním ideálům svobody.²⁴

V 90. letech nabyl anarchismus podoby tzv. neodvislého socialismu. Jeho důraz byl kladem především na nezávislost k sociální demokracii a s pojmem anarchismu nepracoval právě kvůli špatné pověsti ve společnosti. Jelikož se opíral o širší základnu radikalizované části socialistického hnutí a radikalizované inteligence, jeho součástí tak bylo nejenom dělnictvo, ale i mladí intelektuálové a umělci. Roku 1896 vyšel *Manifest anarchistů českých*, ve kterém můžeme pozorovat větší zralost a ukotvenost samotného anarchistického hnutí. Nejenže se opět začalo s pojmem anarchismu pracovat, ale dokonce se i jednoznačně deklaroval jakožto samostatná složka, nejen pouze jako součást neodvislého socialismu. Hlavní tezí manifestu byla samozřejmě svoboda, které je možné dosáhnout pouze bez přítomnosti jakýchkoliv autorit. Zaměření anarchismu se od druhé poloviny 90. let nadále rozšiřovalo a prohlubovalo, současně s tím ale i vnitřně diferenciovalo – jedna část anarchistů chtěla spíše konat a uvádět myšlenky anarchismu do praxe, zatímco druhá byla více orientovaná na samotné anarchistické ideje. K počátečnímu důrazu na individualismus se začal přidávat i kolektivismus a komunismus, jelikož se představitelé mladé inteligence začali přidávat k praktické části hnutí, přičemž svoje ideje spojovaly s anarchismem, který tím pádem byl

²⁴ Mezi svobodou a autoritou. In: TOMEK, Václav a Ondřej SLAČÁLEK. *Anarchismus: svoboda proti moci*. Vydání první. Praha: Vyšehrad, 2006, s. 271-276. Dějiny idejí. ISBN 80-7021-781-2.

do značné míry stmelujícím rysem této generace. Ačkoliv zde přetrvávaly snahy o další propojování individualistického i komunistického přístupu k anarchismu, došlo k oddělení. V roce 1903 vznikla Severočeská hornická federace, o rok později přetavena do České federace všech odborů (ČFVO), která byla orientovaná syndikalisticky a kladla důraz na praktickou podobu dělnického hnutí. Téhož roku jako zástupce druhého přístupu vznikla Česká anarchistická federace (ČAF), která sdružovala dělnictvo a inteligenci. Přestože obě uskupení preferovaly odlišné přístupy, předpokládaly spolupráci. Největším pojitkem pro anarchistické dělnictvo, studenty, umělce i bohémy a radikalizovanou inteligenci byly všechny autority, které svým autoritářským charakterem omezovaly svobodu – militarismus, klerikalismus, náboženství, nacionalismus, patriotismus.²⁵

Diskuze o potřebě jak ideové, tak praktické stránky anarchismu probíhaly víceméně po celou dobu 19. a 20. století, přičemž se diskuze doplňovala vztahem k sociální demokracii – ten byl kvůli jejím autoritářským rysům negativní. Strana sociálnědemokratická byla kritizována kvůli stranické hierarchii a účasti na politickém boji. Nicméně záběr anarchistů, tj. dělnictvo, byl stejný jako strany sociálně demokratické, čímž vznikl rozpor uvnitř anarchistického hnutí. Na dělnictvo chtěli mířit stejným způsobem, nicméně ne ve formě politické strany, a tím akorát stoupala distance od stranických praktik. Rozřešení problému mělo ležet na odborech, které hrály v koncepcích hnutí významnou roli. Důraz byl kladen na tzv. neutrální odbory, které se přímo neangažují v žádné politické straně a zároveň si uchovávají anarchistické revoluční hledisko a formu volných sdružení. Spory mezi ideovým a praktickým zaměřením anarchismu se opět vyostřily, když generace mladších anarchistů přišla s „modernizačním“ návrhem na sjednocení anarchistických uskupení na politickou stranu, která by se od těch tradičních lišila svou „svérázností.“ Na anarchistickém sjezdu, který se uskutečnil v roce 1914, došlo k přijetí návrhu o přeměnu ČAF na Federaci českých anarchistů komunistických (FČAK), což předznamenávalo vytvoření politické anarchistické strany – to však podle mnohých anarchistů odporovalo anarchistickým zásadám. K důsledné sebereflexi hnutí nicméně nedošlo, jelikož propukla první světová válka, a jeho spory tak nebyly dořešeny. Místo „svérázných“ anarchistických stran se anarchisté z FČAK již v roce 1919 sloučili do České strany demokratické, kde dokonce získali čtyři křesla v parlamentu. Ačkoliv slibovali uvnitř strany uplatňování anarchokomunistických zásad, postupně je zcela opustili. Spolupráce se socialistickou stranou sice byla později částí anarchistů ukončena, nicméně jen pro to, aby se zakládaly nové „čistě“ komunistické skupiny. Ti, kteří zůstali

²⁵ Mezi svobodou a autoritou. In: TOMEK, Václav a Ondřej SLAČÁLEK. *Anarchismus: svoboda proti moci*. Vydání první. Praha: Vyšehrad, 2006, s. 276-287. Dějiny idejí. ISBN 80-7021-781-2.

anarchokomunistickému přesvědčení věrní však definitivnímu začlenění do komunistické strany nakonec nezabránili. Kdysi kvetoucí anarchistické hnutí po válce zmizelo takřka beze stopy, anebo bylo pohlceno bolševismem, a to především z vnitřních příčin zahrnující krizi vlastní identity.²⁶

3.3 Anarchistické fragmenty

Po rozplynutí anarchistů po první světové válce přinášeli názory blížící se těm anarchistickým ve 30. letech 20. století surrealisté. Někteří z nich předznamovali tradici české radikální a svobodomyšlné levice, bránili právo tvůrčí svobody a kritizovali stalinismus, či odkazovali na myšlenky Michaila Bakunina. Přestože jejich mnohé postoje zahrnovaly jakési anarchistické fragmenty, opravdový návrat ucelenějšího anarchistického hnutí můžeme datovat až na přelomu 80. a 90. let.

KSČ kvůli svému autoritářskému způsobu řízení společnosti nevyhovovala značné části marxistické levice pro kterou byl důležitý boj za svobodu. Nejvýznamnějším představitelem je pravděpodobně Egon Bondy (vlastním jménem Zbyněk Fišer), který po únoru 1948 přestal sympatizovat s KSČ a namísto toho se proti komunistické moci postavil. Osoba Egona Bondyho byla komplikovanou změtí názorů a přesvědčení. Ačkoliv byl marxistou a odsuzoval stalinismus jako fašistický režim, po určitý čas se hlásil k maoismu a obhajoval jeho praktiky. Ačkoliv uznával význam svobody a odsuzoval autority, jeho řešení politických situací bylo často autoritářské. Nemůžeme mu však odepřít jeho významné postavení v kulturně-sociálním undergroundu, ve kterém se snažil bojovat za svobodu a proti režimu. Přeci jen to byl právě on, kdo po Sametové revoluci sympatizoval s anarchisty a dalšími nezávislými iniciativami, nicméně jejich postoj k němu byl značně rozporuplný. Ačkoliv se stavěl proti kapitalismu i minulému režimu, byl kritizován za podpoření Komunistické strany Čech a Moravy (KSČM) v roce 1992.²⁷

V 60. letech se v Československu objevily různé radikálně levicové skupiny, jako například převážně studentská organizace založena roku 1968, Hnutí revoluční mládeže (HRM). Ačkoliv mnohým členům nepřišla ideová profilace hnutí jako nejdůležitější prvek

²⁶ Mezi svobodou a autoritou. In: TOMEK, Václav a Ondřej SLAČÁLEK. *Anarchismus: svoboda proti moci*. Vydání první. Praha: Vyšehrad, 2006, s. 287-300. Dějiny idejí. ISBN 80-7021-781-2.

²⁷ Tamtéž, s. 577-580.

a šlo jim především o aktivizaci radikálních aktivit proti právě nastupující Husákově normalizaci, měli na zřeteli světovou revoluci. Na přelomu 60. a 70. let nicméně zakročil komunistický režim, který většinu představitelů hnutí poslal do vězení a tím se celá struktura organizace rozpadla a nebyla obnovena ani po jejich návratu z vězení. Ačkoliv se opozice a disident v 60. letech některými autory označoval jako anarchismus, bylo to spíše v negativním kontextu jejich „nezodpovědné kritiky,“ a navíc se opoziční proud spíše odkazoval k navrácení souboru lidských práv, než že by byl vyloženě anarchistický. V roce 1982 napsal Petr Uhl, přední autor HRM, společně s Jaroslavem Sukem *Program společenské samosprávy*, ve kterém kritizovali byrokracii, totalitu, autoritářství a centralizaci Československa. Důraz byl kladen na jedinečnost každého člověka a jeho svobodné jednání, přičemž prostředek k harmonickému rozvoji společnosti má být vytvoření samosprávného společenského uspořádání. Samospráva měla bránit zneužití moci a podpořit lidovou antibyrokratickou revoluci, nicméně po rozpadu HRM k ní již nedošlo. V listopadu 1989 vzniklo ještě uskupení Levá alternativa (LA), které se pokoušelo aplikovat předchozí myšlenky samosprávného společenského uspořádání, ale tato samosprávná vize byla ve změněných podmínkách nového režimu opuštěna. Namísto toho se stoupenci radikální levice zaměřili na disidentské aktivity, činnosti Charty 77 a především na prosazování lidských a občanských práv, resp. snahy o jejich dodržování režimem.²⁸

3.4 Sametový anarchismus

Ve vývoji novodobého Českého anarchismu je důležité zmínit, že se kvůli cenzuře minulého režimu, nedostupnosti literatury, a především *díky* výjimečnosti právě měnícího se režimu, začínal vyvíjet víceméně od nuly. Jakási absence anarchismu jakožto politické ideologie z něj v počátcích vytvořila eticky a sociálně zaměřené prostředí ve světě kulturního undergroundu. Bylo to otevřené prostředí, na jehož okraji se postupně začal anarchismus formovat, a tedy i přebírat některé jeho postoje, ale i vytvářet svoje vlastní. Právě anarchistické hnutí začalo v Čechách jako první upozorňovat na zhoubnost kapitalismu a konzumerismu a s ním spojené negativní ekologické dopady, globalizaci, sociální témata a obecně důraz na změnu sebe samého. Nicméně stejně jako se anarchisté snažili stvořit nového, etičtějšího člověka, stejný postoj zastávali i liberálové, a není pak překvapením, v kolika aspektech se liberalismus překrývá s anarchismem. A kdy jindy než dnes můžeme tento přerov pozorovat velmi zřetelně. Myšlenky svobody jednotlivce, kritiky autorit a prosté

²⁸ Svobodu i autonomii. In: TOMEK, Václav a Ondřej SLAČÁLEK. *Anarchismus: svoboda proti moci*. Vydaní první. Praha: Vyšehrad, 2006, s. 577-583. Dějiny idejí. ISBN 80-7021-781-2.

nelhostejnosti ke světu a dění kolem sebe bychom dnes pravděpodobně označili spíše za liberální než anarchistické. Stále ale musíme brát na zřetel větší anarchistickou důslednost, možná i odhodlanost v boji za lepší společnost – ať už ve smyslu hlasité kritiky, občasného překračování zákonů, prosazování spravedlnosti a autonomní komunity.²⁹ A tak to nakonec byli opoziční intelektuálové, máničky, disidenti, hippies a později převážně punkeři, kteří svým společným odporem ke komunistickému režimu dali do pohybu proces znovustvoření anarchistického hnutí v Čechách. Právě tato provázanost několika světů začala postupně v jakémsi kulturně-podzemním sociálním poli utvářet pole anarchistické, které se snažím ve své práci přiblížit. Počátky (českého) anarchistického pole jsou charakteristické sléváním a proléváním témat, myšlenek i světů, přičemž nejvýraznějším pojítkem je nesouhlas s dosavadním režimem a možnost změny, která díky Sametové revoluci právě vyvstává. Těžko soudit jakým způsobem a jestli vůbec by k tomu došlo nebýt zde společného nepřítele a jedinečného časoprostoru, který dal možnost vytvářet a prolínat zcela nové světy. Na pozadí jakéhosi politického pole, v němž se rodí zastupitelská a občanská demokracie, se hledá ta *správná* cesta. Zatímco toto všeobsahující pole jede samospádem na jakési *extázi* z revoluce, postupně se začíná diferenciovat a vymezovat, až se nakonec ustaví právě anarchistické sociální pole.

V 80. letech opozice řešila otázky násilí, povinné vojenské služby a strach z hypotetického jaderného konfliktu mezi Sovětským svazem a Spojenými státy. Ty nejvíce rezonovaly v českém mírovém hnutí, ve kterém společně s kulturním undergroundem a punkové subkultuře můžeme nalézt počátky (novodobého) anarchistického hnutí. Důležitou roli sehrálo antimilitaristické Nezávislé mírové sdružení (NMS), z jehož části se diferenciovala první anarchistická organizace. Ačkoliv lze určité anarchistické tendence pozorovat ještě před rokem 1989, ucelenější hnutí se objevuje až právě v tomto roce. Československé anarchistické sdružení (ČAS) založili již na podzim roku 1989 někteří členové NMS a zároveň se i zapojili do činností Levé alternativy. První happening proběhl ještě téhož roku na Staroměstském náměstí v Praze, kde se rozdávali letáky o anarchismu, a začali vydávat *Informační bulletin*. Anarchismus jako myšlenka svobody tak byla v období revoluce přitažlivá, navíc se šířila v prostředí zejména punkových a hardcorových kapel, které svou kritikou společnosti byly blízké především mladým. Stoupenců anarchismu tak rychle přibývalo, brzy se navázaly kontakty s polskou anarchistickou scénou, která ještě s autonomní scénou Německa český anarchismus inspirovala. Přidala se tak témata squattingu, antifašismu,

²⁹ Svobodu i autonomii. In: TOMEK, Václav a Ondřej SLAČÁLEK. *Anarchismus: svoboda proti moci*. Vydání první. Praha: Vyšehrad, 2006, s. 577-583. Dějiny idejí. ISBN 80-7021-781-2.

antirasismu a samozřejmě antimilitarismu. Hrozba povinné vojenské služby se týkala většiny mladých lidí – ať už zastávali pacifistická stanoviska nebo prosazovali spíše profesionální armádu.³⁰

Nejvíce informací o anarchismu se šířilo ústně a skrze texty, nicméně těch na konci 80. let mnoho nebylo. Časopis *A-Kontra*, asi jeden z nejvýraznějších počínů tehdejší doby, vznikl až v roce 1991 jakožto první anarchistický časopis. Do té doby se anarchistickým tématům okrajově věnovaly punkové ziny, noviny *Levé alternativy* a undergroundové časopisy jako bylo *Vokno*. Pod ním vycházel zpravodaj *Voknoviny*, později *Kontra*, ze kterého se kvůli neshodám mezi undergroundem a anarchisty oddělila právě *A-kontra*. Ve stejném roce se objevil i časopis *Autonomie*, který apeloval na sebevzdělání anarchistů, namísto zúžení anarchismu pouze na gesta na demonstracích. Anarchisté se nevymezovali pouze proti minulému režimu, ale i konzumnímu a komerčnímu směřování toho nového. Přidala se kritika ekologických problémů, ochrana práv zvířat a významným tématem se stala reakce na násilí fašistických a rasistických skinheads. To v hnutí vyvolávalo debatu, zda je na místě reagovat na ně fyzickou silou, snažit se o komunikaci, či zastávat zcela pacifistické postoje. *Autonomie* a *A-kontra* mimo to řešila i otázky ohledně squattingu, nevyužívání prázdných domů, bytovou nouzi a obecně sociální politiku společně s již výše zmíněnými tématy. Ačkoliv se většinou těchto témat zabíraly i jiné skupiny či organizace, anarchistický přínos byl v tomto ohledu významný, a navíc často nejvýraznější.³¹

Na konci roku 1991 začaly vznikat mezi anarchisty spory kvůli rozdílům v praktikování anarchistických myšlenek. Největší problém tkvěl ve vývoji politické opozice a ekonomické reformě, se kterou mnozí anarchisté nesouhlasili. Část z nich uspořádala demonstraci proti směřování Občanského fóra (OF), které se dle nich začalo vyvíjet příliš doprava. Důležitá byla otázka (a)političnosti samotných anarchistů a zda chodit k volbám. Jednou z možností bylo přiklonit se ke stále ještě levicově liberální části OF nebo se pokusit zformovat vlastní levicovou opozici. Ta nakonec vznikla při příležitosti voleb 1992 v podobě Levého bloku – tedy koalice KSČM a Strany demokratické levice. Mnozí anarchisté s tímto nesouhlasili, nicméně přestože časopis *A-kontra* vydal výzvu k bojkotu voleb z prvomájové demonstrace, objevil se i rozhovor s Egonem Bondy, který naopak vyzýval k volbě Levého

³⁰ Svobodu i autonomii. In: TOMEK, Václav a Ondřej SLAČÁLEK. *Anarchismus: svoboda proti moci*. Vydaní první. Praha: Vyšehrad, 2006, s. 583-584. Dějiny idejí. ISBN 80-7021-781-2.

³¹ Tamtéž, s. 584-588.

bloku, a s Jiřím Svobodou, předsedou KSČM. Levý blok neuspěl a k dlouhodobější spolupráci mezi anarchisty a KSČM nedošlo, každopádně spor byl natolik vyhrocený, že dokonce došlo k pokusu o vystěhování redakce *A-kontry* a snaze o zbavení odpovědného redaktora jeho funkce.³² Volby v Čechách nakonec vyhrála Občanská demokratická strana (ODS) v čele s Václavem Klausem společně s Křesťanskodemokratickou stranou, což můžeme označit za jakýsi milník, při kterém končí cesta Sametové revoluce. Mnozí totiž vítězství ODS vnímali jako „*prosazení principu stranické politiky, zastupitelské demokracie, neoliberalního pojetí kapitalistické ekonomiky a hospodářskou transformaci skrze kupónovou privatizaci.*“³³ Mohlo by se zdát, že v roce 1992 končí i cesta anarchistická, nejen kvůli rozporům uvnitř hnutí, ale i kvůli stále většímu odmítání anarchistů veřejností. Nicméně přibližně od roku 1992 se podle výpovědi některých mých narátorů začíná stále více projevovat problematika ultrapravicových skinheads, kteří napadají nejenom anarchisty a v podstatě každého, kdo trochu vyčnívá, ale dochází i k několika rasově či politicky motivovaným vraždám. Těžiště samotných anarchistů se v této době tak pro mnohé z nich přelévá právě k boji proti fašistickým skinheads a obecně reagují na aktuální události. Mezi zavražděnými byli dokonce i dva anarchisty a punkeři – Filip Venclík, zpěvák punkové kapely Rusko; a Zdeněk Čepela, člen Tanvaldského anarchistického sdružení. K těmto nešťastným událostem anarchisté pořádali protestní akce a vydávali prohlášení.³⁴

V roce 1994 dochází k faktickému zániku Anarchistické federace, která byla založena teprve o dva roky dříve. Nicméně od roku 1993 začal vycházet anarchofeministický časopis *Wicca* a o dva roky později vznikla ženská skupina Luna, čímž se témata feminismu stále více dostávala do anarchistických kruhů. Kolem roku 1999 znovu zesilují i pacifistické tendence v okruhu Voice of Anarchopacifism (Hlas anarchopacifismu), v kontextu se vstupem České republiky do NATO a později Evropské unie. *A-kontra* přestává vycházet roku 1995, kdy se také objevuje nový časopis *Svobodná mysl*, který se zaměřuje na organizaci anarchistického hnutí formou otevřeného, ale místy militantního anarchismu a řeší především právní aktivity v případech rasistických vražd. *Svobodná mysl* společně s *Autonomií* se tak stávají jakýmsi středobodem anarchistických aktivit, přičemž *Autonomie* je hodně propojena se squattingem, zatímco kolem *Svobodné mysli* vzniká roku 1995 Česká anarchistická

³² Svobodu i autonomii. In: TOMEK, Václav a Ondřej SLAČÁLEK. *Anarchismus: svoboda proti moci*. Vydání první. Praha: Vyšehrad, 2006, s. 588-589. Dějiny idejí. ISBN 80-7021-781-2.

³³ „Nevěřte nikomu, ani nám!“ In: KUŘÍK, Bohuslav, Dagmar MAGINCOVÁ a Ondřej SLAČÁLEK (eds.) *Nečekáme nic od reformy: kapitoly z českého anarchismu*. (pracovní název) Praha: Herrmann, V tisku.

³⁴ Svobodu i autonomii. In: TOMEK, Václav a Ondřej SLAČÁLEK. *Anarchismus: svoboda proti moci*. Vydání první. Praha: Vyšehrad, 2006, s. 592. Dějiny idejí. ISBN 80-7021-781-2.

federace (ČAF), později Československá anarchistická federace (ČSAF). Mezi oběma skupinami nakonec vznikají spory kvůli jejich odlišným přístupům k anarchismu – ČAF se vymezovala proti autonomistické kultuře, zatímco lidé kolem *Autonomie* se této kritice bránili.³⁵ Vzhledem k různým neshodám v rámci anarchistického hnutí, diferenciování, zánikání a vznikání různých organizací a časopisů, můžeme pomalu přibližně mezi roky 1992 a 1993 uzavřít kapitolu počátků novodobého českého anarchismu. S přihlédnutím k výpovědím narátorů tak mohu souhlasit s tím, že „*přestože v dosavadní literatuře za vrcholy anarchistického hnutí v Česku považují období jiná (např. počátek nulté dekády nového milénia), domnívám se, že specifickým typem vrcholu bylo hned formativní období mezi lety 1990 a 1992.*“³⁶

3.5 Dozvuky devadesátých let

Ačkoliv Č(S)AF na přelomu 20. a 21. století zastřešovala existující anarchistické hnutí, kvůli přetrvávajícím vnitřním sporům ohledně ideové podoby federace, a absence jednotící a koordinační platformy, došlo k profilaci dvou různorodých proudů. První proud chtěl agendu směřovat k politické a ekonomické oblasti, přičemž právě politickou činností by došlo k odstranění kapitalismu. Důraz byl kladen na kvalitativní změnu společenského uspořádání, protože pouze osvobozením celé společnosti může dojít k osvobození jednotlivců. Druhý proud pod sebe zahrnoval širokou škálu ostatních anarchistů, kteří vnímali snahu o revoluční cestu první skupiny jako zastaralou, nepokrokovou a neschopnou dosáhnout reálných výsledků. Jejich alternativou tak měly být spíše dílčí postupné změny a účast v jiných aktivitách než vyloženě politických. Těžištěm tak byly kulturní a sociální aktivity jako squatting či rozdávání jídla společně s ekologickým zaměřením a důrazem na oblast životního stylu, tedy například vegetariánství, veganství a práva zvířat. Již v roce 1997 nicméně dochází k odštěpení části sociálních anarchistů, kteří zakládají Federaci sociálních anarchistů (FSA) se zaměřením na oblast politických a ekonomických bojů a snaží se dosáhnout jednotného anarchistického hnutí³⁷, což se nicméně příliš nedaří kvůli jejímu ostrému vymezení se proti ostatním anarchistickým aktivitám: „...*většina hnutí je na tom tak špatně, že zastává jednoduché a pohodlné klišé, že anarchismus ‚zahrnuje všechny proudy‘,*

³⁵ Svobodu i autonomii. In: TOMEK, Václav a Ondřej SLAČÁLEK. *Anarchismus: svoboda proti moci*. Vydaní první. Praha: Vyšehrad, 2006, s. 592-594. Dějiny idejí. ISBN 80-7021-781-2.

³⁶ „Nevěřte nikomu, ani nám!“ In: KUŘÍK, Bohuslav, Dagmar MAGINCOVÁ a Ondřej SLAČÁLEK (eds.) *Nečekáme nic od reform: kapitoly z českého anarchismu*. (pracovní název) Praha: Herrmann, V tisku.

³⁷ Anarchismus. In: MAREŠ, Miroslav, Josef SMOLÍK, Martin BASTL a Petra VEJVODOVÁ. *Krajní pravice a krajní levice v ČR*. Praha: Grada, 2011, s. 95-98. ISBN 978-80-247-3797-3.

tj. naprosto každého, kdo se k anarchismu přihlásí, ať už se jedná prakticky o cokoliv.“³⁸ Na druhé straně ČSAF pokračovala ve svých aktivitách, ke konci devadesátých let vydávala svůj vlastní časopis *Existence* a stala se součástí Internacionály anarchistických federací. V roce 1996 ještě vzniká Solidarita, resp. Organizace revolučních anarchistů – Solidarita, která klade důraz na pracující, dělníky a spolupráci s odborovým hnutím; a Česká antifašistická akce (AFA), která reaguje na násilí ze strany neonacistů.

Od roku 1998 dochází k aktivizaci anarchistického hnutí, které společně s enviromentálním hnutím dostává do společnosti téma ekonomické globalizace, čímž se zvedá zájem veřejnosti o anarchistické myšlenky. Odehrávají se první *street party* v duchu hesla „Myslet globálně, jednat lokálně“, řeší se otázky negativních dopadů neoliberalismu a pořádají se demonstrace. Jednou z nejvýznamnějších byla demonstrace proti zasedání Mezinárodního měnového fondu (MMF) a Světové banky, přičemž akce proti globalizaci byly zahájeny kampaní ČSAF na jaře roku 1999. Ačkoliv byly *street party* odmítnuty ze strany FSA, v duchu aktivismu se pokračuje i na začátku nultých let, a to i přes jejich negativní vlivy na samotné anarchistické hnutí. Některé protesty byly médií interpretovány jako násilné, čímž zase klesá tolerance i sympatie k anarchistům. Svou roli sehrály i násilné a fyzické střety s neonacisty, kteří napadali demonstrace, koncerty, veřejné akce, ale i alternativně vypadající jedince na ulicích. Do nultých let se promítá i pokračování ideového sporu mezi kulturně-sociálním a politickým proudem anarchistického hnutí.³⁹

Další významné téma, které se v prvních rocích 21. století řeší je boj proti sexismu, který do značné míry otevírá nově vzniklá Feministická skupina 8. března (FS8B). Skupina upozorňovala na značně patriarchální charakter anarchistického hnutí a také kritizovala uskupení AFA za přílišnou koncentraci na boj proti fašismu. Právě význam antifašistických aktivit výrazně narůstá, mnoho nových příznivců nemá zájem o jiné politické akce, než jsou ty antifašistické, přičemž i jejich výsledky jsou dobře viditelné. AFA a FSA se v roce 2003 slučují do Federace anarchistických skupin (FAS), nicméně postupně ztrácí aktivistickou hybnost. Protesty proti zasedání NATO v roce 2002 jsou i poslední větší událostí ČSAF, přičemž většina zbylých aktivistů má antifašismus jako jediné živější téma. K většímu restartu hnutí jako takového dochází přibližně od roku 2008, kdy se jednak ČSAF začíná znova

³⁸ Svobodu i autonomii. In: TOMEK, Václav a Ondřej SLAČÁLEK. *Anarchismus: svoboda proti moci*. Vydání první. Praha: Vyšehrad, 2006, s. 592. Dějiny idejí. ISBN 80-7021-781-2.

³⁹ Anarchismus. In: MAREŠ, Miroslav, Josef SMOLÍK, Martin BASTL a Petra VEJVODOVÁ. *Krajní pravice a krajní levice v ČR*. Praha: Grada, 2011, s. 102-107. ISBN 978-80-247-3797-3.

věnovat sociálním tématům, ale vzniká i iniciativa *Freedom not Fear* (Svobodu, ne strach), která odmítá participaci komunistických organizací, upozorňuje na zvyšující se míru sledování a dozoru nad populací a shromažďováním dat. Došlo k obnovení DIY festivalu a ačkoliv po zániku FAS mohl být anarchistický charakter AFA diskutabilní, nemůžeme jí odepřít význam MAYDAY festivalů proti rasismu, které pořádala. Ačkoliv byl festival koncipován jako kulturní událost s možností sebe prezentace spřízněných většinou anarchistických organizací, nevyhnul se občasné kritice.⁴⁰ Samozřejmě i v následujících letech anarchistické hnutí stále existuje, řeší nové fenomény, pořádá demonstrace, vydává tiskoviny a pokračuje ve svém vlastním ukotvování a formování se v anarchistickou politickou ideologii, nicméně pro účely mé bakalářské práce jsou nejdůležitější ony *sametové* počátky. Právě specifčnost dané doby, odpor k režimu, stejně tak jako přístup k životu, práce na sobě samých a kamarádství⁴¹ byly těmi klíčovými vlastnostmi v právě hledajících se a utvářejících se anarchistických tělech.

⁴⁰ Anarchismus. In: MAREŠ, Miroslav, Josef SMOLÍK, Martin BASTL a Petra VEJVODOVÁ. *Krajní pravice a krajní levice v ČR*. Praha: Grada, 2011, s. 107-117. ISBN 978-80-247-3797-3.

⁴¹ „Nevěřte nikomu, ani nám!“. In: KUŘÍK, Bohuslav, Dagmar MAGINCOVÁ a Ondřej SLAČÁLEK (eds.) *Nečekáme nic od reforem: kapitoly z českého anarchismu*. (pracovní název) Praha: Herrmann, V tisku.

4. PRAKTICKÁ ČÁST

4.1 Metodologie a výběr vzorku

Zkoumáním a analyzováním dobových časopisů, zinů a letáků se můj vedoucí práce, Mgr. Bohuslav Kuřík, PhD., propracoval ke jménům a kontaktům anarchistů, kteří byli aktivní v Sametovém období, tedy přibližně mezi lety 1988-1992. Postupně jsem je začala kontaktovat, zda by byli ochotni se mnou spolupracovat, a během osobních setkání jsem posléze dostávala tipy, koho dalšího oslovit. Informátoři se tak nabalovali metodou sněhové koule, přičemž se samotného výzkumu zúčastnilo osm osob ve věku přibližně 40-70 let. Metodu sněhové koule jsem využila, jelikož dané prostředí neznám dopodrobna a nejlepším způsobem tak je nechat si doporučit další anarchisty.⁴² Potvrdil se mi předpoklad dostatečné semknutosti anarchistického prostředí, ve kterém se udržují vzájemné vztahy, a tak další doporučení nebylo složité získat. Ačkoliv jsem předpokládala účast i žen, nepovedlo se mi nakonec žádnou oslovit a výzkum se tak týká pouze mužů, kteří se sami charakterizovali jako anarchisté ve vytyčeném období. Částečným překvapením pro mě bylo i velké zastoupení aktérů z akademických pozic oproti těm dělnickým. Předpokládala jsem spíše opačný vývoj situace, nebo případně vyváženější poměry. Povaha typu vzorku je tak homogenní.

Pro zkoumání životních drah novodobých anarchistů 80. a 90. let 20. století jsem se rozhodla použít kvalitativní výzkumnou strategii, abych mohla správně porozumět jednotlivým aktérům a prostředí, ve kterém se pohybují. Jedinečné zkušenosti, myšlenky a způsoby nahlížení na svět jednotlivých aktérů nelze jednoduše roztřídit, zaškatalkovat a zobecnit. I to je jeden z důvodů, proč jsem se rozhodla pro jeden z nejvíce bezprostředních způsobů porozumění – zeptat se. Pomocí polostandardizovaných rozhovorů s otevřenými otázkami jsem mohla vytyčit základní oblasti otázek, které korespondují s mým výzkumným cílem, ale zároveň mít i možnost doptat se, zeptat se na úplně nové a jiné věci, či dát prostor pro vyprávění samotným aktérům.⁴³ Díky těmto rozhovorům jsem měla možnost nahlédnout a porozumět sociální realitě, postojům a názorům, které jejich životní trajektorie obsahuje.

⁴² NOVOTNÁ, Hedvika. Nabalování. *Metody výzkumu ve společenských vědách*. Praha: Univerzita Karlova, s. 297-298. ISBN 978-80-7571-025-3.

⁴³ ZANDLOVÁ, Markéta. Rozhovor. *Metody výzkumu ve společenských vědách*. Praha: Univerzita Karlova, s. 320. ISBN 978-80-7571-025-3.

Základní zaměření otázek zjišťuje způsoby, kterými jednotlivý anarchisté anarchismus vnímali, jak mu rozuměli, co pro ně znamenal a jaký význam pro ně má i dnes. Důležitá byla i otázka vepisování anarchismu (ať už ve smyslu anarchistického hnutí či samotných anarchistických ideálů) do nich samotných, tedy jakým způsobem se utvářeli (jestli vůbec) jejich anarchistická těla, co to znamenalo a (jestli, tak) jak se to projevuje v současnosti. Otázky se částečně týkaly i dobového společenského uspořádání, protože nelze opomenout historický kontext Sametové revoluce, která ovlivňovala jednak celý vývoj a utváření anarchistického hnutí, ale samozřejmě i životy jednotlivých aktérů.

Realizace rozhovorů probíhala v kavárnách, hospodách či kancelářích, podle preferencí a možností aktérů. Jeden rozhovor proběhl prostřednictvím e-mailové komunikace. Rozhovory jsem nahrávala na diktafon v mobilním telefonu, abych k nim měla rychlý a jednoduchý přístup, jelikož telefon mám vždy po ruce. Následovala doslovná transkripce jednotlivých rozhovorů, při kterých jsem často zjistila, na co je důležité se zeptat v příštím rozhovoru, na co se více zaměřit, co není tak podstatné, nebo v jakém pořadí jsou tematické okruhy otázek lépe srozumitelné. Během transkripce jsem změnila jména a anonymizovala všechny data, které by mohly vést k identifikaci účastníků výzkumu. V textových dokumentech a následně v programu *QDA Miner Lite* jsem si potom zvýrazňovala, poznámkovala a redukovala jednotlivé rozhovory tak, abych mohla oddělit části významné pro můj výzkum od těch nepodstatných. Pomocí segmentace a kódování, při kterém jsem si rozhovory rozdělila do dílčích tematických jednotek jsem je začala porovnávat, dále redukovat, a nakonec analyzovat kombinací induktivní a deduktivní metody.

V průběhu analyzování jsem si také uvědomila, že musí být celá práce založena na spíše delších citacích, které rámuje nejenom historicko-společenský kontext celé práce, ale i lépe demonstrují, jak přesně k anarchismu jednotlivci přistupovali. Ačkoliv cituji i kratší úseky rozhovorů, je to tak spíše v případech, kdy odpovídají na jednodušší oblast otázek. Ve většině případů pro úplné porozumění sociálnímu prostředí, ve kterém se aktéři nacházeli, je potřeba uvést delší citace, které nám pomohou do celé dané situaci, kontextu, ale i smýšlení jednotlivců porozumět.

4.2 Úskalí

V průběhu realizování rozhovorů se vynořily nové oblasti zaměření, které jsem se snažila dále reflektovat a porozumět jim, jelikož pro samotné aktéry byly důležitou složkou jejich života, nebo naopak některé události nebyly tak převratné, jako jsem původně předpokládala. Jedním z předpokladů byla představa, že zásadními událostmi mohou být volby v roce 1992, vstup Česka do NATO a vstup do Evropské unie, nicméně ne každého to zásadně ovlivnilo v kontextu anarchismu. Setkala jsem se několikrát i se špatnou nebo nepřesnou formulací otázek, kdy například nebylo jisté, jestli když se ptám na velikost rodiny je myšlená ta, do které se člověk narodil, nebo ta, kterou nyní má. Rodina totiž pro každého jedince může znamenat něco trochu jiného a jiným způsobem ji vnímá. Dalším úskalím, se kterým jsem se setkala, bylo vnímání přímé akce jednotlivými aktéry, přičemž já jsem do přímé akce na počátku zahrнула demonstrace, happeningy, koncerty, psaní/překlady článků či letáků, boj s neonacisty a obecně kritiku společnosti. Nakonec jsem se při otázkách ohledně důležitosti přímé akce tedy doptávala, co pro ně znamená, jakým způsobem ji chápou a co pod ni zahrnují, abychom se správně pochopili. Interpretace přímé akce se totiž lišila, a ne každý pod ni zahrnoval například i demonstrace. Několik otázek se mi i v průběhu analyzování rozhovorů vyjevilo jako nepříliš podstatných pro účely mé výzkumné práce.

Ačkoliv jsem s kontaktováním a realizováním rozhovorů začala s několikaměsíčním předstihem, podcenila jsem časové možnosti obou stran, tedy jednotlivých informátorů a mě samotné. Ne vždy bylo jednoduché sladit se v termínech tak, aby to vyhovovalo oběma stranám. Velmi náročnou stránkou se také ukázala samotná práce s rozhovory, tedy jejich velice časově náročná transkripce a následná segmentace, kódování a analýza. Přestože jsem předpokládala náročnost těchto procesů, některé rozhovory mi zabraly mnohem více času než jsem původně očekávala. Také se mi nakonec několik rozhovorů nepovedlo uskutečnit. Někteří informátoři se mi neozvali zpátky, s některými jsme se nedokázali kvůli časové vytíženosti setkat a na jiné, s jejichž spoluprací jsem předběžně počítala, nakonec nebylo možné sehnat kontakty.

5. ANALÝZA ROZHOVORŮ

5.1 Co anarchismus je a co anarchismus není?

„Označoval jsem se za anarchistu, aniž bych přesně tušil, co to všechno znamená, byly to malý střípky, malinkatý debaty. (...) V té době jsem se rozhodl, že je dobrý být anarchista, že si můžeš dělat co chceš.“ (Libor; 46; SŠ; student VŠ a živnostník; Praha/Liběšovice)

Libor naráží na tehdejší nejistou pozici právě se utvářejícího anarchistického pole, když vysvětluje, že se označoval jako anarchista, ačkoliv by přesně věděl, co tento výraz znamená. Svoje vlastní představy o anarchismu tak vštěpoval do své identity a napomáhal skrze ně k utváření anarchistického sociálního pole.

„Rozhodně to bylo proti systémový, proti elitám, proti řádu tak, jak jsme ho znali. Ale stejně tak jsme se neztotožňovali s nějakým vykořisťováním západního typu, s tím, co všechno se kritizovalo i na tom západu. Rozhodně to nemělo levicový prvky v mém případě, a rozhodně to stálo na nějaký představě, že my vytvoříme nějaký lepší společenství. Bylo to obrovsky idealistický, opravdu nějaká lepší společnost. Měli jsme takovou písničku, že jsme společnost zítřka. / [Proč jste se označoval jako anarchista?] Protože jsem se identifikoval – ale pozor – s tím, co jsem si jako anarchismus představoval. Identifikoval jsem se s tím pojmem, s tím, co jsem považoval za obsah toho pojmu.“ (Patrik; 51; VŠ; docent a kněz; Mělník)

Patrik viděl nejzásadnější obsahy anarchismu v opozici k systému, řádu a elitám, stejně tak jako proti konzumeristickým a kapitalistickým tendencím, které byly výrazné na Západě. Patrik je jeden z mála, který v anarchismu nevidí levicové prvky, ale zase s ostatními shoduje v určité revoluční stránce anarchismu – tedy ve snaze změnit, zlepšit společnost. Výrazným prvek je také idealistická představa, kterou v anarchismu Patrik spatřoval. Podobně jako Libor se identifikoval s tím, co si sám jako anarchismus představoval, což naznačuje prvotní roztříštěnost a neukotvenost anarchistické hnutí.

„Tehdy v roce 90 to byl [anarchismus] jedinej názorovej proud, ktorej nějakým způsobem kriticky řešil můj tehdejší problém, a problém mých vrstevníků, tj. zlověstný stín povinný vojenský služby, ktorej se nad náma vznášel a ke kterému jsme se nějak chtě nechtě museli vztáhnout, protože jsme byli tehdy v posledních ročnících gymplu.“ / „Tam

se vytvářela nějaká ad hoc komunita, kdy člověk cítil, že v tomhle pocitu není sám, že si prožil nějaký zásadní revoluční zlom a teďka je vlastně velmi zklamaný z toho, jakou cestou se ta společnost vydává. A teď konečně je tady nějaká komunita vyděděnců, který mají velice podobný názor na tohle.“ (Václav; 49; VŠ; akademik; Praha)

Negativní postoj k povinné vojenské službě bylo jedno ze zásadních témat počátku novodobého anarchistického hnutí, a za velmi důležité ho považoval i Václav. Zároveň také reflektuje, že byl v tehdejší době anarchistický proud jediný, který tuto problematiku kriticky reflektoval. Dalším důležitým aspektem, který Václav zmiňuje, je nešťastné směřování Sametové revoluce a to, že se společnost vydává jiným směrem, než si představoval. Anarchistické prostředí se pro něj stalo jakýmsi útočištěm, ve kterém tento pocit mohl s ostatními sdílet.

„Pro mě byly důležité třeba práva zvířat, hodně mě inspirovaly kapely Konflikt a Crass k tomu, že jsem se stal vegetariánem a hodně k tomu tíhnul, a byl to takový další impulz. Antirasismus samozřejmě, to byla moje přirozenost, rasismus jsem nikdy nechápal v čem jako je. (...) Později trochu, jak už jsem více pronikal, tak mě samozřejmě inspiroval film Feminismus a Práva všech sexuálních menšin, s tím jsem souzněl a přišlo mi to v tu dobu hodně důležité. Protože ten rasismus byl vykřičený, na prvním místě, to byl v Česku největší problém, ale o těchto queer věcech se moc nemluvalo. V normální společnosti vůbec, a v té subkulturní to bylo ještě takové úplně počínající, tím, že ten anarchistický feminismus u nás nebyl skoro vůbec známý. Byl znám takový ten konformní feminismus a to je trochu jiná káva.“ (Marek; 57; VŠ; dramaturg; Valašská Bystřice)

Práva zvířat a s nimi spojený životní styl vegetariánství a veganství se také staly velmi rychle podstatným tématem, které zajímalo velkou část tehdejších dospívajících. Velkým vlivem bylo punkové prostředí, ve kterém různé kapely tyto názory zastávaly a pomocí hudby šířily. Právě to, jakým způsobem se anarchistické sociální pole utvářelo, tedy na okraji již zmíněných dalších sociálních polí, vedlo ke sdílení oblastí témat a vzájemné inspiraci. Marek dále upozorňuje na nesmyslnost rasismu, který nikdy nechápal, a jak se postupně do anarchistického prostředí začala dostávat i queer a feministická témata.

„[Anarchismus byl] ideologií, která mě připadala, že je logickým vyústěním liberalismu, který byl charakteristický pro 90. léta. Zároveň šlo o určitý rámeček vzdoru, původně asi generačního (bavíme se o době kdy mi bylo 15), postupně se formující do podoby

ucelenějšího politického názoru. Nerozuměl jsem mu.“ / V 90. letech [pro mě byla nejdůležitějším aspektem anarchismu] určitě svoboda, v té době asi hodně liberální. Postupně jsem si ale začal uvědomovat, že nedílnou součástí svobody je zodpovědnost, o které liberálové v 90. letech moc nemluvili, což byl asi jeden z důvodů, proč jsem hledal útěchu v anarchismu.“ (Robert; 40+; VŠ; akademik; Praha)

Robert poukazuje na silný vliv liberalismu, který jsem již na začátku zmiňovala. Podle něj byl anarchismus jeho „divočejší“ verzí, která se dá charakterizovat i zodpovědností související se svobodou, kterou podle něj tehdejší liberálové nebrali v úvahu. Výrazná je i určitá mladistvá forma vzdoru. Stejně jako Libor, i Robert naráží na nevyhraněnost anarchismu a tedy to, že mu přesně nerozuměl.

„Bylo to takový, že ti fakt stačilo pár textů nějaký kapely, kde se mluvilo o něčem, kde sis říkal, že to cejtíš úplně stejně a teď najednou zjistíš, že to není, protože nějaký Pepa z nějaký kapely XY si tohle vymyslel, ale že to vlastně z něčeho vychází. Tak se o to zajímáš, potkáš se s nějakýma lidma. Tenkrát Valdštejnská [zahrada] fungovala jako takovej středobod, kde se lidi potkávali, žilo to tím povídáním a diskuzema. Já jsem tam hodně chodil, hodně poslouchal. Zajímáš se, dozvíš se spoustu věcí, který jsou ti blíž a blíž a vlastně se vtom najdeš.“ (Josef; 48; VŠ; administrativní pracovník; Praha)

Jakési skupinové habity tehdy pomohly vytvořit anarchistické pole, ve kterém se mnoho lidí našlo a společně tak mohli sdílet i reprodukovat svá přesvědčení. Významným vlivem byly texty kapel, které zmiňuje mnoho aktérů výzkumu včetně Josefa. Postupným sbíráním informací o anarchismu se tak adaptoval na jeho myšlenky.

Na výše uvedených citacích můžeme pozorovat sebeidentifikaci se s anarchismem, buď jakožto něčím, co přesně nevíme, co je, nebo jako s tím, co si pod ním představujeme. Jednak nevyhraněnost, ale i počáteční absence literatury a informací obecně dala prostor pro vlastní interpretace a společně s tím i roztříštěnosti ve snaze nalezení vlastní identity. Anarchismus je dle některých autorů, ze kterých vycházím, jedinečným mixem antiautoritářství, sebeorganizace, utopie, solidarity, revoluce, emancipace a přímé akce. Tedy právě těch konceptů, které samy o sobě nic znamenat nemusejí, ale dohromady – ačkoliv v různé míře – utvářejí anarchismus jako takový.⁴⁴ Nicméně ne vždy, a ne všichni tyto koncepty striktně

⁴⁴ KUŘÍK, Bohuslav, Dagmar MAGINCOVÁ a Ondřej SLAČÁLEK (eds). *Nečekáme nic od reform: kapitoly z českého anarchismu*. (pracovní název) Praha: Herrmann, V tisku.

zahrnovaly. Přestože anarchismus může značně „pokulhávat“, pokud z něj některé tyto koncepce odstraníme, v počátcích utváření se anarchistického pole nemělo striktní *pravidla hry*, jakožto spíše obsahovalo různé představy jednotlivých aktérů. Až když jednotlivci postupně získaly širší přehled o anarchismu jako takovém, mohly tyto dispozice do anarchistického pole reflektovat, a tak *pravidla hry* ustavit.

Stejně tak jako Pierre Bourdieu řešil problematiku *tříd na papíře*⁴⁵, i já se potýkám s jakýmiisi „anarchisty na papíře,“ ve smyslu jejich teoretické a praktické existence. Neznamená to, že anarchisté neexistují, ale že toto zařazení může být značně abstraktní a různorodé, přeci jen ne každý, kdo cítí například odpor ke státu je anarchistou, stejně tak jako každý anarchista nemusí cítit odpor ke státu. Ačkoliv toto tvrzení může znít absurdně, vzhledem k samotnému původu slova anarchismu, je to jeho znatelnou součástí, kterou můžeme pozorovat i na samotném vývoji hnutí. Skrze optiku dobových časopisů, zínů a letáků nejde přesně obsáhnout záběr či snad dokonce samotné myšlenky anarchismu. Samotné výpovědi aktérů často vlastními slovy odporují teoretické literatuře, a počátky i samotné tělo anarchismu, vidí různě. Pro mnohé anarchisty té doby anarchismus často představoval spíše intuitivní, abstraktní potřebu změnit společenské uspořádání, a to v době, kdy se společenské uspořádání právě měnilo. Díky období Sametové revoluce se otevřelo okno, ve kterém šlo komunikovat vlastní představy *nové společnosti*,⁴⁶ a to, přestože často přesně nevěděli, jak by ona nová společnost měla vypadat. Anarchismus se do českého prostředí začal navracet po téměř 80leté odmlce, vezmeme-li jako jeho tehdejší *konec* období po první světové válce. Období anarchistických buřičů a odbojářů bylo pryč, ale začínal se formovat anarchismus v novém pojetí. Ačkoliv základní pilíře jako jsou svoboda a antiautoritářství zůstaly stejně důležité, přidaly se k nim i další. Sebeorganizace, antikomunismus, kritika konzumerismu, solidarita či antimilitarismus patřily k těm pilířům novým a většinou společným, zatímco ty další byly pro každého důležité jinak či vůbec. Mohlo se jednat o práva zvířat a s nimi spojené vegetariánství či veganství, ekologická témata, militantní antifašismus, squatting, první zmínky o feminismu, *straight edge* životní styl a další. Anarchismus ve svých počátcích znovu tvarování nebyl striktně vymezeným pojmem s jasně danými pravidly a tendencemi. Nejenže zahrnoval nespočet názorů, ale ani jeho myšlenkové proudy nebyly striktně vymezeny nebo vymáhány.

⁴⁵ BOURDIEU, Pierre. *Teorie jednání*. Praha: Karolinum, 1998, s. 18. ISBN 80-7184-518-3.

⁴⁶ „Nevěřte nikomu, ani nám!“: In: KUŘÍK, Bohuslav, Dagmar MAGINCOVÁ a Ondřej SLAČÁLEK (eds.) *Nečekáme nic od reformy: kapitoly z českého anarchismu*. (pracovní název) Praha: Herrmann, V tisku.

5.2 Hudba, literatura a známí jako prostředek k objevování anarchismu

„Já si myslím, že Matěj byl jeden z prvních, který lezli do univerzitních knihoven a zjistili, že snad někde se dá něco půjčit, ale všechno to byly texty toho starýho hnutí, někdy do toho roku 1919-1921, a bylo toho hrozně málo. Tehdy si vůbec nevzpomínám na nic ze zahraničí. Myslím si, že většina lidí, stejně tak jako já, se nějak tak většinou definovali jako anarchisti, ale ta touha po nějakým poznání byla mnohem větší než ty zdroje, který jsme měli.“ (Václav; 49; VŠ; akademik; Praha)

Jak se člověk dozví, že existuje anarchismus, když žije v době omezeného přístupu k informacím, málokdo ví, co tento pojem znamená a že vůbec existuje, a nelze si ho jednoduše vyhledat na internetu? Jeden z nejpřímějších způsobů, který se nabízí, je skrze literaturu. Václav vzpomíná na Matěje, který byl podle něj jeden z prvních, kdo zjistil, že se dají knihy o anarchismus v českých knihovnách nalézt. Nicméně brzy narazily na neaktuálnost těchto textů, a tak byli odkázáni na jiné zdroje a cesty objevování anarchismu, což bylo především subkulturní prostředí. Na tomto příkladu můžeme znova vidět, jak se mnoho tehdejších anarchistů s anarchismem identifikovalo i přes nedostatek informací, které o něm měli. Zůstává tady tak prostor pro vlastní interpretaci a skládání anarchistických fragmentů v ucelené anarchistické pole.

„Anarchistické hnutí pro mě tehdy bylo zcela jednoznačně spojeno s punkovou subkulturou, kdy na jedné straně mě bavilo chodit na punkové koncerty, na straně druhé jsem jako zcela stejnou součástí svého punku vnímal i demonstrace, poměrně záhy vegetariánství a podporu celé řadě myšlenek, které v anarchistickém hnutí rezonovaly.“ / „[Jak jsi o anarchismu získával informace?] Na začátku 90. let hlavně z četby tehdy vycházejících časopisů a fanzinů, zejména A-kontra a později Autonomie, Fronta a další. Dílem z debat s lidmi, kteří se v anarchistickém hnutí pohybovali. Anglicky jsem v té době uměl trochu, ale nemyslím si, že bych se snažil číst specificky anarchistickou literaturu na začátku 90 let.“ (Robert; 40+; VŠ; akademik; Praha)

„Nevím, myslím si, že pravděpodobně kdyby člověk šel do knihovny a věděl by, co tam hledat, tak to najde. Ale já jsem ani neznal žádná jména, který bych měl vyhledávat v té knihovně, nějaký hesla. Takže pro mě to bylo takový hodně pocitový, o tom, že ten časopis se měnil, postupně dostával novou tvář, ta teorie tam začínala víc rezonovat, tak si člověk

četl a pak se dozvěděl nějaký jména, začali se vydávat nějaký brožury. Půjčilo se to z knihovny, někdo to přeložil, zadarmo, kopírovalo se to někde v knihovně, pak se to naskládalo.“ / „Já jsem se k anarchismu dostal přes punk, tam v těch textech zkrátka rezonoval tenhle politickéj směr hodně. Pamatuju si jak dneska, že někdy třeba – to si nejsem jistej – jestli to byl rok 88 nebo 89, přišel kamarád s tím, že byl na koncertě a donesl plakátek, že bude demonstrace anarchistická na Staroměstským náměstí.“ (Josef; 48; VŠ; administrativní pracovník; Praha)

Protože pro Roberta i Josefa bylo anarchistické hnutí těsně provázáno s punkovým prostředím, prvotní informace o anarchismu získávali především odsud. Jelikož bylo jakési subkulturní prostředí, resp. část lidí z něj součástí tehdy pořádajících se demonstrací, podíleli se tak na formování obsahů anarchismu. Josef zmiňuje stejně jako předtím Václav, že se v knihovnách spoustu věcí pravděpodobně nalézt dalo, ale nevědělo se jak. Robert i Josef četli tehdy vycházející časopisy, navštěvovali koncerty a demonstrace a debatovali s lidmi, čímž si osvojovali určité dispozice, které se později promítly do anarchistického pole. Anarchistická teorie jako taková pro Roberta nebyla zcela zásadní. Původní časopisy, ziny a fanziny byly především punkové, a anarchistické se oddělily až později, částečně dílem známostí, které v té době byly dalším významným prostředkem k šíření anarchismu. Josef se poprvé o anarchismu dozvěděl právě prostřednictvím kamaráda.

„Ty fanziny byly koncem osmdesátek a nejenom v těch anarchistických, ale i v těch punkových, byly občas takové věci, které se anarchismu týkaly. To Polsko, tam to bylo silnější, já polsky mluvím, pro mě to byl velký impakt. Já jsem tam i do toho Polska jel, do Gdaňska jsme si udělali výlet s přáteli. Neznal jsem nikoho, jen jsem měl kontakty, a tak jsem je tam navštívil, a to bylo taky zajímavé, protože v Gdaňsku se toho v té době dělo hodně na tom polském anarchismu, a to mě hodně inspirovalo. My jsme tam byli jen pár dnů, ale bylo to takové dost iniciační. (...) Za tou anarchistickou buňkou jsem tam jednou byl. (...) Byli i další inspirace z toho Polska, protože mi vykládali i o Nezávislém svazu studentů, který Češi pak zkopírovali, u čehož jsem taky shodou okolností byl, když byla nějaká schůzka, tak jsem tam do Prahy jel a něco jsme tam špekulovali...“ (Marek; 57; VŠ; dramaturg; valašská Bystřice)

„[Do Německa jsem poprvé jel] podívat se, protože o tom všichni ostatní vyprávěli z toho kruhu A-kontra. Ještě měla dobrej vliv Mirka ze základní školy, která vyučovala výtvarku a ruštinu, a už v té době měla nějaký kontakty do zahraničí kolem toho osmdesátýho

osmýho, devátýho. (...) Takže se podívat po stopách jí, po stopách lidí, který tam už byli a byli z toho totálně nadšený, tak se podívat, jak to funguje tam.“ (Libor, 46; SŠ; student VŠ a živnostník; Praha/Liběšovice)

„Poprvé fyzicky, kdy jsem se setkal – nechci říct úplně s anarchisty – ale s lidmi z nezávislé autonomní scény, tak to bylo v Polsku v listopadu 1981, to byla moje už třetí cesta do Polska. My jsme navázali kontakty s takovou hippie komunitou, krakovský hippies měli tenkrát takový vydavatelství ‚Pacifistične‘. Byla to taková komuna, komunita, a já jsem tam přijel, setkal jsem se tam s dívkami ze západního Berlína. To bylo strašně krásný, dvacetiletý holky přijely podívat se na revoluci do Polska a referovaly o svojí revoluci, nadšeně vyprávěly, že v západním Berlíně obsazují baráky, že tam mají squaty, že tam tohle všechno je.“ (Radek; 65; SŠ; v důchodu; Praha)

Další významnou cestou, jak se k anarchismu dostat tehdy bylo kromě literatury, hudby a známých cestování do zahraničí. Libor, Marek i Radek v tomto ohledu sdílí podobné zkušenosti, kdy pro ně zahraničí a to, jak tam anarchismus vypadal, bylo velkou inspirací. Marek a Radek mají zkušenost s Polska, kde se dělo mnoho anarchistických aktivit, při kterých se mohli seznámit s dalšími lidmi, a tak si rozšiřovat obzory. Také si tímto způsobem osvojily různé aspekty tamějšího anarchistického pole, které pak mohly aplikovat v Čechách. Libor jel do Německa po stopách svojí učitelky ze základní školy, která zde měla nějaké kontakty a známosti, kterých mohl využít.

Byly [s cestou] oplejtačky, protože byly hranice, vypadal jsem jako punkáč, nikdy jsem nevěděl, jestli nás někam pustí, to bylo ex východní Německo to přes co jsme projížděli. Myslím, že prvně jsme jeli autobusem, tak to nebylo tak hrozný, spíš byl větší problém, když jsme jezdili stopem, vždycky kontrolovali, kolik peněz máš u sebe. Rozhodně to nebylo jako teď když skočíš na Holešovicích do vlaku, přijedeš do Berlína a maximálně ukážeš občanku támhle někde. Byla to trochu jiná cesta, svlíkání do naha, koukání do prdele často, fakt to bylo echt takovýhle. Jet tam za tímhle zážitkem, bejt tam s těma nějakýma pěti deseti markama, vézt si nějakou konzervu sebou, to bylo daleko silnější než všechny tyhle opruzy, co dělali fízlové po cestách. (...) Takže mělo to svoje úskalí, ale bejt tam stálo fakt za všechno, co obnášela ta cesta.“ (Libor, 46; SŠ; student VŠ a živnostník; Praha/Liběšovice)

Za zmínku stojí ještě dobový kontext, kvůli kterému nebylo cestování do zahraničí a objevování anarchismu nejjednodušší záležitostí. Ačkoliv Libor musel po cestách podstoupit mnoho nepříjemných kontrol, veškeré úsilí podle něj stálo za to.

Ačkoliv cest, jak se k anarchismu jednotlivci dostali, je nespočet, důležitým pojítkem je kulturní underground, nonkonformita, hudba, známí a s tím spojené výjezdy do zahraničí, kde aktéři mohli vidět jak anarchismus a anarchisté vypadají jinde než v Čechách, a inspirovat se. Zatímco jedni objevili anarchismus v textech punkových kapel, jiní se k němu propracovali prostřednictvím knih, zatímco další se s ním setkali v zahraničí dřív, než v Čechách vůbec začal vznikat. Stále však platí propojenost a přerov s jinými často liberálními sociálními poli, jak už jsem zmiňovala například mírové hnutí, svět disentu nebo nezávislou hudební scénu. Anarchistické myšlenky si tak pomalu vyšlapávaly cestu v celém prostoru různých sociálních hnutích, až je nakonec za své přijali téměř všichni, kteří se v tomto prostoru pohybovali. Jedno z možných vysvětlení může být společný odpor ke komunismu, který anarchismus rozšiřoval ještě o obecně negativní postoj vůči všem autoritám, včetně vymezování se i proti Západu a nově nastupujícímu kapitalistickému režimu, který jiné sociální pole naopak vnímali jako pozitivní. Neméně významný impakt může být i relativně nízký věk zrovna objevujících se anarchistů, k jejichž dospívání patřila určitá forma revolty a vzdoru, kterou jim anarchismus pomohl zastřešit, navíc ale s přesahem k sociálním tématům a rozvíjení sebe samých. Stejně tak nelze opomenout zformování anarchistických těl dříve, než se anarchisty stali, přičemž tento pojem jim pouze pomohl pojmenovat to, kým již dávno byli. Příhodně to shrnuje jeden z mých informátorů: „*Byl jsem dříve nastaven na to být anarchistou, než jsem se vůbec s anarchismem seznámil a začal jsem říkat, že jsem anarchistou.*“ (Robert; 40+; VŠ; akademik; Praha)

Jakási determinace nás samotných, to, jací jsme a čemu věříme, je podmíněno habitem a s ním spojenými dispozicemi, které si s ním osvojujeme. Právě proto někteří tíhli ke svobodě prostřednictvím hudby a literatury, nebo se seznámili a skamarádili s těmi, kdo měli podobné názory, podobný pohled na svět a tyto představy se jim posléze společně promítly do anarchismu, který jim dal širší rámec a konkrétnější ukotvení. Radek měl například blízko k hippies a zajímalo ho, jak se v Polsku vyvíjí revoluce, čímž se dostal do těsného kontaktu s (Polskými) anarchisty, se kterými souzněl – jakési kolektivní habity, jak o nich mluví Crossley prostřednictvím Bourdieu, se tímto způsobem našly, a dokonce se mohly i dále reprodukovat. Josef a Robert se s anarchistickými myšlenkami setkali skrze punkovou hudbu, která je s nimi seznámila naprosto přirozeně, tudíž nebylo překvapivé, že záhy začali

chodit například na demonstrace, dále se vzdělávat a angažovat se v anarchistickém hnutí. Marek s Václavem však narážejí i na problematiku sebevzdělávání se a obecně hlubšímu porozumění anarchistické teorie, jelikož na přelomu 80. a 90. let nebylo nejjednodušší různou literaturu získat. Ačkoliv se dozvěděli něco například ve škole na hodinách českého jazyka, nebo se okrajově o anarchismu dozvídali z punkových zinů a časopisů, chvíli trvalo, než začalo vycházet něco čistě anarchistického. Přestože existovala literatura starého hnutí, často o její existenci nevěděli, anebo netušili, jakým způsobem se k ní dostat. Zahraniční anarchistická literatura nebyla příliš dostupná, protože byla drahá a velkou roli hrála i jazyková bariéra. Nesmíme však opomenout i různý přístup k anarchistické teorii, který ne pro všechny musel být tím klíčovým. Pro některé aktéry anarchismus představoval především pocitovou, intuitivní *ideologii*, která souzněla s jejich názory a přesvědčením.

5.3 Klíčové obsahy anarchismu pro jednotlivé anarchisty

Jak jsem již několikrát zmínila, anarchismus zahrnoval několik různých proudů, myšlenek a názorů, ze kterých si často každý zosobnil pro něj to nejdůležitější. Dá se tedy vůbec zobecnit, jaká témata jsou anarchistická a jaká nikoliv? Snažila jsem se tuto otázku zodpovědět, nicméně si nemyslím, že to lze zcela jednoznačně. Zásadní je kombinace těchto myšlenek a přesvědčení, která společně utvářejí anarchismus jako takový. Již jsme si vytyčily základní pilíře jako jsou svoboda, antiautoritářství, solidarita, vzájemnost či autonomie, ale co bylo nejdůležitější pro jednotlivé anarchisty?

„Já si opravdu myslím, že primární u mě v té době byl antimilitarismus a nějaká snaha znova prožít v nějaký jiný formě ty silný momenty, ten pocit komunity, lidi, který spolu za něco bojujou, něco dokážou, z toho listopadu 89. (...) Tehdy v prvním nebo druhém čísle A-kontry byl hrozně dobrý text, překlad, kterej se jmenoval – ted' už zřejmě si to nepamatuji dobře – něco jako Varování z budoucnosti, Přicházíme z budoucnosti. Byl to text kalifornských anarchistů, kteří se pomyslně obraceli na nás, na Východě, a říkali ,heleďte, jako kapitalismus není žádný ráj na zemi. Dejte si dobrý pozor, do čeho jdete, máte tady nějaký vykořisťování, odcizení.‘ Tenhle text, myslím si, hrozně dobře zapadl do tehdejšího pocitu. Člověk zažil hrozně silnej utopickej moment a chtěl si ho podržet, chtěl si podržet nějakou naději, že věci mohou být jinak než jako byrokraticko-mocensky, a to si myslím, že byla další velmi výrazná motivace, ta primární.“ / „Vzpomínám si, že jsem někdy v roce 90, už vůbec nevím kdy, ale vím kde, na stanici tramvaji na Hradčanský viděl jeden plakát ČASu na kterým byl ten slavněj P.O. Box, myslím P.O. Box 223, kde bylo snad nějaký antimilitaristický

heslo. Tak jsem tam napsal s tím, že se o to zajímám, načež asi za půl roku mně někdo poslal první tři čísla A-kontry, zadarmo, tak to mě docela nadchlo. (...) Pak si pamatuju, že jsem byl ještě na jednom z těch shromáždění před kasárnama na Náměstí republiky, a tam už jsem se viděl s pár lidma, který jsem znal z jinýho kontextu, tak to je vlastně ono, to je ten hlavní motiv.“ (Václav; 49; VŠ; akademik; Praha)

Pro Václava byl jeden z nejdůležitějších obsahů ten antimilitaristický, společně s nadějí na změnu, která v roce 1989 sice přišla, ale ubrala se jiným směrem, než si představoval a přál. Hrozba nástupu do povinné vojenské služby pro mladého muže nemohla být ničím, co by vítal, a tak inklinace k anarchismu byla naprosto přirozená. Skrze antimilitarismus se začalo formovat Václavovo anarchistické tělo společně s habitem a osvojováním dalších anarchistických myšlenek: *„Lidský práva, jasně, tak na to jsme byli nějak akulturovaný už před listopadem, aspoň v tý komunitě středoškolskejch studentů, kde jsem byl já. Práva zvířat mlhavě, začali jsme tušit, že něco takovýho vůbec existuje. (...) Chtěl jsem mít kvalifikovanější schopnost opozice vůči militarismu. Tehdy se podle mě zrodil ten zájem o militární problematiku, v tom smyslu, abych dokázal lépe argumentovat, (...) takže se to podle mě promítlo dovnitř, do nějaký snahy se v těchle věcech v rámci možností vzdělat. Když někdo začne namítat, abych mu uměl nějak kvalifikovaněji oponovat, nikoliv tak kvazi-pacifisticky-intuitivně.“* Sebevzdělávání se nejen v rámci anarchistických myšlenek, ale i v širších souvislostech s ním souvisejících byl dalším významným aspektem v životě Václava. Snaha umět se postavit za svoje stanoviska a umět je správně vyargumentovat prohloubila nejenom jeho anarchistické ukotvení, ale ovlivnila i soubor osvojených dispozic, které se jakou součástí habitu nadále promítaly do jeho života.

„Pro mě [byly důležité] ty osobní svobody ve smyslu, že člověk by měl mít osobní svobodu, ale měl by se na to sám zamýšlet, kontrolovat, jestli nepřekračuje tou svobodou nějaké meze, kdy by mohl někoho omezovat. Nejenom fyzicky, ale i psychicky, měl by se takhle vyvíjet. Z těch témat [mě zajímaly] samozřejmě práva zvířat, vegetariánství, veganství, to bylo po celou dobu pro mě. To se prolínalo, pak byla ještě svoboda zvířat.“ (Marek; 57; VŠ; dramaturg; Valašská Bystřice)

Svoboda, jakožto klíčový koncept anarchismu, byla pro Marka stejně důležitá, jako i s ní spojená zodpovědnost, protože svou vlastní svobodou nechtěl omezovat nebo ubližovat druhým. Dalším důležitým aspektem byly práva a svoboda zvířat, se kterou je spojeno vegetariánství a veganství, které Marek sám propagoval: *„Dělali jsme v Animal SOS, a dělali jsme*

i festivaly, tam jsem byl aktivní hlavně v té propagaci. Byla tam taková přímá akce, že uvaříš nějaké dobré veganské jídlo a tím přesvědčíš ty lidi, že takhle se dá taky stravovat. (...) Já jsem vždycky filosoficky říkal, že je lepší nejdříve ty lidi takhle nějak naťuknout, aby se třeba částečně začali stravovat vegetariánsky, pak třeba až přešli na to veganství. (...) Práva zvířat jsem fakt propagoval tím vzděláváním, nějaké přímé akce vůbec, i když jsem to bral. Samozřejmě jsem přivítal, když to někdo dělal.“

Angažovanost v rámci anarchistického sociálního pole nebyla ničím neobvyklým, k reprodukci myšlenek docházelo pravidelně. Anarchisté často nebyli pouze přesvědčeni o určitých názorech či problémech, ale snažili se je aktivně řešit, upozorňovat na ně a anarchistické myšlenky dále šířit.

„Antirasismus a antifašismus pro mě byly zcela přirozené. Asi proto, že klíčovým momentem, který mě patrně i k anarchismu přivedl, byl spíš důraz na pojem rovnosti. (...) Důležitá pro mě byla vize svobody, zodpovědnosti a rovnosti. Uvědomoval jsem si určité politické, environmentální, i sociální problémy, které ve společnosti dřímají, a o kterých jsem se domníval, že je nová demokracie začne ihned řešit, což se postupně ukazovalo jako mylné přesvědčení.“ (Robert; 40+; VŠ; akademik; Praha)

To, že se Sametová revoluce ubrala špatným směrem, zmiňuje stejně jako Václav i Robert. Rovnost, svoboda a zodpovědnost jakožto základní hodnoty, které si ve svém habitu nesl, mohou být jedním z důvodů, proč právě antirasismus a antifašismus pro něj byly jedny z hlavních obsahů anarchismu. Důraz a zájem o sociální témata je pak naprosto logickým vyústěním, které se pak nadále formuje do antiautoritářských postojů jako reakce na zklamání z nového režimu.

„Pro mě to byl v té době druh revolty a pár zkratkovitých hesel, nějaký vymezení se nacismu, který člověk moc dobře nechápal, protože tady moc nacistů ani nebylo, ale vymezení se mainstreamu jako takovému, a odpor vůči stávajícímu režimu. (...) Uchýlení se k nějaký identitě, která poskytne zázemí, myšlenkový, a bude ti v tom příjemno. (...) V tom prvopočátku, kdy teprve absorbuješ nějaký informace, tak spíš si myslím, že to byl nějaký signifikant identity. Něco, v čem se ten rozvíjející člověk bude cejtit dobře.“ (Libor; 46; SŠ; student VŠ a živnostník; Praha/Liběšovice)

Libor v anarchismu našel kus sebe, zázemí, ve kterém se cítil dobře a mohl se vymezit formou revolty, názorově a vůči okolnímu světu. Na počátku měl sice značně fragmentovanou představu o anarchismu, ale cítil se dobře ve svém anarchistickém těle. Později začal vnímat další témata a problémy, vůči kterým se anarchismus vymezoval: „*Támhle nějaký zdražování jízdného, támhle se objevily takový ty prvopočátky bujarýho kapitalismu. Trochu ničení původního prostředí, který člověk znal, tu Prahu, tak se vůči tomu začal vymezovat. (...) Následně přichází ten stav uvědomění se, tohle je špatný, nepůjdeme do armády, budeme proti tomu něco dělat. Velmi rychle přichází impuls k nějaký akci, něco škodit, co škodí mně.*“

Nesouhlas se společností, ve které žijeme, je běžnou reakcí na již zmíněné špatné směřování Sametové revoluce, po které se vynořují další a další problémy a negativa, vůči kterým se chceme vymezit. Nejenže se o těchto problémech diskutovalo, psalo a demonstrovalo, ale někteří anarchisté i zastávali radikálnější postoje a činy: „*To bylo potřeba bejt aktivní, aniž bych nějak moc věděl, jak jsem byl aktivní. Začali jsme dělat nějaké vlastní časopis, PRAK. Chodili jsme do toho A-kontra pomáhat připravovat koncerty, pomáhat s tím časopisem jako takovým, nějak se podílet na demonstracích a jinejch aktivitách. A pak po nocích nějaký radikálnější věci. Různý vymlacování oken, pokoušení se zapalování něčeho. Různý kasárny, nebo nějaký úřady a podobně, systémový budovy.*“ (Libor; 46; SŠ; student VŠ a živnostník; Praha/Liběšovice)

„*[Byla pro mě důležitá] nějaká pospolitost, vzájemná pomoc, takový to sdílení starostí i radostí, to asi jo, ale asi bych to v tu dobu takhle nepojmenoval. Byla to nějaká cesta, jak jsem chtěl žít, v nějaký sociální jistotě, ve smyslu rovnosti a vzájemný podpory, tak jsem si to představoval. Bylo to hodně o přátelských vazbách, který většinou vydržely až dodnes.*“ (Josef; 48; VŠ; administrativní pracovník; Praha)

Josefův přístup koresponduje s teorií anarchismu, jakožto zaštiťující složkou toho, čím jsme již byli, co nám bylo sympatické. Nejenže vidí hodnoty v rovnosti, vzájemné pomoci a pospolitosti, ale jsou i prostředkem ke změně společnosti. Důležitý je aspekt určité nevědomosti, která se s tehdejším zakotvením anarchismu pojí, resp. začleňování našich dnešních názorů do tehdejší doby a problém s jejich rozlišením. Na to narážím například při rozhovorech s Liborem a Karlem, jež uvedu níže.

„[Vnímám jsem] obecně rezonování toho, že se opouští nějaká myšlenka, když už přistoupím na tenhle diskurz, že se naprosto opouští myšlenka té třetí cesty. Že se tady nezase-rem ani tím fairplay kapitalismem, ale nebudem ani komančové. Ta představa třetí cesty šla s privatizací, s kuponovou privatizací a s dalším přibližováním se těmhle institucím hrozně rychle do prdele, to bylo moje vnímání toho. / „[Co pro tebe znamenala ta třetí cesta?] To je vlastně debilní, nechci ten rozhovor shazovat, ale po bitvě je každé generál. Teď se tady dokážu zamyslet, ale kdyby ses mě zeptala v té době, řeknu něco jako ‚no nevim no, tak asi nebudeme tam ani tam, že prostě tady nebudou ty velký firmy, nebude tady McDonald, a budeme mít tady vlastní kuchyň, budeme se mít dobře a nebude nám nikdo zasahovat do vnitřního rozhodování,‘ asi to bych byl schopnej ze sebe dostat.“ (Libor; 46; SŠ; student VŠ a živnostník; Praha/Liběšovice)

„[Co přesně pro tebe ta přímá akce znamenala?] Těžko říct, co to pro mě znamenalo tenkrát, teď je to překrytý tím, jak to chápu teď. Ale tím, že od začátku mě to táhlo ke squattingu, tak pro mě byla přímá akce ne jenom jako něco hustýho udělat, ale nějaký nezprostředkovaný jednání, nespolehat, že to někdo udělá za mě...“ (Karel; 50; VŠ; akademik; Praha)

Naše určité názory a vjemy mohou být překryté dnešním pohledem na svět, stejně tak jako našimi dnešními zkušenostmi. I kvůli *nespolehlivosti* lidské paměti musíme brát výpovědi částečně s rezervou, resp. nespolehat na ně v každém jejich aspektu. Josef a Libor také mluví o tom, že by v tehdejší době neuměli pojmenovat řadu věcí, které si mysleli nebo dělali, kdežto dnes nad tím přemýšlejí z pozice znalostí a zkušeností, které tehdy neměly. Stále však ke své tehdejší anarchistické identitě vztahují různé myšlenky a proudy, ke kterým měli blízko, které již byly součástí jejich habitů.

„Jedna věc bylo to zpochybňování nelegitimních autorit. Pak antirasismus, takže rovnost s mezi lidma. A taky co mě od počátku švalo, jak se všechno začalo přepočítávat na peníze, taková ta tržní logika, tenkrát se tomu tak neříkalo. V tom mě ten anarchismus v roce 1990/1991 formoval. Protesty proti všeobecné výstavě, kritika konzumerismu a ustavujícího se kapitalismu, privatizace. I když jsem tomu úplně nerozuměl, tak intuitivně mi to dávalo smysl. A co bylo hrozně důležité, vždycky mě to táhlo k ekologickým tématům. I když jsem vyrůstal jako městský dítě, tak mě to rozhoupalo k tomu, že jsem zachytil, že vzniká nějaká eko-anarchistická skupina. Tak jsem tam napsal, potkal jsem se s nějakým klukem, který mě

seznámil s dalšíma. Takže spojení nějaké ekologické tematiky s anarchismem, to byl největší impuls.“ (Karel; 50; VŠ; akademik; Praha)

Zpětné pojmenování tehdejších fenoménů, které jsem vysvětlovala výše, zmiňuje i Karel. Nástup kapitalismu, privatizace a konzumerismu kritizovalo a odmítalo mnoho anarchistů včetně Karla, který si tato témata propojoval s tématy ekologickými. Pořádali se demonstrace a sociální pole anarchistická a ekologická se viditelně prolínaly, sdílely podobné problémy, témata a aktéry. Habitus v tomto případě umocňuje inklinování k anarchistické kritice nového režimu skrze naprosto intuitivní, přirozenou cestu, ačkoliv Karel nemusí veškeré společenské a politické situace oné doby přesně chápat.

„Byl jsem silně antikomunisticky zaměřený, bylo to proti systémový, ten systém byl komunistická diktatura. Já jsem anarchismus považoval jako tu nejideálnější cestu, nejen nějakou revoluci, odboj proti komunismu, ale vyhnout se jakýmukoliv dalšímu špatnému řešení, který by následovalo proti tomu. Ale primárně to bylo vedený antikomunismem, což bylo potom šokující, když jsem přišel do Prahy a tady to byl samej komouš.“ (Patrik; 51; VŠ; docent a kněz; Mělník)

Témat spadajících pod anarchistickou teorii je tak celá škála, snažila jsem se však vyzvednout všechny, o kterých aktéři mluvili. Koncept svobody a rovnosti se jeví jako jeden z nejzákladnějších a nejdůležitějších aspektů, a to nejenom podle výpovědí jednotlivců, ale i podle teoretické literatury zabývající se anarchismem. Jednoznačně tak tyto koncepty můžeme označit za charakteristická pro anarchismus. Neméně charakteristické jsou i ostatní zmíněné obsahy, jmenovitě práva a svoboda zvířat a s nimi spojené vegetariánství a veganství; antirasismus; antifašismus; antimilitarismus společně s odporem k povinné vojenské službě; kritika kapitalismu a konzumerismu a s ní spojené ekologické problémy; a samozřejmě antikomunismus, který byl na přelomu 80. a 90. let silným hnacím motorem a pojítkem v tehdejší společnosti. A nejen společnosti, ale do určité míry i tvaroval habitus samotného anarchistického pole, jak se do něj antikomunismus projektoval. Revoluční aspekty anarchismu se mohou projevat přímějším „bojem“ ve formě například aktivismu, ale často i formou sebevzdělávání, edukace a revoluce sám v sobě, v našem přístupu a chování.

5.4 Politika v anarchistickém poli

Vzhledem k historii nejen českého, ale i světového vývoje anarchistického hnutí se jednoduše nabízí otázka, jak čeští anarchisté k politice obecně přistupovali, jestli ji řešili a zda byli sami političtí. V historickém kontextu lze vidět několik sporů, které se často týkaly právě uchopení politických témat, voleb a formování politických stran. Sametová revoluce byla významnou událostí, která ovlivnila celou českou společnost, včetně vývoje anarchistického hnutí a rozhýbala tak i vznik samostatného anarchistického pole. Můžeme spekulovat, zda by se anarchistické hnutí vůbec ustavilo, a pokud ano, zdali v takové míře, kdyby se díky Sametové revoluci nerozevřelo široké okno (nejen) politických příležitostí. O směřování revoluce, euforii a možnostech, ale i následné deziluzi z ní aktéři několikrát mluvili. Jak tedy samotní aktéři vnímali i pozdější politické události a obecně dobový kontext?

„Já jsem byl typickej produkt poslouchání štvavých vysílaček. Před revolucí, jsem si někdy v osmdesátým sedmým myslím, za peníze z kapesnýho koupil rádio, nebo jsem ho někde sehnal. Pak každé večer jsem fascinovaně poslouchal Hlas Ameriky, BBC, a až s velkým časovým odstupem si uvědomuju, jak moc pravicově liberální ideologický to vysílání bylo, i to zahraniční... Samozřejmě ty domácí média, tomu jsme se smáli už na gymplu, tam byla dobrá parta, že to člověk nemusel ve třídě ani moc skrývat. Ta ideologie byla tak jako vyprázdněná, směšná, to byly Jakešovský léta. Ten – s prominutím – idiot nás bavil úplně dokonale. Až s velkým odstupem jsem viděl že někdy v 92. byly volby, ODSka vyhrává, Klaus se stává předsedou vlády, a to myslím byl jeden z těch finálních triggerů⁴⁷, který ten neoliberalismus vynesl na piedestal toho nepřitele. Alespoň pro mě, ten Klauzův kabinet byl zosobněním ideologie toho veksláctví, že materialita je to hlavní, peníze nesmrdí, nejsou špinavé peníze a tak dále. Zároveň to reprezentovalo strašně podivnou kontinuitu s tím starým režimem, najednou v tom kabinetu byli lidi, kteří prostě byli karierní komunisti, kteří prostě byli střední nebo vyšší management v různých podnicích zahraničního obchodu atd. Tohle jsme začali vnímat, že tady vznikala strašně zvláštní extrémně pragmatická kontinuita toho nejhoršího z toho minúýho režimu s tím nejhorším z tý nový porevoluční situace, a to se v mým vnímáním zosobnilo do toho Klausova kabinetu.“ (Václav; 49; VŠ; akademik; Praha)

Václav opět naráží na problematiku kapitalismu a konzumerismu, tentokrát jdoucím ruku v ruce se starým režimem, až spolu nakonec vytváří mix toho nejhoršího z obou režimů. S odstupem času reflektuje, jakým způsobem bylo tehdejší české i zahraniční vysílání ideově zabarveno. Na Václavově přístupu k tehdejší ideologii můžeme sledovat prvotní, resp. dřívější utváření jeho habitu, které pravděpodobně ovlivnilo tento jeho postoj. Ten se opět mohl

⁴⁷ Trigger = spouštěč

promítnout do anarchistického sociálního pole tím, jak měli lidé, kteří ho utvářeli podobné smýšlení. Politika ve formě zastupitelské demokracie byla rozhodně tématem, které se mezi anarchisty po pádu minulého režimu řešilo. Nicméně ani to ho nezabavilo komunistů ve vysokých funkcích, což se části společnosti (nejenom anarchistům) nelíbilo, ačkoliv z řad anarchistů mohla být kritika jedna z těch nejhlasilnějších.

„Prudká přeměna komunistického režimu na demokracii v nás vzbudila naději na možnost totální reformy celého systému a zároveň v mnoha lidech vytvořila představu, že dramatické až revoluční změny jsou možné a stojí za to o ně usilovat.“ / „Věřil jsem tomu, že nová společnost bude skutečně založena na diskusi všech, že naším cílem bude hledat a nacházet řešení, která budou přijatelná pro všechny, a že i věci, které nejsou někomu příjemné, dokážeme minimálně vysvětlit tak, aby bylo srozumitelné, proč je zapotřebí je udělat. Místo toho mi přišlo, že vidíme nástup nové ideologie, která se sama označuje termínem liberalismus, ale která vlastně se svobodou, tak jak ji chápu já, mnoho společného nemá. Tedy není to svoboda pro všechny, ale jen pro některé skupiny. Ty, které mají politickou nebo ekonomickou moc. Což mi vadilo, přestože jsem byl v pozici, kde jsem mohl předpokládat, že minimálně politickou moc v budoucnu mohu získat. Neměl jsem tedy pocit, že já konkrétně bych byl outsider, ale vadil mi tento přístup obecně, protože jsem ho pokládal za nespravedlivý. Debaty o privatizaci jsem moc nevnímal, byť postupně u mě začalo sílit přesvědčení, že i když šlo původně o snad dobře míněnou cestu, její reálné naplnění s sebou přineslo velké množství problémů. Respektive ne problémů, ale porušení zákona anebo ještě přesněji, že šlo o cestu, která od začátku počítala s tím, že zákon porušován bude.“ (Robert; 40; VŠ; akademik; Praha)

„Měli jsme taky písničku proti Občanskému fóru, kde jsme se vyjadřovali vůči tomu. (...) Ty lidi jsme znali, na tom malém městě jsme je znali, věděli jsme, co to je za verbež, která najednou vylezla z děr. Nikdy nic neudělali, a najednou to byli obrovský revolucionáři, takže u prvních voleb jsem nebyl. (...) Občanský fórům byla ta strana, která se postavila proti komunistům, lidovci neměli myslím svoji kandidátku, nejsem si jistej.“ (Patrik; 51; VŠ; docent a kněz; Mělník)

Robert vzpomíná na roztříštění představ o změně společnosti, která nakonec nenastala. Společně s třecími plochy mezi starým a novým režimem, byly velkým tématem volby, s jejichž výsledky a obecně směřováním spoustu anarchistů nesouhlasilo. Nejenže se Sametová revoluce neubrala správným směrem, ale samotný nový režim porušuje své závazky, když

liberalismus a svobodu chápe vzdáleně od představ anarchistů, jako byl například Robert. Nepocházelo pouze k centralizaci moci, ale i k centralizaci pomoci a svobody, která se v očích Roberta stávala dostupnou pouze pro skupiny s velkou mocí. Privatizace pak byla dalším fenoménem, který nejenže vedl k porušování zákona, ale podle Roberta i dopředu s jeho porušováním počítal, což se mu jevilo ne příliš šťastně. Patrik stejně jako předtím Václav naráží na neustálou přítomnost starého režimu v podobě kandidujících komunistů. Opět tak narážíme na silné protikomunistické tendence vyskytující se u všech anarchistů. Volby každopádně byly tématem, které se v anarchistickém poli řešilo relativně významně, ačkoliv ne podle všech informátorů.

„Ty první volby úplně jsem zažil ještě v Trutnově, tam tolik anarchistů nebylo. Rozhodně v tom undergroundu diskuze byla, nejtít volit bylo vlastně odsouzený, musíte jít volit. Ale řekl bych, že lidi z kapely a kolem nás že u voleb nebyli, ale nejsem si jistý. Chápali jsme to opravdu, že tohle není ta cesta.“ (Patrik; 51; VŠ; docent a kněz; Mělník)

„[Volil jste?] Ne, vůbec, nikdy. Neviděl jsem v tom smysl. To byla jedna z definujících věcí i jako zdroj nepochopení nebo konfliktu s lidma v okolí, kteří samozřejmě vnímali v kontextu svého pozitivního hodnocení té společenské změny svoje volební právo jako úžasnou věc, jako vysokou hodnotu. Ke každým volbám jsme myslím dělali nějaký parodický ironický fejkový volební lístky, různé urážky politiků, legrácky na ně, a ty jsme házeli do uren místo klasického volebního lístku.“ (Václav; 49; VŠ; akademik; Praha)

Přestože Patrik a Václav k volbám nechodili, zdá se, že byli v menšině a na poli undergroundu bylo rozhodnutí nejtít volit odsouzeno. Zatímco Patrik volby jednoduše neviděl jako cestu, jak společnost změnit, Václav volil trochu aktivnější přístup v podobě prázdných nebo falešných volebních lístků.

„[Chodil jsi k volbám?] To rozhodně ne, protože kdyby mohly volby něco změnit, dávno by je zrušili.“ / „V tom období devadesátých let, nepamatuju si nikoho... Třeba lžu, těžko říct, nebo si to nalhávám, nepamatuju si nikoho, kdo by chodil k volbám. Zašel jsem jednou z prdele k volbám, když mi bylo těch osmnáct, tak jsem to šel hodit cikánům, to se jmenovalo Romská občanská iniciativa. Ale to byl spíš takovej pokus, že si to jdeš vyzkoušet, je ti osmnáct a víš že tahle parta to pravděpodobně nedostane, nebo že neprojdou do parlamentu.“ (Libor; 46; SŠ; student VŠ a živnostník; Praha/Liběšovice)

„Jak já si pamatuju, jak jsme se k tomu stavěli, tak volby byly nula. Platilo heslo ‚kdyby volby mohly něco změnit, tak by je dávno zakázaly‘. Volit se nechodilo, a když už, tak prázdným volebním lístkem.“ (Josef; 48; VŠ; administrativní pracovník; Praha)

Zatímco Patrik a Václav vzpomínají, že byli v menšině, když nechodili k volbám, vzpomínky Libora a Josefa reflektují, že k volbám anarchisté nechodili. Libor si nepamatuje nikoho, kdo by tehdy volil, a sám byl u voleb jen z recese, aby si to jako čerstvě osmnáctiletý vyzkoušel. Na recesi v této podobě vzpomíná i Josef. Oba tedy reflektují, že k volbám nikdo nechodil a byly odsouzené.

„[Volil jsi?] Ano. Nebo takhle... za komunismu jsme museli volit, a potom v devadesátkách to bylo různé. Nejdřív jsem nevolil ty první volby, a možná ani ty druhé. To bylo různé, já ani nevím, jak tehdy ty volby fungovaly. (...) Levá alternativa nebyla pro mě alternativa, to bych nikdy nevolil. Já už jsem tehdy volil někoho, kdo se nedostal ani do parlamentu. Ale přišlo mi, že Levá alternativa je až moc levá, že to není to, kam by se měl ten anarchismus, nebo řekněme později cesta ke svobodné společnosti... tohle pro mě nebyla cesta, nebylo to východisko.“ (Marek; 57; VŠ; dramaturg; Valašská Bystřice)

„Volil jsem, protože jsem to pokládal za jednu z možností, jak měnit politický systém. Vzhledem k tomu, že v této době byl pro mě anarchismus spíš zdivočelou verzí liberalismu, jsem volil stranu, která mi přišla nejliberálnější, což této doby byla Občanská demokratická aliance (ODA), kterou podporovali i moji rodiče.“ (Robert; 40+; VŠ; akademik; Praha)

Marek a Robert na rozdíl od výše citovaných informátorů k volbám chodili, ačkoliv Marek ne pravidelně. Není si jistý, jak tehdy volby fungovaly, ale vzpomíná si, že nevolil Levou alternativu, jelikož pro něj měla příliš levicové směřování. Tento způsob směřování neviděl jako ideální směřování k anarchistické svobodné společnosti, kterou si představoval. Robert naopak věřil, že prostřednictvím voleb je možnost společnost a politický systém ovlivňovat.

Část anarchistů nevolila vůbec, část anarchistů sporadicky, a zda se v hnutí samotném volby řešily, je sice jasné, ale není jisté, jakým způsobem. Zatímco Patrik si vzpomíná, že se nechození k volbám odsuzovalo, stejně jako částečně Václav, ostatní si vybavují opak. Libor si dokonce nevzpomíná na nikoho, kdo by tehdy k volbám chodil, ačkoliv sám připouští, že si to může pamatovat špatně. Házení prázdných volebních lístků do urny se zdá, že nebylo

ničím výjimečným, obdobně jako jiné parodické volební lístky. Podle Karlových vzpomínek Anarchistická federace uspořádala dokonce i bojkot voleb, při kterém vyzývali k nechození k nim a odsoudili spojení Levého bloku s komunisty. Obecně postoj anarchistů k Bondymu, který k volbě Levého bloku vyzýval, byl komplikovaný. Důvody k nevolení se různí, ale je patrná přetrvávající pachuť k novému režimu a jeho částečné návaznosti na starý, stejně jako tak již zmíněné zklamání z vývoje Sametové revoluce. Někteří volili čistě z pragmatických důvodů, zatímco jiní by bývali šli volit z čistě pragmatických důvodů.

„[Ty jsi byl poprvé u voleb v roce 1997?] Jojo, 97, když bylo lámání chleba po nějakým delším období ODS. (...) Volil jsem ČSSD, protože jsem chtěl primárně, aby nevyhrála ODS. (...) Já jsem chtěl volit levici a ČSSD představovala tenkrát jednoznačně levicovou stranu.“ / „[Souzněl jsi s názorami ČSSD?] V některých bodech asi ano. To znamená to sociální vnímání, který oni v programu měli, na rozdíl od ODS se tenkrát vymezovali vůči narůstajícímu nebezpečí neonacismu. Chovali se jako levicová strana moderního stříhu, i když realita pak byla samozřejmě výrazně odlišná.“ / „[A věřil jsi jim to?] To ne. (...) Je to politika, to je podle mě vždycky špatně.“ (Josef; 48; VŠ; administrativní pracovník; Praha)

„[Kdyby hypoteticky existovala dobrá alternativa, šel byste volit? Nebo vám vadilo to, že volíte zástupce, že to není přímo?] Myslím, že tak v tom roce 91 asi jo. Pokud se to nějak pokouším zpětně hodnotit, tak potom čím dál tím méně. Sledovali jsme, že ten první parlament po těch volbách v roce 91 byl vlastně plnej lidí kteří přicházeli, když to teda prosím extrémně zjednoduším... tam byla spousta androšů. a teď najednou za rok se strašně rychle ukázali v našich očích, i v mých očích, jako strašně neschopní. To byli lidi zajímavý nějakým způsobem, spoustu disidentů, spousta androšů, lidi z neoficiální kultury a tak dále, ale pak jsme prostě viděli, jak si je ten Klaus dal všechny k večeři. To občanský hnutí totálně neschopný, nepraktický, celej ten étos se z něho vytrácí. Kdybych měl nějak kontrafakticky uvažovat, kdyby v roce 90, já nevím... Kdyby Bondy nebyl práškač a shromáždil by kolem sebe disidentský levičáky, a v roce 90 by založili nějakou nevím, neodvislou socialistickou stranu, tak myslím, že moje náctiletý já by je zřejmě volilo, nebo nevylučoval bych to. Ale nic z toho vlastně se nestalo.“ / (Václav; 49; VŠ; akademik; Praha)

Zatímco Josef šel volit, aby se „postavil“ proti ODS, tedy straně, která se mu naprosto přičíla, Václav k volbám nikdy nešel a odsuzoval neschopnost jak levice, tak pravice. Neoficiální kultura a underground stále hráli velkou roli, ale bohužel se v očích anarchistů proměňoval do toho, co se jim přičílo. Václav i Josef kritizovali a odsuzovali především

neoliberalismus, ale v důsledku i politiku jako takovou, která svou podstatou nefunguje dobře nebo správně. Problém byl především v nedodržování slibů či původním směřování jednotlivých politických stran, jak o tom hovoří oba informátoři. Postoj k volbám tak reflektuje roli autoritářství a centralizace moci, která byla pro mnoho anarchistů nepřístupná.

„[Hádali jste se o tom, že někdo (ne)jde volit?] Asi ne, to si nemyslím. Myslím, že tam ta tolerance byla vždycky velká. Každý si mohl – a doufám že to tak i bude – dělat co chce, maximálně se dočkáš ironickýho úsměšku. Není to, že by se někdo vůči tobě vymezil nepřátelsky.“ (Josef; 48; VŠ; státní úředník; Praha)

„[Je pravda, že to hnutí, skupiny, byly roztržité?] Jo, to je ,topiček‘ tady český scény, do teď, to nepřestalo. Úplně knoflíková válka, žabomyší, úplný píčoviny. Nedávno někdo založil jednu stranu, tak my založíme taky, protože tamty jsou divný. Neschopný se shodnout na nějakým společným jmenovateli. (...) A s těmahle lidma chceme dělat revoluci?“ (Libor; 46; SŠ; student VŠ a živnostník; Praha/Liběšovice)

Ačkoliv v historickém kontextu zmiňují mnoho sporů v rámci anarchistického hnutí, podle zkušeností narátorů tomu tak mnohdy nebylo, zatímco jindy zase mohly být spory ještě ostřejší. Stejně tak různé důrazy na určitá témata mohou působit silněji, než ve *skutečnosti* byly, nebo naopak. Čím přesně anarchismus je a co zahrnuje se první anarchisté dozvídali postupně, kusovitě či dokonce až zpětně – nejdůležitější byly základní myšlenky svobody a rovnosti, a tudíž i obsahy, které si každý částečně přiřazoval sám. Každopádně se tím nesnažím rozporovat odborné literatuře o vývoji anarchismu v Čechách, ani tak zobecňovat výpovědi jednotlivých aktérů, jako spíše upozornit na různé nuance, a především postavit do hlavní role jedinečnou zkušenost každého aktéra.

5.5 Vztah anarchistů k povinné vojenské službě a armádě

Další téma, které v tehdejší době ve společnosti silně rezonovalo, byl antimilitarismus a odmítání povinné vojenské služby. Některým anarchistům vadila armáda jako taková, jiným především povinnost do služby nastoupit a šikana, která byla se službou spojena. Antimilitarismus je jedním ze základních aspektů anarchistického hnutí, ale ne vždy se musí jednat přímo o odmítání násilí nebo zbraní. Někteří anarchisté tolerují násilí tam, kde je třeba, jmenovitě například během střetů s krajně pravicovými neonacisty a skinheads. Část anarchistů je v rozporu s pacifistickými názory a zároveň nutností armády kvůli obraně –

armádu často nechtějí, ale uvědomují si, že ne každý má stejně nenásilný pohled na svět jako oni. Někteří anarchisté vlastní zbrojní průkaz, jiní jsou úplní pacifisté, zatímco další tolerují násilí pouze směrem k majetku, nikoliv živým bytostem.

„[Jak jsi to měl s povinnou vojnou?] Tam jsem nechtěl ani za nic. Armádu jsem vnímal jako nástroj moci a stejně tak mi vadila ta povinnost. Nechceš trávit čas někde, kde nechceš, v podstatě je to jak vězení. Proč mám do prdele tady něco dělat, běhat v uniformě, hrát si na vojáka? Chci žít svobodně, chci si dělat co chci, ne to, co mě někdo nutí dělat. Naštěstí zavedli náhradní civilní vojenskou službu, civilka se tomu říkalo.“ (Josef; 48; VŠ; administrativní pracovník; Praha)

Josefův přístup k povinné vojenské službě a armádě obecně je velmi odmítavý. V první řadě mu vadí povinnost této služby, která mu připadá jako vězení. Klíčovou hodnotou pro Josefa je svoboda, na kterou je adaptovaný a nechce si ji nechat vzít, tudíž kritizuje jako moc je povinná vojenská služba omezující. Hodnota svobody je významná pro všechny anarchisty a zdá se, že jí mají zakořeněnou hluboko ve svých vlastních tělech, a tak je svoboda významná i pro anarchistické pole.

„[Byl jsi tehdy proti povinné vojenské službě?] Jo, to byli všichni anarchisté.“ / „[Proč ti to vadilo?] Militarismus, že to bylo postavení na ponižování a buzeraci. Už tenkrát jsme mluvili o tom, že nejsme principiální pacifisti. Někteří byli, někteří ne. Byli jsme inspirováni Španělskem, takže milice a domobrana jako jo, ale sloužit v armádě, která je založena na hierarchiích a příkazech, to ne.“ (Karel; 50; VŠ; akademik; Praha)

„Tehdy jsme vnímali tu armádu jako hrozně hypertrofovanou autoritářskou instituci, která nemá smysl. Znali jsme od starších lidí příběhy o šikaně, násilí, o sebevraždách vojáků a tak dále, a viděli jsme to zásadně negativním způsobem.“ (Václav; 49; VŠ; akademik; Praha)

Z rozhovorů s anarchisty se dá jistotou říci, že k povinné vojenské službě neměl nikdo kladný vztah, především kvůli vynucování k jejímu nastoupení. Na armádu jako takovou se názory liší, nicméně převládají ty negativní. Část anarchistů kritizuje především nedobrovolnost, autoritářské a mocenské aspekty povinné vojenské služby a šikanu, ke které v armádě docházelo. Někteří v žádném případě nechtěli bojovat za komunisty, jiní se necítili

dostatečně provázání s vlastním národem, aby za něj bojovali. Ačkoliv přístupy se různí, antimilitarismus je silnou a viditelnou složkou anarchistického hnutí.

„Všichni jsme byli takový pacifisti, žádná armáda, pryč s vojenskou službou. To tam bylo.“ (Radek; 65; SŠ; v důchodu; Praha)

„Myslím si, že ten pacifismus tam byl velmi silnej. Crass byli anarchopacifisti...“ (Patrik; 51; VŠ; docent a kněz; Mělník)

„Na vysoké škole, to byla jediná věc, kterou jsme tam mohli odmítnout, že střílet nebudeme. (...) Já jsem se hnedka přihlásil jako dobrovolník do administrativy, já jsem dělal administrativu, seděl jsem za psacím strojem a dělal zápisy. A když bylo takové povinné, jako že se jde střílet, tak jsem řekl že nechci, a myslím že mi vyhověli. Řekli no dobře, tak nestřílej.“ (Marek; 57; VŠ; dramaturg; Valašská Bystřice)

V Radkově, Markově a Patrikové výpovědi ještě rezonují pacifistické tendence, některé inspirované punkovými kapelami. Marek se během vysoké školy přihlásil jako dobrovolník do administrativy, aby se mohl vyhnout střelbě, která se na škole měla „vyučovat“. Někteří narátoři zmiňují, že sami anarchisté o sobě tvrdili, že nejsou principiálními pacifisty, nicméně někteří zastávali zcela nenásilné postoje.

„[Měl jste jiný názor na profesionální armádu?] Ne, neměl. (...) Asi mi to tehdy přišlo jako ještě nebezpečnější, že to jsou lidi, kteří jsou v tom kolektivním násilí mnohem kvalifikovanější než nějakí povolanci. A jestli z historie jsme už tehdy věděli, že leckterou revoluční polízanici spískali rekruti. (...) Taky jsme věděli, že v té branecký armádě je přeci jen nějaký buřičskej podvratnej potenciál, protože je složena z lidí, kteří tam ve zdrcující většině nechtějí být. Kdežto profesionální armáda je armáda lidí, kteří – z těch či oněch důvodů – v ní aspoň v tu chvíli vidí životní perspektivu. Vnímali jsme to, že jejich loajalita, ztotožnění se s institucí je mnohem větší, takže to bylo chápáno jako ještě větší zlo.“ (Václav; 49; VŠ; akademik; Praha)

„No, profesionální armáda... jak říkám, v současné době asi je nezbytná, profesionální armáda je samozřejmě lepší než občanská armáda. Je tam nějaký stupeň kontroly, kdežto to, jak funguje občanská armáda je příklad, jak by žádná organizace neměla fungovat. To je založeno úplně na autoritě, šikaně, a ještě celé nedobrovolnosti. Už to, že ti lidi

tam nejdou dobrovolně, už to je základní podmínka, že se může něco posrat. To je prostě už polo vězení.“ (Marek; 57; VŠ; dramaturg; Valašská Bystřice)

„[Měl jsi jiný názor na profesionální armádu, než na tu civilní? Vadilo ti to úplně stejně?] Tak žoldáci, kteří se nechají najmout za peníze. Principiálně tam nějaký přesvědčení asi bude.“ (Karel; 50; VŠ; akademik; Praha)

Marek, Karel a Václav rozebírají rozdíly mezi profesionální a občanskou armádou, jejich názory se nicméně různí. Václav vnímá profesionální armádu jako velmi nebezpečnou, jelikož vojáci mají k armádní instituci jistý stupeň loajality, který může vést ještě k většímu zlu než v případě armády občanské. Podobným způsobem na žoldáky v profesionální armádě nahlíží i Karel. Dochází tak jednak k odmítání určitých nelegitimních autorit, které se v armádě vyskytují. Marek profesionální armádu vidí o něco pozitivněji, především, protože jsou v ní lidé dobrovolně. Mnohokrát zmiňovaná svoboda je pro většinu anarchistů tím nejdůležitějším, a nechtějí se jí vzdát – spoustu anarchistů tak bylo tzv. odpírači povinné vojenské služby, za což jim mohl hrozit trest odnětí svobody.

„[Tebe se týkala ještě ta povinnost?] Jojo, ještě se mě to týkalo. Měl jsem jít na ty dva roky, pak to zkrátili na rok a následně pak byla nějaká možnost i civilní služby. Každopádně já jsem jim nedal vůbec nic. Jednou jsme jim odevzdali ten braneckej dotazník, do kterýho jsme napsali, já nevím... jméno Adolf Hitler, zaměstnavatel 3. říše, nějaký píčoviny, prostě tady to máte a jděte s tím do prdele. No a pak jsem měl strach, když mě deportovali prvně ze Španělska do Čech, tak jsem si myslel, že mě tady rovnou seberou a dají mě na vojnu. (...) Nebo to bude tak, že vlastně rovnou půjdu buď do vězení nebo že půjdou jako do armády. (...) Jo normálně [jsem byl] odpírač, ježišmarja. S kým si myslíš, že se tady bavíš?“ / „[Tak jak to, že tě nesebrali?] Nějaká náhoda. Fakt, jakože náhoda, nevím, možná protože jsem fakt nikdy nic neodevzdal, ani ten braneckej dotazník, tak jsem vlastně tím pádem nemohl být v tom registru. (...) Já jsem měl asi štěstí, že jsem s nima neudělal žádný kontakt nikdy, prostě vůbec nikdy, některý obeslali znovu. Mně to přišlo dvakrát nebo třikrát, já sem na to prostě nikdy neodpověděl. Náhoda, spíš trošku díl náhody tohle. V nějakým radikálním odpíračství přispělo to, že oni asi taky byli líný.“ (Libor; 46; SŠ; student VŠ a živnostník; Praha/Liběšovice)

Libor byl tzv. odpíračem povinné vojenské služby, tedy člověk, který na základě svého přesvědčení vědomě odmítnul nastoupit. Ačkoliv měl původně nastoupit na dva roky,

nakonec se vojně zcela vyhnul dílem štěstěny a náhody, jak to sám reflektuje. Vzpomíná si i na branecký dotazník, do kterého z recese vyplnil falešné údaje. Jeho jistá statečnost byla nakonec však doprovázena i strachem, že bude muset do armády doopravdy nastoupit, anebo skončí ve vězení. Nakonec, pravděpodobně jelikož s vojenskou správou nikdy nenavázal žádný kontakt, se tak nestalo.

„Já jsem byl jeden z prvních, kteří v osmdesátém devátém, hnedka ještě v prosinci myslím, napsal žádost, že prostě na vojnu nejdu. (...) Tím, že jsem měl odklad na státnice, mě končila škola v osmdesátém devátém, takže jsem nešel na vojnu v tom termínu, protože jsem dělal ještě ty druhé státnice, a pak už byl vlastně listopad. Zajímavá věc je, že já jsem nešel ani na civilku, ale to byla spíš chyba v systému, než že bych byl jako totální odpírač. Kdyby byla nutnost, tak bych šel, ale nějak se to tak vyvinulo, že mě nepozvali. Pak jsem odjel do zahraničí a dělal mrtvého brouka, že tady nejsem, a pak už se to nějak promlčelo.“
(Marek; 57; VŠ; dramaturg; Valašská Bystřice)

Jak sám Marek tvrdí, nebyl nikdy totálním odpíračem, ale nakonec nejenže nenastoupil do povinné vojenské služby, ale nemusel se účastnit ani náhradní civilní služby. Podobně jako Libor v tom jistou roli hrálo štěstí, a pravděpodobně i částečná nedůkladnost vojenské správy.

„[Jak to, že se vám povedlo odkládat vojnu?] Všechno možný, přes nějaký potvrzení o studiu, který fungovalo dlouho, pak jsem změnil bydliště, všechny možný strategie. Nekomunikovat s nima, nepsat si s nima. Tehdy to hnutí začalo čím dál tím víc řešit totální odpírače, já jsem v té době nebyl totální odpírač. Neměl jsem, řekl bych, na to odvalu. Hodně kamarádů na tom tak nějak lavírovali a byli věčným zdrojem tehdy ještě velmi praktických rad, jak s tou vojenskou správou zacházet. Jak dosahovat toho, aby se po vás až tak nepídila, protože ta armáda se stejně drasticky zmenšovala celý devadesátý léta. (...) když se objevila možnost civilní služby, tak si myslím, že to hnutí totálních odpíračů postupně vymřelo. Absolutní většina lidí si řekla ,tak co, dám tu civilku, aspoň budu někde zaměstnanej, počítalo se to do důchodu, nějaký peníze vám taky dávali. Takže to byla pro nás přijatelná alternativa.“ / „Já si myslím, že ta civilka byla podle mého názoru od počátku dělaná jako šikana odpíračů. Bylo to nejdřív dvojnásobně delší, potom o polovinu delší než ta služba. Navzdory tomu, trůfám si říct, že absolutní většina těch forem civilní služby byla společensky mnohem prospěšnější, než když by člověk byl zavřenej v kasárnách.“
(Václav; 49; VŠ; akademik; Praha)

Václav vysvětluje jakými různými způsoby se šlo nástupu do vojenské služby vyhnout. Byla možnost sehnat si falešné potvrzení ke studiu, změnit si adresu trvalého bydliště a další různé strategie. Tou hlavní se jeví s příslušnými úřady vůbec nekomunikovat, nereagovat na ně. Podle Václava byla náhradní civilní služba zavedena pouze jako šikana odpiračů, protože byla dvojnásobně delší než samotná vojna. Vracíme se tak znovu k aspektu antiautoritářství, ale i svobody, která je v životě mnoha anarchistů důležitou součástí jejich osobnosti. Anarchisté, se kterými jsem mluvila, se vojně vyhnuli všichni. Někteří měli štěstí, ačkoliv povinnou vojenskou službu systematicky odpírali, u jiných došlo k promlčení nebo jiným zmatkům způsobených nedůsledností vojenské správy a příslušných úřadů. Někteří nastoupili pouze do náhradní civilní služby, nicméně mezi mými narátory jsou i lidé, kteří ji zcela odmítli. Za zmínku stojí příběh Patrika, který si při odvodech zažil nepříjemné momenty.

„Já jsem zvolil takovou poměrně zajímavou cestu. Moji kamarádi, zbytek kapely, šli na civilku. (...) Já jsem na ně kašlal, my jsme měli velké problémy i u odvodu. Jeden náš kamarád se tomu nevyhnul, šel na vojnu. To bylo, jak kdyby tam měli nějaký poznámky, že ho musej zlomit. On byl dysgrafik a nechávali ho psát na nějaký sklo, pak opravdu skončil na psychiatrii po pár měsících. Při tom odvodu jsem jim říkal, že nebudu bojovat, a že jim nedám ani krev, že to jsou svině. Oni začali takový ty kecy, myslím, že to je Lásky a smrt od Woodyho Allena: ‚Přijdou kapitalisti a znásilněj ti mámu, budeš se na to koukat.‘ Allan jim řekl, ať znásilněj mýho bratra, pozvracej se a pudou někam pryč. Takový svině, já komunisty hájit nebudu a komunistům přísahat nebudu, tak z toho bylo hrozně zle. My jsme se tam sešli celá kapela, a bylo to velmi, velmi špatný. Já jsem byl ještě ten nejmírnější anarchopacifista. Jinej kytarista, ten přišel se zámkem na řetězu na krku a měl ho tak, že nešel sundat přes hlavu. Ty lampasáci tam dostali úplně hysterickéj záchvat, že ho musí sundat, on na něj jenom koukal a nic. (...) Já myslím, že všichni společně jsme napsali ten dopis, a oni potom nabídli tu civilní službu. Já jsem na to nereflektoval a po nějakým čase mi přišel povolávací rozkaz. Přinesl jsem nějaký zdravotní potvrzení a řekl jsem jim, že bych chtěl jít na vojnu, ale že to nepůjde, oni nějak protestovali a furt mě nutili, abych podepsal tu civilku. To jsem řekl že ne, a že potřebuju veganskou stravu a veganský oblečení. Oni se hrozně báli, ale nějakěj bordel v tom byl, to byla vojenská správa v Trutnově, ale já jsem bydlel už v Praze. Pak jsem šel znova k odvodu v Praze, vysvětlil jsem jim to, a oni to v podstatě přijali tak, že jsem magor, tak mě dali odklad a poslali mě na psychiatrii. Ta doktorka, já jsem se s

ni domluvil, napsala nějaký posudek, jenom jsem musel podepsat, že bez jejího vědomí si nebudu dělat řidičák.“ (Patrik; 51; VŠ; docent a kněz; Mělník)

Patrikovo vyprávění obsahuje svědectví šikany ze strany vojenské správy, odpírání povinné vojenské služby, i jisté štěstí během vyhýbání jejímu vyhýbání se. Z citace je cítit silný odpor ke komunistům, který je pro anarchisty často typický, stejně jako vzdor a neúnavný boj za svobodu. Můžeme si všimnout i silných pacifistických tendencí, resp. aktivismu, který figuruje především u postavy Patrikova kamaráda, který si kolem krku přivázal zámek. Ochrana práv zvířat, která byla pro mnoho anarchistů velmi důležitá je v příběhu taky přítomna, když Patrik nechce ustoupit ze svých podmínek veganského oblečení a stravy.

5.6 Bít či nebít aneb militantní antifašismus

„[Šel bys bojovat, kdybys musel?] Nikdy jsem nebyl pacifista, takže v nějakém kontextu. Byla tam ta inspirace Španělskou občanskou válkou, takže kdyby tu byl nějaký puč, tak jo. Vždyť jsme taky bojovali s náckama, sice s tyčema, šutrama a moloťákama. Takže jo, šel bych, podle kontextu. Nejsem pacifista.“ (Karel; 50; VŠ; akademik; Praha)

Karel vzpomíná na boje proti neonacistům, se kterými neměl problém, stejně jako by nejspíše neměl problém zúčastnit se určitého puče. Výše jsem citovala část rozhovoru, ve které také zmiňuje inspiraci Španělskou občanskou válkou a vysvětluje, že by neměl problém bojovat v milici nebo vstoupit do domobrany, ale rozhodně by nechtěl sloužit v armádě. Zajímavě tak vysvětluje anarchistický vztah k násilí, při kterém nejde o kategorické odmítání násilí (ačkoliv někteří anarchisté jej odmítali), nýbrž o osobní problém se strukturou armády, která je postavena na hierarchii, autoritách a příkazech. Jak násilí spojeno s krajní pravicí vnímají další aktéři výzkumu?

„Už někdy kolem toho roku 92 vlastně začal fakt velkej problém s neonacistama. A na jednu všechnu ty symboly, který člověk nosil, ho mohli přivést do průšvihů. Tehdy ten problém byl nesrovnatelně víc pouliční a fyzické než dneska. (...) Zvlášť v těch 90. letech a na začátku nultých si troufám říct, že policie byla velmi často v jakýsi symbióze s neonacistama a troufám si říct, že hodně policistů sympatizovalo s latentním rasismem a anticikanismem, kterej byl úplně typickej. Tehdy se na veřejnosti, zvlášť v těch devadesátých letech, úplně na

fěrovku volně hajlovalo. Koneckonců z různých lidskoprávních zdrojů máme doloženo ten řetězec víc než dvaceti rasistické vraždy a dalších podobných šílených násilných fenoménů z těch devadesátek.“ (Václav; 49; VŠ; akademik; Praha)

Podle Václava začal velký problém s neonacisty kolem roku 1992, přičemž střet s nimi byl velmi fyzický. Bylo nebezpečné vyhlížet alternativně, nosit anarchistické nebo subkulturní symboly, oblečení a prvky, ale i policie více než anarchisty tolerovala právě neonacisty, ke kterým měli blíž pravděpodobně kvůli složení jejich hodnot. Zatímco pro anarchistické sociální pole se ustanovila kritika rasismu a fašismu, v jiných polích tato kritika nemusela vůbec probíhat. Václav dále reflektuje významnou viditelnost extrémně pravicových jedinců, kteří hajlovali na veřejnosti, a dokonce spáchali několik rasově motivovaných vražd.

„Na rozdíl od poměrně abstraktního anarchismu nebo antikapitalismu, byl antifašismus velmi konkrétní a velmi přítomný. V 90. letech skutečně platilo, že pokud člověk jen trochu vypadal subkulturně, hrozilo mu minimálně na některých místech v Praze poměrně reálné nebezpečí fyzického napadení. V období let zhruba 90 až 92 zažila Česká republika a specificky Praha obrovský nárůst rasistických a nacionalistických skinheadů. Před rokem 89 bylo podobných lidí pár desítek, po roce 93 jejich počty opět klesly, ale zhruba v období 90, 91 a 92 se jich po ulicích potloukalo velké množství, policie jejich aktivity v podstatě neřešila a násilí bylo pro subkulturní mládež velmi běžným koloritem. Zdůrazním, že pro subkulturní mládež. Pro moje vrstevníky mimo subkulturu ale tato zkušenost obvykle neplatila. A pamatuji si z o něco pozdějších let, že řada kolegů na vysoké škole byla poměrně překvapená, když jsem jim některé své zážitky vyprávěl. Nejde tedy o fenomén, který byl platný pro celou generaci, která vyrůstala v 90. letech, ale je velmi charakteristický pouze pro ty, kteří byli součástí v podstatě libovolné subkultury.“ (Robert; 40+; VŠ; akademik; Praha)

Robert zdůrazňuje, že se násilí ze strany neonacistů a skinheads týkalo pouze subkulturního prostředí, nicméně někteří informátoři se domnívají, že se násilí týkalo každého. Podle výpovědí policisté často vůči krajní pravici vůbec nezasahovali nebo ji dokonce podporovali a často zasahovali proti anarchistům či jiným subkulturním skupinám. Aktéři se shodují, že největší nárůst násilí byl především mezi lety 1991 až 1993 a zmiňují i rasistické vraždy. V této souvislosti dokonce před několika týdny propustili předčasně z vězení dva pachatele, kteří zapálili rodinný dům s romskou rodinou uvnitř⁴⁸ a ve společnosti se vůči

⁴⁸ Rodina Natálky je teď naprosto rozbitá, říká novinář k propuštění žhářů. *Seznam zprávy* [online]. 2023 [cit. 2023-06-10]. Dostupné z: <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/domaci-zivot-v-cesku-devastujici-pro-rodinu-i-duveru-romu-v-justici-rika-novinar-k-propusteni-zharu-230729>

tomu zvedla značná vlna nevole. Věřím, že by stejně negativně reagovali i anarchisté, nicméně o propuštění jsem se dozvěděla až posléze. Dnešní názory anarchistů na tento případ by však byly jistě zajímavé. Anarchisté jako odpověď na násilí ze strany rasistických skinheads nicméně někdy odpovídali dalším násilím. V rámci anarchistického hnutí se otázka militantního antifašismu řešila a měla své odpůrce, stejně jako zastánce.

„[Mlátil jste se s náckama?] Spíš tak jako příležitostně, nějak vyloženě jsem to nevyhledával. Nicméně tehdy každý z nás se naučil něco tehdy u sebe nosit na obranu, protože v té Praze to fakt bylo lidově řečeno o ústa, někdy, nebo dost často. (...) Přišlo mi, že ten militantní antifašismus tehdy byla jedna z mála logických reakcí, protože ta situace se na-prosto nedala srovnat se situací dnes. (...) Ten militantní antifašismus se mi jevil jako na-prosto logická odpověď.“ (Václav; 49; VŠ; akademik; Praha)

Václav střety s extrémní pravicí nevyhledával, nicméně se mu militantní antifašismus jevil jako logická odpověď na násilí páchané ze strany neonacistů. Také vzpomíná, že se všichni naučili nosit u sebe nějakou zbraň na obranu. Násilí tak nepatří do „balíku“ anarchistických konceptů, nicméně k němu docházelo. Důležitý byl aspekt obrany buď sebe samého, druhých, anebo obecně svobody.

„Orlík i v nějaký svý písničky, oni měli nějakou svoji kavárnu nebo vinárnu, a oni tam zpívali, že žádněj punkáč tam nesmí. Takže nějaký napětí asi bylo, ale já jsem s tím problém neměl, a zdálo se mi, že to je uměle vytvořený. To skinheadský podhoubí vzrostlo poměrně brzy, a potom už určitě. 92, 93 to bylo o zdraví, aby nějakěj punkáč nebo skejťák, nebo kdokoliv, aby někde chodil. Po pár letech se ty anarchisti dali dohromady, ANTIFA a další, řádili po těch ulicích tak, že se každěj ten plešoun bál vystrčit nos. A dnešní doba je výsledkem tohohle, že je nikde nepotkáte, nebo že jich je hrozně málo, oni je vlastně vymlátili. To jako klobouk dolů, samozřejmě s tím nemám žádněj problém, ale v tom roce 90, 91, to bylo úplně slušný. Karel by o tom mohl myslím vyprávět, matně si vzpomínám, existuje dokonce i jeden živák, to byl nějakěj Antimilitary fest, kterej jsme dělali někde v Konírně, v Pálffyho paláci, to musel bejt rok 91 řekl bych. Tak on tam přilítnul s baseballovou pálkou redskin a říkal ‚jdou sem skinheadi,‘ přerušil se koncert, vyběhli a honili skinheady, našli jednoho skinheada, toho zmlátili, a to bylo všechno.“ (Patrik; 51; VŠ; docent a kněz; Mělník)

„V těch devadesátkách, to už jsem byl v kontaktu s ČASem. V pražský skupině aktivistů ČASu se o tom samozřejmě hodně diskutovalo. Byl to veliký problém, protože ty mladší, teď

myslím i služebně mladší, nejen generačně, pro ně to opravdu problém byl. Žili na koncertech, žili v klubech, žili na ulici, a tam se s téma náckama fyzicky setkávali, pro ně to bylo téma. Možná to zveličovali, nevím, každopádně to pro ně bylo téma. Pro nás, pro služebně starší, nebo i generačně, to zas takový téma nebylo, pro nás bylo téma transformace společnosti, privatizace, nástup kapitalismu, to pro nás byly témata, vůči kterým jsme se chtěli nějak vymezit a společnosti říct ,ne, takhle to nechceme, takhle to nevidíme.‘ Ty mladší zase tohle vůbec... To byli většinou lidi, který se hlásili k punku, nebo vyšli z punkový subkultury. Pro ně to bylo že nemusejí chodit do práce, punk, jedu na koncert, támhle se pomlátím se skinama. My jsme z toho byli nešťastný, já jsem byl v menšině, ještě s dalšími, tak jsme zastávali ten názor, že samozřejmě fašounům se člověk musí postavit. To je jasný, ale třeba aktivně ty střety nevyhledávat nebo je dokonce aktivně nevyvolávat. To znamená, že když je koncert nebo demonstrace a náckové tam někde něco vykřikují, tak je ignorovat, dokud nedojde k napadení, prostě se s nimi nekonfrontovat. Což teda řada lidí tohohle názoru nebyla, oni byli přesvědčený, na základě zkušeností ze západního Berlína, tam jsme vyjeli v dubnu 90. roku, že je potřeba je napadat, nebo aktivně se proti nim bránit v místech, kam oni chodí. Ale o těchto akcích jsem jenom slyšel, nějak nevím, jak to probíhalo. Vím, že se náckové scházeli někde na nějaký stanici metra, že tam jednou vybuchali áčka, vytáhli kukly a vyčistili perón. (...) Mně to připadalo kontraproduktivní. Ještě v tom 90., 91. roce jsem si myslel, že anarchisti nebo nekomunistická levice může sehrát podobnou roli jako v Polsku, pro mě to Polsko bylo jako vzor. (...) První demonstrace proti polistopadovému režimu byla už v 2. dubna 1990, proti Občanskému fóru a KSČM. Tam bylo několik set lidí, zorganizovali to Malé pražské berušky, ČAS to podporoval, bylo na to našlápnuto. Takže já jsem viděl, že ten antifašismus nebo potyčky s náckama, že to je spirála. Jednou dostanou do držky náckové, jednou anarchisti s veřejnost to vnímá jako ,nojo, zase se blbci mlátěj.‘ Vůbec jsem z toho neměl dobrej pocit.“ (Radek; 65; SŠ; v důchodu; Praha)

Patrikovi přišlo na počátku celé skinheadské prostředí uměle vytvořené, ačkoliv posléze připouští, že kolem let 1992 a 1993 se situace velmi přiosvětila. Vzpomíná na případ, kdy se přerušil kvůli skinheadům koncert, ale nakonec našli jen jednoho, kterého zmlátili, a to bylo vše. Tehdejší doba a tyto boje s extrémní pravicí mají podle něj podíl na tom, proč dnes tolik neonacistů nepotkáváme. Radkovi násilí přišlo kontraproduktivní, ačkoliv chápe, že pro anarchisty žijící na koncertech to bylo náročné. Nicméně podle něj se do konfliktů pouštěla hlavně mladší generace, a vytvářela tak celému anarchistickému hnutí špatný obraz na veřejnosti. I když Radek zmiňuje, že pro něj a jeho blízké byly palčivější témata jako například privatizace, transformace společnosti či nástup kapitalismu, z předchozích

výpovědí víme, že tyto témata řešila i mladší část anarchistů. Myslím, že nelze úplně říci, že by mladí, resp. mladší anarchisté než Radek vůbec neřešili jiné problémy ve společnosti než neonacisty. Jedno z možných vysvětlení je věkový rozdíl mezi Radkem a jinými anarchisty, kvůli němuž se socializoval do trochu jiného prostředí. Dispozice, které si osvojil můžou být silně ovlivněny mírovým hnutím šedesátých let, komunitou hippies a mániček, o kterých mi vyprávěl, nebo zkrátka počátečním jiným postojem.

5.7 Počátky anarchistického hnutí očima aktérů

Anarchistické hnutí, tudíž i anarchistické sociální pole, se začalo utvářet souběžně se Sametovou revolucí, kdy se slévalo s kulturním undergroundem, na jehož okraji také vzniklo. Zmiňovala jsem pole disidentská, opoziční, punková a další často protikomunistická hnutí, které různá sociální pole obsahovala. Jak si jednotliví anarchisté na počátky vzniku hnutí vzpomínají, jak ho vnímali, a reflektovali ho vůbec?

„Myslím, že tady velkej kus práce na tom počátku udělal Matěj, myslím, že už na jaře 92, deklaruje snahu založit něco jako anarchosyndikalistickou iniciativu. A to si myslím, že byl zdroj, odkud začínaly přicházet nějaký první reference o tom, že anarchismus je nějaký hnutí, že má nějaký svoje organizační formy, má to nějaký revoluční motiv. To jsme nějak instinktivně tušili, ale že to sebou nese i nějakou organizovanost... To v zásadě byly hrozně novátorský věci, ale myslím, že on v tom byl hrozně dlouhou dobu sám, že vlastně mu naslouchalo strašně málo lidí.“ / „Myslím si, že to hnutí hrozně dlouhou dobu po tom listopadu velmi intuitivně převzalo defacto identitu kulturního undergroundu. Že se tam vždycky mlely dvě protichůdný tendence. Nějaká jakoby konfrontační, transformativní, řekněme ta anarchistická, a pak vlastně tradice toho kulturního undergroundu, kterej jako do značný míry neměl zájem o nějakou extenzi do společnosti. Spíš se chtěl od toho režimu trochu izolovat, jet si nějakou svojí kulturní praxi, komunitní a tak dál. To si myslím, že byly takový dvě rodiny nějakých kulturních obsahů a forem, který nás tak jako trochu roztrhávaly vedví. (...) Tehdy to hnutí nebylo absolutně propojený se societou studentů, absolventů, různých společenskou-vědních nebo humanitních oborů. Takže znovuobjevování nějaký tý tradice a něčeho dalšího bylo extrémně složitý. (...) Vytvářelo to takovou jako konfliktní polaritu, tahle trojkombinace. Nějaký strašně intuitivní příklon k anarchismu, přetrvávající kulturní vliv kulturního undergroundu plus ultralevicový autonomistický vlivy z Berlína, že nám to vytvářelo v identitách hrozně zmatek, že to je ten hlavní problém. A trvalo hrozně dlouho, než si

myslím, že jsme se začali chápat nějakým trochu profilovanějším způsobem.“ (Václav; 49; VŠ; akademik; Praha)

„My jsme fakt jako nedokázali argumentovat, ještě jsme neměli nastudováno, neměli jsme ty skills⁴⁹ na tu argumentaci, ani jsme neměli ty dobré základy toho podhoubí anarchismu. My jsme se fakt jako hledali. I to, jak vznikala ta anarchistická federace, nikdo nic nevěděl. Jak to uděláme, potkáme se nebo nepotkáme? To bylo hodně hledání, i nějaké slepé uličky, které vznikly, ale to je normální, to je vývoj.“ (Marek; 57; VŠ; dramaturg; Valašská Bystřice)

Marek i Václav vzpomínají na počátky hnutí jako na chaotické momenty sebehledání se, objevování a profilování. Václav označuje teprve rok 1992 jako počátek formování ucelenějšího anarchistického hnutí, které sebou nese i různé formy organizovanosti. Anarchistická federace, jejíž vznik Marek také spojuje s hledáním se, vznikla až v roce 1995. Z výpovědí je tak patrné, že formování anarchistického hnutí jako takového trvalo několik let a nedošlo k němu hned na počátku. Silný vliv kulturního undergroundu a autonomistické scény z Berlína zmiňuje několik narátorů a jejich přítomnost je tak znatelně cítit. O intuitivním příklonu k anarchismu, běžné politizaci mládeže a obecně přirozenému inklinování k anarchismu mluví vlastně všichni. Přirozenost a intuitivnost jsou tak základními spojníky mezi tehdejší mladou generací a zrovna utvářejícím se anarchistickým hnutím. Nelze zcela přesně říci, jaká pravidla hry, jak o nich píše Bourdieu, tedy pro anarchistické sociální pole platila. Anarchismus byl nejenom překrytý liberálními myšlenkami, ale i již zmíněnými vlivy jiných hnutí a jiných sociálních polí, ve kterých se řešila podobná témata. Jestliže se mezi lety 1992-1995 ucelenější anarchistické hnutí teprve vytvářelo, přibližně do této doby můžeme zařadit jakási *pravidla hry* aplikovatelná pro anarchistické sociální pole. Zařadit by se do nich nejspíše dala běžná politizace mládeže, určitá forma aktivismu a přímé akce, sociální otázky a hodnoty, resp. anarchistické pilíře, které jsme si již mnohokrát zmínili. Habitus samotného anarchistického pole je tak tvořen názorovými proudy jeho vlastních aktérů.

„Celá tzv. nezávislá scéna se vesměs vymezovala jako anarchistická, takže šlo mezi mladejma lidma o významný proud. Všichni byli politický. Když byla demonstrace, tak v Praze standartně chodilo 500 až 600 lidí na demonstraci, ať byla za cokoliv. I když většina těch lidí to poměrně záhy opustili a našli se jinde, ale v tu dobu to bylo takový přirozený. Bylo jednoduchý začít vyvíjet aktivitu, protože lidí, kteří chtěli tvořit bylo hodně a stejně tak

⁴⁹ Skills = dovednosti

zájem o obsah byl díky množství aktivistů velký.“ (Josef; 48; VŠ; administrativní pracovník; Praha)

„To hnutí, úplně počáteční, bylo z devadesáti osmi procent tvořený z lidí kolem punkové scény. Pak tam byli lidi jako třeba Karel, nebo možná ten Kuba Polák, který přicházeli trochu od jinud, ale trochu se do toho oblečení stylizovali. Ale my jsme neměli tu scénu, že bychom měli radikální skupiny jako RAF nebo jiný odnože, který by byly někde schované. Jestli to někdo říká, tak si myslím že si vymejší, nevím o tom, že by tady existovala nějaká radikální utajená anarchistická buňka, to asi fakt ne.“ / „Bylo x osquattovanejš baráků, který se zas na druhou stranu vůči sobě vymezovaly, ale v něčem byly propojeny. Nebylo tady přímý nějaký velký jednotný hnutí alternativní jako takový. I když mě to teďka zaráží, třeba ty demonstrace kolem 92. byly daleko víc navštěvovanější než pozdějš. Jestli to byla představa nějaký revoluční doby, nebo pokud ty lidi v tom viděli jenom nějaké spectacle⁵⁰, neumím to pojmenovat. Ale účast na těch aktivitách byla myslím si hojnější. A nevidím tady do teď, nikdy tady nevzniklo, žádný reálný velký hnutí.“ (Libor; 46; SŠ; student VŠ a živnostník; Praha/Liběšovice)

Z výpovědí Libora a Josefa je patrné, že se k anarchismu hlásila velká nebo dokonce celá část nezávislé scény včetně punkerů. Mládež se běžně politizovala, účast na demonstracích byla hojná a probíhaly i různé formy aktivismu, jako například squatting. Libor však v této aktivizaci mládeže nevidí ucelené anarchistické hnutí nebo dokonce radikální anarchistickou buňku, která by tehdy v Čechách fungovala. Nicméně aktivismus a různé formy přímé akce byly především pro počátky anarchistického hnutí charakteristické. Patrný je tedy přerýv různých sociálních polí, která sdílela podobné hodnoty a přitahovala k sobě skupiny lidí s podobným souborem dispozic.

„Něco málo se překládalo, ale důležitější byly často původní úvahy redaktorů jednotlivých fanzinů, které obvykle reagovaly na zcela konkrétní problémy, které v tehdejší době existovaly. Počínaje otázkou ekologie, přes vegetariánství, k odporu k vojenské službě, až po otázky antifašismu. Minimálně pro mě v téhle době byla mnohem důležitější praxe než teoretické ukotvení. Znovu se vrátím k tomu, co jsem už říkal, anarchismus byl pro mě tehdy v zásadě intuitivní, a i když mě zajímala jeho teorie, neměl jsem dojem, že jí nutně potřebuju k tomu, abych věděl, jak se mám rozhodovat.“ (Robert; 40+; VŠ; akademik; Praha)

⁵⁰ Spectacle = hovorově podívaná

Robert si vybavuje důležitost úvah jednotlivých redaktorů různých časopisů, kteří reagovali na aktuální společenské problémy. Praxe, tedy opravdu žít anarchismu bylo pro Roberta tehdy mnohem důležitější než přesné teoretické ukotvení. Absence teoretických anarchistických textů byla pro počátky hnutí příznačná, a nejspíše i to byl jeden z důvodů, proč pro mnohé anarchisty byla samotná praxe důležitější než teorie jako taková. Tehdejší problémy ve společnosti teoretizovali dobové fanziny a jejich redaktori, kteří ale stejně tak pořádali různé demonstrace či happeningy, k jejichž účasti vyzývali. Není pak překvapivé, že největší část anarchistické koncepce se tak odehrávala v ulicích či v anarchitech samotných. Libor tak v tomto kontextu rozděluje anarchisty do dvou skupin:

„Jak občas říkám ,anarchisti s velkým A‘ a ,anarchisti s malým a‘. Anarchisti s velkým A jsou právě tyhleto politrucci a fanatici podle mého, a pak jsou anarchisti s malým a, který to žijou, který přebíraj tady tenhle akademickéj mód do tý žitý skutečnosti. A to byl jeden z nich, tady ten Pavel, což byl hrozně fajn týpek. (...) Bydlel taky napůl v obsazeným domě, u něj furt nonstop někdo byl a spalo se tam. To je ta solidarita nepsaná, od těch lidí, co tyvole píšou miliony článku a někde ti něco vymejšlej, ale takovejhle typ solidarity od nich nevidíš, protože jsou ve výsledku maloměšťáci, oproti těm anarchistům, který jsou kulturně vnímavější.“

Zatímco Libor chtěl anarchistické myšlenky především žít a vážil si lidí, kteří dokázali akademičnost anarchismu přesunout do svého vlastního chování a pohledu na svět. Václav, kterého budu citovat níže, viděl spíše potřebu většího zapojení teorie do praxe. V anarchistickém poli se tak střetávají pozice teorie s pozicí praxe, tak jak na jedno či druhé byli adaptovaní samotní aktéři, které pole začali utvářet. Domnívám se, že jednotlivci, kteří například vždy tíhli k literatuře a knihám zastávají spíše teoretické východisko, resp. na něj kladou důraz.

„Veškerý poučení z těch prvních třech bouřlivejch let podle mě spočívalo v tom, že anarchisti si musí vybudovat něco svébytného, něco svýho. Ty tři roky, kdy spousta lidí přemýšlelo o tom, že budeme takový to radikální koření nějakýho širšího levicovýho subjektu, tak jsem dospěl k názoru, že to byla mylná představa, že to nefunguje, že to je neredálná představa. Spíš si myslím, že to na mě zaučinkovalo tím způsobem, že je třeba víc profilovat, víc reflektovat anarchismus jako takovej, dějiny jeho minulého boje, významný představi-tele.“ (Václav; 49; VŠ; akademik; Praha)

Václav například věnoval mnoho času a úsilí anarchistické teorii, ve které vidí cestu k lepšímu uchopení anarchismu. Za důležité považuje jej reflektovat a profilovat. Diskuze týkající se důležitosti teorie a praxe probíhaly po celou dobu vývoje anarchistického hnutí, a to jak ve světě, tak u nás. Nedá se říci, že by šlo o vyhocené spory, ačkoliv někteří anarchisté mohli být více vyhraněnější vůči teorii, zatímco jiní vůči praktické stránce anarchismu. Tak jako tak se aktéři výzkumu převážně shodují na propojování obojího:

„[Byla pro vás důležitější přímá akce nebo filosofie, sebevzdělávání?] To nějak šlo, aspoň co si vzpomínám, víceméně ruku v ruce. Ale samozřejmě nějaký společenský aktivismus byl mnohem jednodušší, protože tam věci vůči kterým se ozvat bylo hodně. Počínaje legendárními demonstracemi na tom výstavišti, už nevím, jak se dneska jmenovala, Všeobecná československá výstava, kterou jsme hodnotili jako nějakou Potěmkinovu vesnici, za kterou se utratí peníze zbytečně. Tak tyhle věci byly mnohem víc nasnadě, mnohem jednodušeji se k nim přistupovalo, mnohem snadněji se do těchle věcí člověk zapojil než do toho, co bylo mnohem náročnější.“ (Václav; 49; VŠ; akademik; Praha)

Václav, ačkoliv je pro něj anarchistická teorie důležitá, klade důraz i na aktivismus a přímou akci v rámci anarchistického hnutí. Podle něj je však právě určitá forma aktivismu snadněji přístupná než jiné náročnější přístupy. Domnívám se, že to do určité míry i potvrzuje, zda byl jakýsi prvotní habitus jedince formován skrze literaturu či jiným způsobem. Škála aktivit odehrávající se v anarchistickém hnutí tak byla velmi široká, ale na druhou stranu je podle Václava pravda, že anarchismus v ulicích a s ním spojený aktivismus byl viditelnější a jednodušeji přístupnější.

„Dělali jsme koncerty, určitě nějaký protimilistraristický, na prvního máje určitě byl nějaký koncert, i s nějakýma cigánama. Otevřený dveře, otevřený náruče, chodili jsme dávat do kožišnictví žvejkačky do kožichů. Strkali jsme jehly do zámků v řeznictví. Víím, že někdo jezdil i na Velkou pardubickou. Když tady byla nějaká výstava na výstavišti, tak tam byla demonstrace taky, bylo to velmi různorodý. Když potom začali hrát takový ty fašistický skinheadský kapely, tak jsme jim tam šli vylámat pojistky, bylo to opravdu velmi různorodý.“ (Patrik; 51; VŠ; docent a kněz; Mělník)

„Témat bylo hodně. Antimilitarismus, odpírání vojny, práva zvířat, ekologie, obsazování neobydlených domů, antifašismus, práva menšin, homosexualita, jiná barva pleti, antirasismus.“ (Josef; 48; VŠ; administrativní pracovník; Praha)

„Dělali jsme fanzin Hlučná lobotomie, ten už byl právě hodně posazený na ty práva zvířat. Byla taková skupina Animal SOS, to vzniklo až vlastně v devadesátkách na začátku. S Patrikem jsme dělali takový festival v Trutnově, myslím dvakrát to bylo. Tam hrálo spoustu kapel, ale bylo to i koncipované benefičně na nějaké akce, ale i filosoficky to bylo zaměřené na ty práva zvířat.“ (Marek; 57; VŠ; dramaturg; Valašská Bystřice)

„Politicky jsem se začal angažovat na gymnáziu ještě před rokem 89. S kamarády jsme vydávali časopis, chodili jsme na protirežimní demonstrace, v jednom případě jsem dokonce musel utíkat před policisty. Účastnil jsem se demonstrace 17. listopadu a zapojil jsem se do studentských aktivit během sametové revoluce. Politizace tak pro mě byla zcela přirozená a vyplývala ze zájmu o veřejné záležitosti.“ (Robert; 40+; VŠ; akademik; Praha)

Všichni aktéři výzkumu vzpomínají na celou širokou škálu aktivit od demonstrací, happeningů, festivalů, časopisů, různých forem přímé akce či beneficí. Podle Roberta byla politizace mládeže tehdy naprosto přirozená a intuitivní, přičemž ho v tomto formoval zájem o veřejné záležitosti. Díky aktivizaci se tak na počátku 90. let, ale i později, odehrávala opravdu celá škála aktivit. Rezovaly témata antimilitarismu a odmítání povinné vojenské služby, ekologická témata, práva zvířat, aktivizace sebe sama formou vegetariánství či veganství. Postupně začaly vycházet i různé fanziny, ziny a časopisy, které se v průběhu let přetavily do čistě anarchistických. Nejen anarchisté se na různých událostech scházeli, seznamovali, diskutovali a rozšiřovali svoje obzory. Někteří svépomocí opravovali squaty, které fungovaly jako komunitní a kulturní centra a mnozí zde i bydleli.

5.8 Proměnlivost a setrvačnost anarchistického habitu

Ne každý anarchista 90. let zůstal anarchistou do dnešní doby. Někteří se v hnutí nebo na specifických anarchistických událostech našli pouze na pár měsíců, na pár let, či naprosto nárazově. Z vyprávění vím, že někteří se velmi brzy otočili o 180 stupňů a anarchismus je zcela přestal zajímat, jiní se mohli začít projevovat ultrapravicově. Jiní se dokonce údajně stali „práskači“, kteří po opuštění hnutí identifikovali kamarády anarchisty na demonstracích. Zatímco další anarchismus zavrhnou jako svou mladistvou nerozvážnost, neopatrnost a snaží se od něj co nejvíce distancovat, aktéři mého výzkumu zůstávají anarchismu v mnoha ohledech věrní. Co všechno tedy může z anarchisty udělat ještě většího anarchistu, a co ho dokáže donutit na své ideály zanevřít?

„Já bych řekl takhle, že během toho vývoje jsem si uvědomil, že ta teorie je sice pěkná, ale ve svém životě to asi nedokážu prosadit. Čili vlastně to bylo hledání kompromisu, na co se zaměřit, za co bojovat, vypíchnout ty nejhorší věci. Pro mě nebyla nejhorší věc, že byla ODS u vlády, pro mě byla nejhorší věc, že bylo to zasedání Mezinárodního měnového fondu anebo že bylo NATO, to byly věci, u kterých jsem na demonstracích byl. Tyhle věci byly pro mě větší hrozbou. Pak jsem si samozřejmě uvědomil, že má smysl i měnit společnost menšími kroky, které třeba prosadí nějaké věci. Všechno nestihneme naráz, tou evolucí by se mohlo dospět k nějakému lepšímu uspořádání. (...) I to, co já jsem v těch diskusích vždycky prezentoval, když někdo říkal ‚tohleto je moc radikální,‘ tak já říkám, že je to jako když máte nějakou hru, tak musíte dát velké požadavky a pak z nich uděláte nějaký kompromis. Samozřejmě, že to jsou někdy výkřiky, ale to jsou výkřiky, aby se upozornilo na problém. Ve skutečnosti nebude nikdo šovinisty zabíjet ani zavírat, jde o to přesvědčit lidi, aby se každý v určitém ohradil a potom se společnost může nějak vyvíjet.“ (Marek; 57; VŠ; dramaturg; Valašská Bystřice)

Marek si v průběhu času uvědomil, že musí dělat kompromisy a prioritizovat si pro něj nejdůležitější věci, za které chce bojovat. Jmenovitě mluví o směřování společnosti a ekonomicko-politických tématech, jako byl například vstup České republiky do NATO, zasedání Mezinárodního měnového fondu a světové banky, či vládnutí ODS. V rámci kompromisů se tak začal snažit měnit společnost pomocí menších kroků a částečně tak opustil revoluční myšlenku. Marek je v současnosti dramaturg městského hudebního klubu, ve kterém dává prostor pro něj zajímavým hudebním počínům a různým přednáškám. V klubu prosadil širokou nabídku veganských a vegetariánských pokrmů, sám maso celou dobu nejí.

„Já jsem si uvědomil v tu dobu, že je důležité neslevit. Samozřejmě můžou se ty postoje korigovat, ale nějaký ten základ, který je, je nemyslitelné, aby se změnil. Stejně tak v tom vývoji společnosti je třeba neustále dávat pozor, když se začíná něco zvrátat, tak na to upozornit. Říct, že takhle ne, tohle jste přehnali. Obecně jsem rád, že jsem k tomu anarchismu dospěl, a že jsem si vybral z toho nějaké věci pro sebe. Mně by nikdo na první dobrou neřekl někdo ‚Marek, to je anarchista,‘ to si myslím že ne, a možná je to tak i dobře.“ (Marek; 57; VŠ; dramaturg; Valašská Bystřice)

Marek reflektuje svou cestu k anarchismu jako pozitivní a je za ni vděčen, zatímco se neustále snaží dávat pozor na negativní tendence ve společnosti a alespoň částečně je měnit.

Neslevovat ze svých nároků a přesvědčení by mohlo být anarchistickým mottem. Ačkoliv je Marek svým anarchistickým ideálům stále věrný a je za ně vděčný, k určitému názorovému vývoji samozřejmě dospěl. Jaké milníky jsou v jeho vztahu k anarchismu klíčové?

„Trochu jsem se v tom vývoji posunul názorově. Ono bylo období, kdy ty [moje] děti ano, člověk se odstříhne, nemá čas ani na nějaké věci a zabývá se jenom dětma, jak jsou malé. To by byl záťah jako na veškerý volný čas. Ale spíš se jednalo o to, že jsem se začal trochu vyvíjet v tom myšlenkovém směru.“ (Marek; 57; VŠ; dramaturg; Valašská Bystřice)

Zaměstnání, partnerství, založení rodiny nebo studium, to všechno jsou časově náročné činnosti, které mnoha anarchistům změnily své postoje k anarchismu a obecně priority ve svých životech. Marka částečně zbrzdila výchova a péče o děti, ale i vývoj nebo posun v jeho názorech. K čemu takové změny vedly?

„Kdysi jsem nenakupoval v supermarketech, ale dneska jsem si to i tak zhodnotil, že sice je to podpora korporátu, ale člověk si to porovná, že to vlastně ani žádná alternativa není, zvláště u nás v Česku. Farmářské trhy jasně, nějakí malí výrobci. Nebo internet, já používám ten Scuk⁵¹ a takhle. A ještě jsem si říkal, že to sice může být prodejna na vesnici, ale když si vezmu toho, co to vlastní, ten je ještě větší hajzl než veškerí manažeři z toho korporátu. To je pak těžké. (...) Já si vlastně vždycky snažím udržet si tu svoji svobodu a vybalancovat to. Samozřejmě jsou nějaké meze, přes které nejdu. Já si nedovedu představit, že bych ještě někdy jedl maso, to je pro mě něco neskutečného.“ (Marek; 57; VŠ; dramaturg; Valašská Bystřice)

Marek, ačkoliv z některých svých požadavků nebo přesvědčení částečně slevil, zůstává do dnešních dnů anarchistickým myšlenkám věrný. Nejenom, že se snaží nadále vzdělávat, číst a sledovat nové anarchistické hnutí, ale anarchismus stále do jisté míry žije. Zůstává zakódován hluboko v jeho vlastním habitu, zkušenostech a dispozicích, které si během působení v anarchistickém poli osvojil.

„Postupně jsem se o anarchismu dozvídal více, ať už z fanzinů nebo časopisů, o kterých jsem mluvil, a postupem času i z knih, a uvědomoval jsem si, že nedílnou součástí anarchismu není jenom svoboda, ale i zodpovědnost, která se postupně stávala mnohem významnějším faktorem, protože česká společnost po roce 90 rozměr zodpovědnosti podle mého názoru do

⁵¹ Scuk je online farmářské tržiště, které sdružuje lokální farmáře a výrobky.

značné míry potlačila. (...) Postupně jsem se dozvěděl lépe, co to anarchismus znamená, dokázal jsem si k němu vybudovat hlubší vztah, ale současně jsem ho přestal chápat jako alternativu moderní společnosti, protože se nedomnívám, že je ho možné aplikovat mimo relativně malé skupiny lidí.“ (Robert; 40+; VŠ; akademik; Praha)

Robert podobně jako Marek opustil od revoluční myšlenky anarchismu, která by dokázala zčista jasně přeměnit celou společnost. Místo toho si však k anarchismu v průběhu let vybudoval silnější a hlubší vztah založený nejenom na svobodě, ale i zodpovědnosti, která s ní souvisí. Ačkoliv se některým aktivitám přestal věnovat, jako velký milník je nevnímá a jiným se naopak věnuje do dnešní doby:

„Solidární aktivity mohu provozovat bez problémů téměř na jakékoliv společenské pozici. Tedy přestože jsem postupem času přestal chodit na demonstrace nebo koncerty, nepřestal jsem anarchismus vnímat jako hlavní rámec svého pohledu na svět. V současné době nejsem ani vegetarián ani vegan, ale přechod k tomuto stravování jsem nevnímal nikdy jako velký milník a popravdě bych už ani nebyl schopen říct, kdy se to stalo.“

Svoboda, solidarita a rovnost jsou v Robertově životě důležité hodnoty, podle kterých se řídí. Anarchismus mu tak zastřešuje jeho názorové proudy a přístup k životu, i když sám nedokáže říci, jestli je tímto významným impulsem opravdu anarchismus a zbytky anarchistického habitu, nebo naopak důsledek předchozí „předanarchistické“ socializace.

„Celkově bych ale asi neuměl říct co z toho co dělám je inspirováno anarchismem, respektive mohl bych asi říct, že všechny mé kroky jsou tímhle přístupem ovlivněné, anebo bych stejně mohl říct, že žádné, protože o tom tímhle způsobem neuvažuji. Věci, které se snažím dělat jsou primárně motivovány snahou po spravedlnosti která z mého pohledu vyrůstá z už zmiňované rovnosti. Pokud bych měl říct, čím se můj přístup odlišuje od liberálního nebo naopak socialistického, myslím že v obou případech jde o ideologie, které v posledku hledají odůvodnění pro své aktivity v rámci státu, zatímco já je hledám ve společnosti.“ (Robert; 40+; VŠ; akademik; Praha)

Vymezení se proti liberalismu a socialismu skrze hledání odůvodnění svých aktivit ve společnosti namísto ve státu vystihuje do značné míry i anarchistický přístup. Možná to jsou právě tyto dispozice, které si díky anarchismu Robert osvojil.

„Myslím, že [do korporátu] bych pracovat nešel. Tehdy jsem tu prioritu měl takovou, že chci práci takovýho specifickýho typu, kde bude prostor pro nějakou subverzi, že si část toho pracovního dne ukradnu zpátky. V tomhle módu jsem pracoval v součtu 21 let a když jsem tam skončil, tak protože jsem dostal svojí první pracovní smlouvu na univerzitě. Pro mě to mělo velkou hodnotu, že to není klasickej korporát, že je to menší firma, kde ta kontrola zaměstnanců není tak důsledná, kde se spíš hledí na ten výkon v tom smyslu, když si uděláte svoje a nikdo si nestěžuje tak je to v pohodě.“ (Václav; 49; VŠ; akademik; Praha)

Václavovi umožnilo jeho zaměstnání určitým způsobem více se zatvrdit a profilovat v anarchistickém postoji. Jednak měl v bývalém zaměstnání prostor pro vlastní aktivity, jako například překlady anarchistických textů, ale i si vážil tolerantního prostředí ve kterém pracoval. Ani dnes tomu není jinak, když pracuje na univerzitě a snaží se udržet si jistou míru autonomie.

„Jo, to asi ano. [Zaměstnání mě v tom utvrdilo] a postupně, jak jsme začal některý ty knihy i překládat, publikovat, samizdatově v anarchistickém prostředí, tak tím asi jako větší sebedůvěru a znalosti člověk postupně načerpal. Viděl jsem to sebevzdělávání jako nějaký prostředek, jak si nějakým způsobem otevřít oči ve vztahu k dějinám. Jak chápat nějak reflektovaně velký revoluční pohyby dvacátého století, být schopen vidět nějaký perspektivy. Asi jo, souhlasil bych s tím.“ (Václav; 49; VŠ; akademik; Praha)

Postupné sebevzdělávání a silnější porozumění anarchistickým myšlenkám do dnešní doby Václava provází. Díky četbě, překladům i publikování načerpal větší sebedůvěru a znalosti, skrze které začal reflektovaněji vnímat revoluční pohyby dvacátého století, a tedy i samotné anarchistické hnutí.

„Rozdíl, kterej proběhl ve mně, kdy z nějakýho mladistvýho obrovskýho radikalismu, kdy jsem měl potřebu měnit svět a myslel jsem si, že to jde a že vím jak, tak to přeplo v to, že si myslím že je dobrý žít sám se sebou tak, aby ses za to nemusel stydět. Chovat se k lidem, nejen přátelům, ke všem, tak jako bys chtěl, aby se ta společnost se chovala. (...)Pro moji přirozenost bylo důležitý dělat co nejvíc, co jde, aby to bylo jinak. Asi to bylo hodně daný tím, že ty devadesátý léta, kdy probíhala obrovská změna, tak se zdálo, že všechno je možný. Později, když jsem poznal lidi z jinejch sociálních bublin a zjistil jsem, jak žili oni, tak mi došlo, že oni vůbec neměli šajn že někde probíhá něco, co já jsem vnímal jako revoluci, a to jsme žili ve stejným městě. Natož někde o sto kilometrů dál. Proto ti to otevře oči, ty věci jdou, ale je fajn bejt trochu realistější. (...) Možná to patří k tomu věku, že si myslíš, že seš

lepší. (...) Ve škole jsem všem vysvětloval, že to jak se chovaj, co dělaj je, špatně, že by měli bejt anarchistí.“ (Josef; 48; VŠ; administrativní pracovník; Praha)

Jakési vystřízlivění z radikalismu, které částečně zmiňovali Robert a Marek, prožil i Josef. Snaží se žít podle svého nejlepšího svědomí a vědomí a je přesvědčen, že je důležité chovat se ke všem lidem s respektem. Josef reflektuje 90. léta jako období nekonečných změn a možností, kdy se zdálo, že všechno je možné, ale později zjistil, že lidé z jiných sociálních polí to takto nevnímali. Dneska už všem kolem sebe nevysvětluje, že by měli být anarchistí, a ani se sám za anarchistu neoznačuje, nicméně některé zásady jsou pro něj stále významné.

„[Věnuju se aktivismu tak,] že ty svoje myšlenky prezentuju nahlas, akorát jiným způsobem, než když mi bylo dvacet nebo pětadvacet. [Moje anarchistický pilíře jsou] úplně všechno moje chování přeci. Chování vůči všem lidem okolo sebe.“ (Josef; 48; VŠ; administrativní pracovník; Praha)

Zatímco výše zmínění aktéři se v některých případech od svých ideálů částečně odklonili nebo ustoupili, Libor do značné míry žije „plnohodnotný“ anarchistický život do dnešní doby. Nechci tím říci, že zbylí aktéři výzkumu podle anarchistických zásad přestali žít, ale minimálně jsou zde různé nuance v přístupu, a především v přístupu k aktivismu.

„[Můj postoj k anarchismu se] spíš upřesnil. V tom, že když se tě někdo na něco zeptá, začínáš tušit o čem mluvíš a neleze z tebe úplná kravina jako z ožralýho týpka na ulici, kterej má na sobě napsaný áčko. Tím, že to žiješ, tak to začínáš cejtit, upřesňuješ proč to žiješ, utvrzuješ se v tom přesvědčení. To prostředí, ve kterým seš, tak tě určitě formuje, ale zároveň o něm začínáš i trochu pochybovat, protože to prostředí vidíš bezprostředně. Vidíš, jak nefungujou všechny linie toho prostředí, některý lidi jsou viditelnější, nějaký jsou parazitnější, nějaký jsou aktivnější. Možná prozřenější jsem byl, tak by se to dalo nazvat.“ (Libor; 46; SŠ; student VŠ a živnostník; Praha/Liběšovice)

Čím déle se Libor v anarchistickém prostředí pohyboval, tím více se jeho postoj k anarchismu začal upřesňovat a sám začal více prozírat. Nejenže se více ukotvil i v anarchistické teorii, ale začal si všimnout i různých aspektů uvnitř hnutí, se kterými zcela nesouhlasil nebo které mu nebyli sympatické. Výrazné milníky v jeho přístupu k anarchismu si nevybavuje, ačkoliv přiznává, že zažil moment vyhoření.

„Asi jsem byl tak odhodlaný, a asi stále věřím ideálům, že jsem se nenamočil nikdy do ničeho, co by mě omezovalo v tom, že bych musel být něco co nejsem. (...) Mohl jsem se mít párkrát v životě dobře, ale protože jsem to odmítl, tak se nemám dobře. Nebo já se mám dobře velmi, ale ne movitě, nebo tyhle kraviny. Zatím ničeho nelituju, ničím jsem se moc nezaprodal. A věřím, že když člověk vystřízliví, uvědomí si, že revoluce asi nebude zejtra. To bylo období, že člověk vyhoří. Ještě ani ne, když je ti nějakých čtyřicet nebo kolik. (...) Až nedávno jsem měl holku, takovou modelínu. Na jednu stranu se jí to hrozně líbilo, ale na druhou stranu jí sralo, že nevydělávám prachy. To byla starší holka, to byl takovej vztah, kterej vypadal, že bych mohl mít děti. Co si pamatuju v celý svý historii, tak to byl jedinej moment, kdy začínají být zpochybňovaný nějaký moje ideje. Ale po dvou nebo třech letech jsem tomu člověku řekl nazdar a vodušel jsem.“ (Libor; 46; SŠ; student VŠ a živnostník; Praha/Liběšovice)

Aktivity a celkový přístup k životu, který Libor v dnešní době zastává, je zásadně spojen s anarchismem. Stále se cítí odhodlaný a sám sebou. Vysvětluje, že několikrát stál před rozhodnutím mít se po materiální stránce v životě lépe, ale kvůli svému přesvědčení k tomu nedošlo, čehož nelituje. Právě určitá forma sebezapření, domnívám se, je pro anarchismus typická, resp. jej odděluje například od liberalismu, přičemž jeho příznivci by pravděpodobně dali přednost vlastní pohodlnosti. Tato sebezapřenost, snaha nezaprodát sám sebe se do jakýchsi pravidel hry anarchistického pole také časem dostala. Libor v některých věcech nechce překračovat své vlastní meze a snaží se pokračovat v aktivistickém přístupu.

„Ty věci který dělám já, nějaký svoje aktivity, já nebudu brát granty, já po nich nic nechci, já si to budu dělat sám, lidi na to nějak přispějou. Je to samozřejmě složitější, ty peníze přicházej nějak ze státního nebo soukromýho sektoru, zatím. Ale přicházej do tý komunity zpátky a já s nima nějak nakládám, dělám různý benefity. Ale nebudu si říkat o nějaký granty, chci mít čistej průchod životem, nechci se s tím nějak zadat. Ten distanc s ním [se státem] se snažim nemít. Každý s ním kolaborujem, ale snažim se v co nejmenší míře je to možný. To žití myšlenky je důležitý. (...) Krom toho, že ho žiju [anarchismus], tak určitě jsem v tom aktivní nadále. Disponuju sítotiskovou tiskárnou, můžu dělat spoustu benefičních věcí, můžu těma tiskama něco podporovat. Děláme hudební benefity, používáme nějaký vybavení, co jsme nasbírali za tu dobu, technický, zvukový, nějaký náklad'áky co máme. Mnoho aktivit, který se dějou, tak ten náš malej kolektiv je tím provázanej. Ne že bych skutečně inicioval

nějakou aktivitu, i když do teď dělám i po nocích nějaký drobný zakuklený věci. “ (Libor; 46; SŠ; student VŠ a živnostník; Praha/Liběšovice)

Jak lze z předchozích citací vyčíst, Libor je v mnoha ohledech velmi zásadový v přístupu ke státu, společnosti či sobě samému. Nejdůležitější mu přijde žití samotné anarchistické myšlenky, které aplikuje na svůj život. Pracuje v malém kolektivu lidí s podobným nebo stejným přesvědčením, a společně dělají různé aktivity korespondující s anarchistickými myšlenkami. Nicméně nakonec se dostáváme k několika rozporům v jeho přesvědčení.

*„Jojo, jednou se mi stala fakt strašná věc, a to bylo, jak dělám ten sítotisk. Holky, co dělaj pro Czech Design, přinesly nějaký oblečení a měly tam sponzora LM, ty cigarety. To je jeden z mejch takových nejhorších. Dělán si z toho trošku prdel, ale myslim si, že v tomhle-
tom jsem celkem clear. Pamatuju si, že jsem snědl jednou mražený kuře, protože jsme neměli co žrát, vyhodili ho v supermarketu, tak to jsem sežral. Určitě jsem si někdy koupil nějakej hotel a klidně koupim znova, není to něco echt co bych chtěl dělat, ale nemám k tomu nějakou výčitku sám sobě. Musel jsem si udělat živnostenský list. (...) V něčem jsem podváděl sám sebe, to je taková reflexe toho. Potřeboval jsem někam letět, a běžel jsem za ségrou, ať to zaplatí ze svýho účtu. Seš vlastně kompromitovanej s tím režimem, se kterým nechceš bejt. Zkusil jsem to dlouho, v něčem je to pohodlnější, v něčem mě to sere pochopitelně. Některý echt tvrdý ideje jsem v něčem zradil. Ale když se budeš bavit s nějakým mladým áčkařem teď, tak nechápe, v čem je banka špatná, tyvole. Ty měřítká jsou trochu někde jinde.*“ (Libor; 46; SŠ; student VŠ a živnostník; Praha/Liběšovice)

Libor nakonec reflektuje i jakýsi svůj anarchistický habitus, když přemýšlí nad tím, co všechno v jeho životě mohlo být jinak a zároveň nad tím, jak určité věci vnímá vágněji: *„Některý věci začneš po těch letech vnímat foklorně, jakože máš oškrtlo. Nejím maso, vim, že nejsem součástí tady toho bussinesu. Když pak vidím takhle nějaký zvířátka, jak promítaj jak je někdo trápí, tak mám čistý ruce. Těžko soudit, jestli teď kdybych k tomu přišel, jestli bych přestal jíst maso. Některý věci máš navyklý a je otázka toho, co by se stalo, kdyby moji rodiče byli někým jiným a jejich okruh kulturní a sociální by byl jinej. Jestli já bych se k tomu anarchismu vůbec dostal, nebo ne, to si jen občas kladu tuhle otázku, nevím. Jestli by mě ten vnitřní impulz k tomu dostal, ale už jsem v tom. Nemyslim si, že bych tím byl úplně pošramocenej tak, že bych byl fanatic, kterej neumí na to nahlédnout z nějakýho odstupu. A to je možná rozdíl od tý doby. Tehdy vidíš jenom jednu linii, a teď na to dokážeš*

nahlídnout. (...) Nemyslím si, že by mě vadila radikální akce, ale umím v ní možná filtrovat.“
(Libor; 46; SŠ; student VŠ a živnostník; Praha/Liběšovice)

Když jsem se Libora ptala, proč stále všechny tyhle věci dělá a proč takhle stále uvažuje, odpověď byla jednoduchá: *„Aby se mi samo se sebou dobře usínalo.“* Mám za to, že tento přístup je význačný pro všechny anarchisty, se kterými jsem mluvila. Navykli si žít určitým způsobem, ve kterém kladou důraz na svobodu, autonomii, antiautoritářství a respekt, a nemají jej v plánu měnit. Někteří jsou v tomto smyslu důslednější než jiní, ale všechny spojuje jakési anarchistické přesvědčení. Někdo se své myšlenky a názory snaží předávat dále, například skrze formu anarchistické výchovy svých dětí, která spočívá hlavně v otevřenosti a upřímnosti. Těžko můžeme soudit do jaké míry jsou kompromisy ve vlastních zásadách opuštění anarchistické myšlenky. Za mě tomu tak není, dokud jim člověk stále věří, řídí se jimi a žije podle svého nejlepšího svědomí a vědomí. Také těžko můžeme soudit, do jaké míry jsou tyto anarchistické ideály vlastně anarchistické, a do jaké míry jsou „pouze“ liberální. Tímto přeryvem se zabývám napříč celou prací, a nenašla jsem na ni zcela jednoznačnou odpověď. Nejdůležitějším tak zůstává mix mnoha témat a přístupů, které dohromady tvoří anarchismus.

Patrik je v dnešní době kněz a anarchistické kruhy opustil už přibližně mezi roky 1991 a 1992, ale anarchistické myšlenky nikdy neopustil. Církev může být pro mnoho anarchistů problematická, ale Patrik to vidí jinak: *„Já bych to vůbec neviděl v rozporu. Zdá se mi, že to Boží království, sociální aspekt a další věci, teologie osvobození, všechno tohle. Nakonec se podívejte na toho dnešního papeže, ty jsou nasáklý těma levičáckejma doktrínama, takže to nemusí bejt vůbec v rozporu.“*

Patrik se podobně jako ostatní anarchisté rozhodl pracovat sám na sobě, sebevzdělávat se a žít tak, aby se mu samo se sebou dobře usínalo. Anarchistické prostředí opustil z jiných důvodů.

„Já jsem narazil opravdu na to, že to je naprosto slepá cesta. Že tudy cesta nevede, že to končí tou diktaturou. Jako ideál je to skvělý, ale realizace vždycky bude diktatura. To prostě nejde, nefunguje. Co budete dělat s lidma, který to nepřijmou? No musíte je zlomit, musíte je sankcionovat, zabít, vyhnat, nic jinýho to není.“ / „Já si narozdíl od nějakejch aktivistů myslím, že by tu měla bejt třeba policie, armáda, že by měla bejt zajištěná bezpečnost. Tam jsou potom složité otázky, jestli tím, že se vytvoří takovýhle jednotky, jestli oni

nešírej násilí. Ale v principu si myslím, že je důležitá svoboda. Svoboda v těch základních právech. A samozřejmě svoboda cestovat, svoboda poznávat, svoboda vyznání, svoboda myšlení, tyhle věci, ty jsou určitě hrozně důležité. V ideálním případě ten stát nebo to zřízení, kde nebude jeden vládnou druhému. (...) My máme pojem, kterému říkáme ‚nepsis‘, bdělost. Potřebujete tu bdělost, nenechávat se ovlivňovat žádnějma návykovejma látkama, ale ani žádnějma ideologiema, žádnějma reklamama, žádným násilím, který přichází z venčí. Musíte se správně rozhodovat. Aby si člověk udržel svobodu, aby si dával pozor právě na to, co na vás útočí, tak potřebujete mít čistou, strážlivou a bdělou mysl. To platí stejně v křesťanství jako tady [v anarchismu]. Jen si nemyslím, že zrovna tady se jim to daří.“ (Patrik; 51; VŠ; docent a kněz; Mělník)

Největší problém anarchismu Patrik vidí ve snaze adaptovat na něj celou společnost. Myslí si, že by se společnost proměnila na diktaturu a ti, kteří by nechtěli anarchistické myšlenky přijmout, by museli být sankciovaní. Místo změny společnosti tak mění sám sebe, a to především skrze víru. Nejdůležitější je pro něj svoboda ve všech rovinách a bdělost, díky které si svobodu může udržet.

„To je něco, co je pro mě hrozně důležité, změnit svět, zlepšit svět. Straight edge a tyhle věci, ta pozitivní cesta pochopila, že ta změna musí vycházet z vlastní změny. Nejdřív musím změnit já sám sebe, musím se zlepšit já sám, a pak se to všechno bude zlepšovat. To je myslím to důležité. Samozřejmě že ty vlády, autority, to je problém. Zeměžluč v předchozí desce měla, to by se mohlo dostat na index. Tady maj písničku Právo na vše. Text je velmi konzervativní, myslím si, že se vymezuje i vůči přehnaným právům menšin. Dokonce tam je ‚cheš být žena, chceš být muž, je to jedno, vem si nuž.‘ To je něco, co určitě dnešní levičák, dnešní anarchista nezkousne. Jenomže my máme zkušenost. Jsme hrozně citlivý na tyhle práva, to je něco sekundárního. Jsou základní lidský práva, který jsou ošetřený základní listinou práv a svobod a máme strach, že ty práva, který se teďka vymejšlej, že popřou a omezej tyhle ty práva. (Patrik; 51; VŠ; docent a kněz; Mělník)

Pozitivní cesta, jak ji Patrik nazývá, je pro něj tedy ještě v kombinaci se svobodou tím nejdůležitějším. Během rozhovoru se však dostáváme ke konzervativním názorům, jak sám Patrik připouští. Ačkoliv mu stále přijde důležité určitým způsobem měnit svět prostřednictvím změny v sobě samém, jak sám říká, dnešní anarchisté by s ním nesouhlasili. Z ostatních rozhovorů se domnívám, že by s ním v mnohém ale nesouhlasili ani tehdejší anarchisté. Karel se k otázce genderu či queer tematice dostává taky, ale má zcela odlišný názor.

„No tak nevím, jestli to pro mě je důležitý, ale co se dřív neřešilo, je otázka genderu a queer. Gender se neřešil a myslím si, že to hnutí bylo v lečem takový all-male. Často když byly v hnutí holky, tak proto, že to většinou byly přítelkyně anarchistů, a tak se to nějak prostě bralo. Aby se tam ty holky prosadily, tak asi musely být větší osobnosti. Začalo se to vlastně řešit až později, což si myslím, že je dobře, že se to řeší. Bez toho feminismu je to takovej pajdavej anarchismus. Co se taky neřešilo a začalo se řešit až mnohem později, tak je to queer. Zatímco ten feminismus je pro mě takovej pochopitelný, tak u toho queeru zjišťuju, že to pro mě není takový jasný. Ale zároveň, když tak nad tím přemýšlím, tak je to vlastně důležitá součást anarchismu, takový nabourávání toho binárního, dualistického danýho. (...) Tady to queerění je důležitou součástí, ale tím, že je to nový, tak se s tím člověk musí nějak jako... Mladí to řeší mnohem víc než lidi z mojí generace. To je třeba věc, která se neřešila a kterou spousta levičáků může překousnout.“ (Karel; 50; VŠ; akademik; Praha)

Otázka genderu, LGBTQ+ a obecně queer témat pravděpodobně na začátku českého anarchistického hnutí příliš nefigurovala. Přestože je pro Karla někdy těžké tyto témata uchopit nebo se s nimi ztotožnit, snaží se je tolerovat a nabourávat tak určitou binaritu ve společnosti. Připouští ale zároveň, že to pro mnoho lidí může být složité, nicméně mu přijdou jako důležitá součást anarchismu. Jaká témata jsou pro něj v dnešní době tedy důležitá?

„To není jednoduchá otázka, to nevím. Nejhorší jsou otázky, jak chápeš anarchismus. Možná když se ohlédnu, tak pro mě spíš osobně ten anarchismus fungoval jako kanárek v dole. Jestli víš, jak horníci mívali kanárky v dole, a když ten kanárek začal něco dělat, tak indikoval, že tam je nebezpečí plynu a oni rychle vyfárkali ven. Pro mě byl vždycky anarchismus jako kanárek v dole, že mi pomáhal nějakým způsobem se v tom světě zorientovat. Pomáhal mi klást si otázky a orientoval mě k hledání odpovědí, abych nesklouzával k ezo nebo fašistickým způsobům. Je to metoda kladení si otázek, je to horizont, kompas.“ (Karel; 50; VŠ; akademik; Praha)

Pro Karla je anarchismus jakousi životní filosofií, směrem a ukazatelem, který mu je nápomocen. Stejně jako další aktéři výzkumu stále podle anarchistických zásad žije, řídí se jimi a jsou pro něj důležité. Některé významy anarchistických aspektů se mu však v průběhu let proměnily: *„Možná to pojetí svobody se proměňuje víc než ostatní pojmy. 90. léta byly ve jménu takové té liberální svobody. Myslím si, že teď víc přichází vědomí, že svoboda je*

limitovaná, a že to není liberální pojetí svobody, být nezávislý na všech ostatních, ale vědomí té závislosti na ostatních. Koncept té vzájemný pomoci a solidarity, tím jak se ten pojem svobody tak zprofanoval, tak mám radši to slovo autonomie, než svoboda. Autonomie tam má tu svobodu, ale zároveň tam má nějaké to vědomí kolektivní autonomie, podřízení se pravidlům, na kterých se dohodneme.“ Přestože některé anarchistické pojmy vnímá odlišným způsobem než dříve, stále jsou pro něj důležité a na jejich základu žije svůj vlastní život. Koncepty nebo pojmy každopádně podle Karla k anarchismu patří?

„Antiautoritářství, to znamená zpochybňování nelegitimních autorit. Přímá akce, autonomie chápána jako svoboda, jako schopnost nastavovat si pravidla. To je zase provázaný s autoritářstvím a antiautoritářstvím. Pak tam byla ta vzájemná pomoc a solidarita, o tom psal i Kropotkin, což si myslím, že je jedna z důležitých hodnot anarchismu. Taky utopie, představa, že by to všechno mohlo fungovat jako v terapeutický skupině anonymních alkoholiků, anonymních anarchistů, kteří si to udělají hezké ve svém safe space⁵² pěti lidí a tím to končí. Aby to byl ještě anarchismus, tak tam je snaha o proměnu, transformaci společnosti, dokud všichni nejsou svobodní. (...) Taková ta utopie, ten horizont společnosti, kam směřovat. To může být to, co to drží pohromadě.“ (Karel; 50; VŠ; akademik; Praha)

Ze všech rozhovorů, které jsem vedla, neustále vyvstávají základní anarchistické myšlenky, které jsem již mnohokrát zmiňovala. Karel upozorňuje právě na propojenost a provázanost těchto myšlenek a jak spolu dohromady fungují. Vracíme se tak k důrazu na propojenost všech těchto přístupů, které společně tvoří anarchismus jako takový. Jedno bez druhého by buď nefungovalo, nebo nebylo anarchismem.

⁵² Safe space = bezpeční prostředí, ve kterém se nesetkáme s předsudky, konflikty atp.

ZÁVĚR

Když jsem začala s přípravou bakalářské práce, pročítala jsem si texty o vývoji anarchismu v Čechách z období kolem Sametové revoluce. Postupně jsem se seznamovala s tím, jak u nás anarchismus, anarchisté a různá anarchistická uskupení vypadala, co řešila, a jak se na ně nahlíželo. Během studování literatury jsem měla pocit, že mám jasnou představu o tom, co anarchismus vlastně je, a jak asi vypadá. V průběhu mého výzkumu mi však došlo, že nemám vůbec tušení, jakým způsobem anarchismus a jeho příznivce uchopit. Ve skutečnosti spoustu lidí, kteří anarchisty byli a jsou, to tušení také často nemají – minimálně ne takové, které by se dalo jasně zaškatulkovat a zavřít do krabičky. Fenomémem, kterého jsem si začala čím dál více všimnat s každým dalším rozhovorem, je pomyslná hranice mezi anarchismem a liberalismem. Přeci jen se na to dnes, ani ne o tolik let později, díváme jinou optikou. Optikou světa sociálních bublin, ve které nám jsou anarchistická hesla nejen vlastní, ale dokonce i přirozená, a to bez toho, aniž bychom je vnímali jako anarchistická, či abychom se za anarchisty označovali. Svoboda. Rovnost. Antirasismus. Ekologie. Vegetariánství. Veganství. Práva zvířat. Třídění odpadu. Snaha nepodporovat konglomeráty, *fast fashion*, korporáty. Kdo, jak a kde tuto hranici tedy kreslí? To je jedna z otázek, kterou jsem si stále dokola a pořád častěji začala během rozhovorů klást. Co anarchisty, kteří byli aktivní kolem let 1988-1992 vlastně spojuje? A pokud to jsou často výše zmíněná témata, co je na nich anarchistického? Proč nejsou jednoduše *jenom* liberálními myšlenkami?

Nevím, jestli se mi povedlo tuto otázku zcela zodpovědět, ale věřím, že se mi minimálně anarchisty, a i anarchismus jako určitou *ideologii* povedlo přiblížit. Mnohokrát jsme si řekli, že všechny již zmíněné koncepty svobody, autonomie, rovnosti, antiautoritářství a tak dále, by jeden bez druhého netvořily anarchismus. „*Možná vnímat ten anarchismus jako balík svobod a hodnot, který drží pohromadě. Když z toho jednu věc vyndáme, pro mě třeba tu solidaritu nebo vzájemnou pomoc, tak se to začne sesypávat.*“ (Karel; 50; VŠ; akademik; Praha) Ačkoliv každý jednotlivý anarchista klade větší či menší důraz na jiné aspekty v rámci anarchismu, pro všechny anarchismus nejenom byl, ale a je důležitou součástí jejich života. Někteří se za anarchisty neoznačují, jiní ano, ale všichni s jeho myšlenkami stále souzní, ačkoliv když se ptám, jakým způsobem, dostává se mi relativně abstraktních odpovědí. Jejich myšlenky, názory a přístupy k životu se často od Sametové revoluce nezměnily, spíše mluví o upřesnění či větší zakotvenosti a případně o potlačení idealistické nebo utopické, tedy i částečně revoluční strany anarchismu. Skrze anarchistický habitus nahlíží na celou linii svého života, na to, jak mluví s lidmi, na charitativní činnosti, na výchovu svých

děti. Zatímco z našeho pohledu jim vštěpují liberální, otevřené a vstřícné přístupy, z pohledu aktérů výzkumů to jsou přístupy zcela nebo částečně anarchistické. Anarchismus je tak v nich tak zakořeněn, že jejich habitus je vlastně habitem anarchistickým, jejich osvojené dispozice jsou do značné míry anarchistické a jejich těla jsou anarchistická. Tato proměna započala pravděpodobně dříve, než se stali součástí anarchistického sociálního pole, protože k mnoha zmíněným konceptům měli blízko již předtím, nicméně není pochyb, že pobyt v anarchistickém poli k této proměně habitu značně přispěl. Jejich sociální trajektorie, body, které v pohybu prostorem vystřídaly, byly různorodé a jedinečné. Nicméně co zůstává, je jejich anarchistický přístup k životu, ať už dnes dělají cokoli. Patrik, který se zdánlivě kvůli své profesi kněze může jevit jako nejvíce odkloněný anarchistickým myšlenkám, sám několikrát upozorňuje na to, že se pro něj v tomto přístupu nic nezměnilo. Někteří z aktérů výzkumu jsou stále součástí dnešního anarchistického hnutí, podílejí se na různých aktivitách, vydávají knihy, chodí na demonstrace, zajímají se o anarchismus. Někteří fyzický kontakt s hnutím ztratili, ale přesto žijí tak, jako kdyby anarchistické sociální pole nikdy neopustili. To, jak jednájí, jak přemýšlejí, jakým způsobem pohlíží na svět, je rozhodně anarchistické. A tak jsou i jejich habitusy anarchistické.

S přístupy Pierra Bourdieu se mi povedlo nahlédnout na to, jakým způsobem se různá sociální pole tehdejší doby překrývala, a zatímco u již existujících polí aktéři přebírali jejich *pravidla hry*, a tak si osvojovaly nové dispozice, v případě anarchistického pole tomu bylo naopak. Jestliže na přelomu 80. a 90. let 20. století anarchistické sociální pole teprve vznikalo, byli to právě aktéři, tehdejší anarchisté, kteří mu vštěpovali svoje hodnoty, soubory dispozic a pravidla. Ovlivnění svým způsobem probíhalo dvojitým směrem – od aktérů k poli a od pole k aktérům. Domnívám se, že mnoho anarchistických těl bylo utvořeno ještě předtím, než se s anarchismem setkaly a začaly ztotožňovat, a právě to umožnilo jednotlivcům vytvořit jakýsi obecný anarchistický habitus. Mnoho informátorů na anarchismus dnes nahlíží z akademických pozic, na kterých se v dnešní době pohybují, zatímco o něco méně jich je z prostředí „dělnického“. Nejenom tato skutečnost tak přispěla k různému utváření pravidel hry, ve kterém se mísí teorie s praxí, filosofie s přímou akcí. Anarchistické sociální pole tak bylo utvořeno lidmi, kteří mohli mít dispozice bližší vytváření a reflektování jakési anarchistické teorie skrze svůj kladný vztah k literatuře, rodinnému vzdělanějšímu zázemí, akademičtějším kruhům socializace nebo vlivem socio-kulturního prostředí, ve kterém se pohybovali. Také ho utvořili lidé, kteří mohli pocházet a sami se pohybovat ve více na manuální práci zaměřených kruzích a jejich nejen prvotní, ale i následná socializace v nich probíhala. Toto rozdělení se však ukázalo, že není pravidlem, nejspíše i kvůli vlivu komunistického

režimu. Aktéři pocházející ze vzdělanějších nebo více akademických rodin často nakonec kvůli režimu studovat jít nemohli, a ke studiu si našli vlastní cestou mnohem později. Někteří studium odložili nebo přerušili, protože jim nevyhovovalo či je nebavilo, jiní si zas titul pořídili až v dospělosti kvůli jeho potřebě k zaměstnání. Nicméně silně je vidět i inklinace ke kulturní sféře, ve které pracuje například Marek a která mu umožňuje realizovat své přesvědčení i v rámci práce. Tehdejší neustálý kontakt všech jednotlivců s kulturou v podobě undergroundu, společenských událostí se sociálním přesahem a koncertů je jakýmsi způsobem akulturoval na toto prostředí natolik, že jsou s ním pevně spjati.

Na druhou stranu musím zmínit, že jsem byla částečně limitovaná silným důrazem na reprodukci, o které Bourdieu pojednává. Ačkoliv k reprodukování určitých sociálních vzorců docházelo, souběžně probíhalo mnoho radikálních změn a bylo tak obtížné rychle se utvářející a proměňující sociální prostor a pole sledovat. Přestože byl vývoj anarchistického hnutí vymezen mezi lety 1988 až 1992 a počítala jsem s přesahem do současnosti, překvapilo mě, do jaké míry k ustavování anarchistického pole i hnutí docházelo ještě po několik následujících let. Pravidla hry se tak nejenže začala striktnějším způsobem utvářet až v těchto letech, ale pravděpodobně se tvoří do dnešních dnů společně s tím, jak se objevují nová témata a ta stará mohou mizet. Zároveň věřím, že dnešní mladá *generace* anarchistů přebírá dispozice ustaveného anarchistického pole, ale nadále jej ovlivňuje i svým „liberálním habitem“. Hranice mezi liberálními a anarchistickými myšlenkami se mi těžko uchopuje, a domnívám se, že kdyby se aktéři vlivem tehdejších událostí k anarchismu nedopracovali, pravděpodobně by byli hodně podobní lidé. Přeci jen to byli oni, kdo anarchistické sociální pole stvořili.

LITERATURA

BASTL, Martin. *Krajní pravice a krajní levice v ČR*. Praha: Grada, 2011. *Politologie (Grada)*. ISBN 978-80-247-3797-3.

BOURDIEU, Pierre. *Habitus and Field: General Sociology, Volume 2*. Cambridge: Polity, 2020. ISBN 978-1-509-52669-7.

BOURDIEU, Pierre a Loïc WACQUANT. *An Invitation To Reflexive Sociology*. The University of Chicago, 1992. ISBN 9780226067414.

BOURDIEU, Pierre. *Distinction: A social Critique of the Judgement of Taste*. Cambridge: Harvard University Press, 1984. ISBN 0-674-21277-0.

BOURDIEU, Pierre. *Pravidla umění: geneze a struktura literárního pole*. Brno: Host, 2010. *Teoretická knihovna*. ISBN 978-80-7294-364-7.

BOURDIEU, Pierre. *Teorie jednání*. Praha: Karolinum, 1998. ISBN 80-718-4518-3.

BOURDIEU, Pierre. *The Logic of Practice*. Standford: Standford University Press, 1990. ISBN 9780804720113.

CROSSLEY, Nick. *Making Sense of Social Movements*. Cambridge: Open University Press, 2002. ISBN 0-674-21277-0.

KUŘÍK, Bohuslav, Dagmar MAGINCOVÁ a Ondřej SLAČÁLEK (eds). *Nečekáme nic od reforem: kapitoly z českého anarchismu*. (pracovní název) Praha: Herrmann, V tisku.

MILLER, David. *Blackwellova encyklopedie politického myšlení*. Brno: Barrister & Principal, 2003. ISBN 80-85947-56-0.

NOVOTNÁ, Hedvika, Ondřej ŠPAČEK a Magdaléna ŠTOVÍČKOVÁ JANTULOVÁ. *Metody výzkumu ve společenských vědách*. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze, 2020. ISBN 978-80-7571-025-3.

RŮŽIČKA, Michal a Petr VAŠÁT. *Základní koncepty Pierra Bourdieu: pole – kapitál – habitus*. *AntropoWebzin*. 2011, 2011(2), 132. ISSN 1801-8807.

SLAČÁLEK, Ondřej a Zdeněk ROUS. Ani boha, ani pána. A2. 2016, 2016(14), 26-27.

Sociologická encyklopedie [online]. Sociologický ústav AV ČR, 2017. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Anarchie>

TOMEK, Václav a Ondřej SLAČÁLEK. *Anarchismus: svoboda proti moci*. Praha: Vyšehrad, 2006. Dějiny idejí. ISBN 80-702-1781-2.